

รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

ผ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

Phor: The perspective dimension of Buddhist creative media for
natural resource and environment conservation of youth in the
Huai Kha Khaeng World Heritage Area

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

“แลดูเบิ่งผ่อ” เยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในบ้านเกิด
"Lair-Do-Berng-Phor" Youth produce Buddhist creative media for
local development in their community

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครเดช พรหมกัลป์

ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ

พระมหาชุตีภัก อภินนโท

นายวีระศักดิ์ บุญดิษฐ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU ๖๕๐๓๑

รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

ผ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

Phor: The perspective dimension of Buddhist creative media for
natural resource and environment conservation of youth in the
Huai Kha Khaeng World Heritage Area

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

“แลดูเบิ่งผ่อ” เยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในบ้านเกิด
"Lair-Do-Berng-Phor" Youth produce Buddhist creative media for
local development in their community

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศรเดช พรหมกำลป์

ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ

พระมหาชุตีภัก อภินนโท

นายวีระศักดิ์ บุญดิษฐ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU 65031

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sup - Research Report 4

Phor: The perspective dimension of Buddhist creative media for
natural resource and environment conservation of youth in the
Huai Kha Khaeng World Heritage Area

Under Research Plan

"Lair-Do-Berng-Phor" Youth produce Buddhist creative media for
local development in their community

BY

Assistant Professor Dr. Akkaradecha Brahmakappa

Dr. Rattiya Nua-amnat

Phramaha Chutipak Aphinandho

Mr. Weerasak Boondhit

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Campus

B.E. 2565

Research Project Founded

by Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU 65031

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย** : ผ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลก
ห้วยขาแข้ง
- ผู้วิจัย** : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครเดช พรหมกัลป์
ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ
พระมหาสุติภค อภินโนโท
นายวีระศักดิ์ บุญดิษฐ์
- ส่วนงาน** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
- ปีงบประมาณ** : ๒๕๖๕
- ทุนอุดหนุนการวิจัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ๒) ส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และ ๓) สร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการศึกษาในเชิงเอกสาร การสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ การสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชน และการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า

๑. การเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งผ่านการสัมมนาทางวิชาการ พบว่า ในภาพรวมเมื่อสิ้นสุดการอบรมเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์เพิ่มขึ้นหรือมีทิศทางที่ดีขึ้น
๒. การส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนผ่านการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ พบว่า ในภาพรวมเมื่อสิ้นสุดการอบรมเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจ และมีทักษะในการวางแผน ถ่ายทำ ตัดต่อ และนำเสนอสื่อสร้างสรรค์ในระดับที่สูงขึ้นและมีความมั่นใจมากขึ้น
๓. เครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ควรประกอบด้วย คณะสงฆ์ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร ผู้นำองค์กรภาคประชาชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด ผู้ผลิตสารคดี ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์ ผู้ปกครอง คณะครู และนักเรียน

Research Title : Phor: The perspective dimension of Buddhist creative media for natural resource and environment conservation of youth in the Huai Kha Khaeng World Heritage Area

Researchers : Assistant Professor Dr. Akkaradecha Brahmakappa
Dr. Rattiya Nua-amnat
Phramaha Chutipak Aphinandho
Mr. Weerasak Boondhit

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhonsawan Campus

Fiscal Year : 2565

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

Objectives of this research were: 1) enhance the youth's consciousness in natural resource and environmental conservation in the Huai Kha Khaeng world heritage area, 2) Promote the production of Buddhist creative media for the conservation of natural resources and the environment among youth in the Huai Kha Khaeng world heritage area and 3) establishing a youth network to produce Buddhist creative media for the conservation of natural resources and the environment in the Huai Kha Khaeng world heritage area. Methodology were the action research, using a documentary research, focus group discussion, seminars and workshops, data was also analyzed by descriptive interpretation.

Findings were as follows:

1. Enhancing youth's consciousness in conserving natural resources and the environment in the Huai Kha Khaeng world heritage area through academic seminars, understanding of conservation has increased or has a better direction.
2. Promoting the production of Buddhist creative media in the conservation of natural resources and the environment among youth through workshops, it was found that, overall, at the end of the training, the trainees had knowledge and skills in

planning, filming, editing and present higher levels of creative media and more confidence.

3) The youth network produces Buddhist creative media for the conservation of natural resources and the environment in the Huai Kha Khaeng world heritage area. It should consist of the clergy, the office of conservation area, Sueb Nakhasathien Foundation, NGO, the secondary education service area office provincial, public relations office, documentary producer, television producers, parents, teachers and students.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “พ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) โดยความเห็นชอบของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผ่านสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทำให้โครงการวิจัยนี้สามารถดำเนินการเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างเสริมมิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน

กราบขอบพระคุณ พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ส่งเสริม สนับสนุน ให้โอกาสและให้กำลังใจแก่ประชาคมนักวิจัย มจร. ให้คิดงานต่อก่อนใหม่ และดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยจนสำเร็จลุล่วง กราบขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ ในนามของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในทุกมิติ และขอขอบคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ทั้งในส่วนของวิทยาเขตนครสวรรค์และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในหลาย ๆ ด้านแก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม คณะพระวิทยากร วิทยากร ผู้บริหารสถานศึกษา คณาจารย์ นักเรียน และเครือข่ายผู้ปกครอง ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้กิจกรรม โครงการ ข้อมูล ข้อเท็จจริงเกิดความครบถ้วน ครบรอบคลุม และเพียงพอที่จะนำเข้าสู่การประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

สุดท้ายขอขอบคุณทีมงานผู้ช่วยนักวิจัยที่ร่วมลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลและดำเนินกิจกรรมโครงการในภาคสนาม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปหรือคนที่มีส่วนเติมเต็มให้โครงการวิจัยเรื่องนี้ประสบผลสำเร็จและบรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ขอคุณความดีและอรรถประโยชน์ใดอันเกิดจากโครงการวิจัยนี้ถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และมอบเป็นปัญญาบารมีทานแด่ผู้ที่สนใจศึกษาเพื่อนำไปพัฒนาสู่การประยุกต์ใช้และการปฏิบัติ มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ

สารบัญ

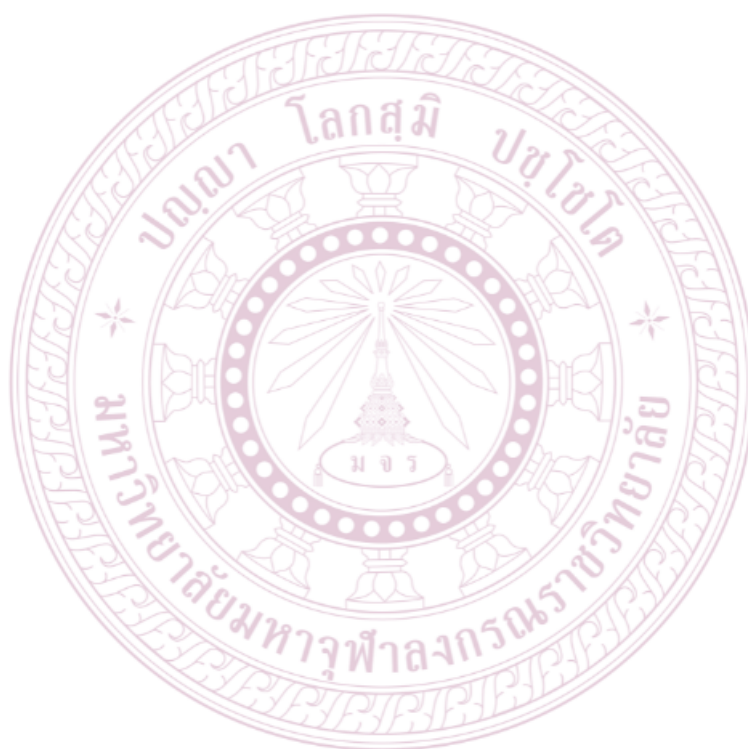
เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ ปัญหาการวิจัย.....	๕
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๙
๒.๒ สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๑๕
๒.๓ ผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๒๒
๒.๔ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน.....	๒๗
๒.๕ ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์.....	๓๐
๒.๖ แนวคิดการจัดการความรู้และการพัฒนาการเรียนรู้.....	๓๗
๒.๗ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	๔๗
๒.๘ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย.....	๖๕
๒.๙ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๗๔
๒.๑๐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๓
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๐
๓.๒ พื้นที่การวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ.....	๙๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๙๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๔
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๙๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
๔.๑ มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๙๗
๔.๒ การเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๑๐๕
๔.๓ การส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๑๑๐
๔.๔ การสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๑๑๑
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๔
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๑๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๙
บรรณานุกรม.....	๑๒๑
ภาคผนวก	
ก. เครื่องมือวิจัย.....	๑๒๙
ข. ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และกิจกรรมประกอบการวิจัย.....	๑๓๔
ค. การรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๓๙
ง. ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย.....	๑๔๑
จ. ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๔๓

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	ระดับการมีส่วนร่วม.....	๕๙
๓.๑	สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	๙๕
๔.๑	ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยาการในภาพรวม.....	๑๐๔
๔.๒	ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยาการในภาพรวม.....	๑๐๘

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
๒.๑	แผนที่ผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง.....	๒๖
๒.๒	แบบจำลองกระบวนการยอมรับนวัตกรรม.....	๓๑
๒.๓	แบบจำลองกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม.....	๓๒
๒.๔	ลักษณะเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral).....	๔๑
๒.๕	กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม.....	๔๓
๒.๖	ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดของ วช.....	๔๖
๔.๑	การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ.....	๑๐๐
๔.๒	การประชุมแกนนำ ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และภาคีเครือข่าย.....	๑๐๑
๔.๓	กิจกรรมการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเสริมความดีวิถีพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๑๐๓
๔.๔	คะแนนความรู้ความเข้าใจของผู้รับการอบรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทักษะที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๑๐๕
๔.๕	การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๑๐๗
๔.๖	คะแนนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน.....	๑๐๙
๔.๗	องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๑๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ดุขฎิณิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ส. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยเล่มนี้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพ.ศ. ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุเล่ม/ข้อ/หน้า/ เช่น ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่าระบุถึงสุตตันตปิฎกชุตกนิกายธรรมบทฉบับภาษาไทยพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐) เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศในระยะยาวเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง^๑” ขณะเดียวกันจากนโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ.๒๕๖๓-๒๕๗๐ มีวิสัยทัศน์ที่จะเตรียมคนไทยแห่งศตวรรษที่ ๒๑ พัฒนาเศรษฐกิจที่กระจายโอกาสอย่างทั่วถึง มีสังคมที่ทันสมัยและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน^๒ ขณะที่แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐ (นครสวรรค์-พิจิตร-กำแพงเพชร-อุทัยธานี) ในด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันในประเด็นย่อยที่ ๓ การสร้างระบบนิเวศน์ที่เอื้อต่อการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมยุคใหม่ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวซึ่งมีแนวทางจะพัฒนาแหล่งให้บริการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศธรรมชาติ^๓ ขณะที่จังหวัดนครสวรรค์นั้นได้กำหนดแผนพัฒนาจังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) มีวิสัยทัศน์ที่จะก้าวสู่ความเป็น “นครสวรรค์คนธรรมดี สังคมพอเพียง ชุมชนชนส่งทางราง อุตสาหกรรมฐานชีวภาพ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน” โดยมีเป้าประสงค์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ปันฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การจะร่วมกันสร้างความอุดมสมบูรณ์ สร้างคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อม และพื้นที่ป่าไม้หรือพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น^๔ ส่วนจังหวัดอุทัยธานีนั้นได้กำหนดวิสัยทัศน์จังหวัดไว้ว่า “เมืองท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกษตรปลอดภัย สังคมอุทัยผาสุก” และมีเป้าประสงค์ที่สำคัญ คือ จะอนุรักษ์พื้นที่ฟูทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างยั่งยืน โดยจะดำเนินการตาม

^๑ “ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐)”, ราชกิจจานุเบกษา, ๑๓๕ (ตุลาคม ๒๕๖๑) : ๑-๘.

^๒ กลุ่มภารกิจยุทธศาสตร์ นโยบาย และแผนวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม พ.ศ.๒๕๖๓-๒๕๖๕ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ฉบับปรับปรุง ปีงบประมาณ ๒๕๖๓, (กรุงเทพมหานคร : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๔-๑๑.

^๓ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒, ร่าง แผนปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖ กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ (จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดพิจิตร จังหวัดอุทัยธานี), (กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๖๔), เอกสารอัดสำเนา.

^๔ กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดนครสวรรค์, ร่าง แผนพัฒนาจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐, (กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๖๔), เอกสารอัดสำเนา.

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน^๕

จากสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของโลก องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้กล่าวว่าโลกเราในขณะนี้กำลังก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ถือเป็นก้าวอย่างทางวัตถุเต็มรูปแบบที่กำลังเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และเป็นปรากฏการณ์ก้าวอย่างที่เคยเป็นสิ่งแวดล้อมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคน เพราะคนมีความเชื่อและทัศนคติที่ว่าคนสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ จึงมีการแข่งขันแย่งชิงกันด้วยการแสวงหาทรัพยากรมาใช้ทางผลการผลิตและบริโภคอย่างไม่ชอบเขตและไร้จิตวิญญาณ และการดำเนินชีวิตดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัญหาระดับโลกที่ต้องดำเนินแก้ไขอย่างเร่งด่วน^๖ และมีเป้าหมายในการสร้างค่านิยม ส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีโดยส่วนรวมและสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม โดยควรให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแสดงออกและควรเป็นแนวทางสำหรับการสร้างความสำนึก ทั้งในปัจจุบันและอนาคต^๗ จากการศึกษาปฏิญญาสากลเบสเกรดในการประชุมสิ่งแวดล้อมศึกษาระหว่างประเทศที่เมืองทบิลีซี ประเทศรัสเซีย ในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ ได้กำหนดจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสำหรับบุคคลและสังคมไว้ว่า ๑) จะต้องสร้างความตระหนักของทุกคนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งมวล โดยมีความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นไม่นิ่งเฉยต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเพราะคิดว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนเอง ๒) จะต้องให้ความรู้ ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อมทั้งมวล รวมทั้งปัญหา หน้าที่ ความรับผิดชอบและบทบาทของมนุษย์ที่จะต้องรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ๓) จะต้องมีเจตคติ ค่านิยม และความรู้สึกที่ดีในเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยมองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่ดีมีคุณภาพ ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นแรงกระตุ้นให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นและพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม ๔) จะต้องพัฒนาให้มีทักษะ ความชำนาญในการแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รู้จักแนวทางในการให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องและเหมาะสม ๕) จะต้องมีส่วนร่วมในการสร้างมาตรการหรือข้อตกลงที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางนิเวศวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา และ ๖) จะต้องมีส่วนร่วมและรู้สึกรับผิดชอบต่อการหาวิถีที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วน โดยสนับสนุนให้บุคคลและสังคมได้มีโอกาสเข้าร่วมงานเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทุกระดับอย่างจริงจัง^๘

หากจะกล่าวถึงพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุม ๖ อำเภอใน ๓ จังหวัด ได้แก่ อำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี อำเภอสังขละบุรี อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ปัจจุบันมีพื้นที่ ๓,๖๐๙,๓๗๕ ไร่ หรือ ๕,๗๗๕

^๕ กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดอุทัยธานี, **แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**, (กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดอุทัยธานี : ศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี, ๒๕๕๙), เอกสารอัดสำเนา.

^๖ วินัย วีระพัฒนานนท์, **สิ่งแวดล้อมศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

^๗ UNESCO, “Intergovernmental Conference on Environmental Education Organized”, UNESCO in Co-operation with UNEP, Tbilisi (USSR). 74 - 26 October 1977: 21.

^๘ UNESCO/UNEP, “Evolution of inevitable change and improvement”, **Environmental Education Newsletter the Belgrade Charter**, Vol.no.1. January 1976: 2.

ตร.กม. ซึ่งจากการรวมพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเข้ามามีด้วย ทำให้พื้นที่มรดกโลก ห้วยขาแข้งกลายเป็นผืนป่าอนุรักษ์ต่อเนื่องที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ สภาพป่าของที่นี่มีความหลากหลายทางธรรมชาติประกอบด้วยป่าดงดิบ ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังป่าผลัดใบสลับกับทุ่งหญ้าต่าง ๆ ก่อให้เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและ พันธุ์สัตว์ต่าง ๆ บางชนิดเป็นสัตว์ที่หายากใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น ควายป่า เลียงผา เสือดาว หมาใน ไก่ ป่า และยังมีแมลงป่าพันธุ์ต่าง ๆ อีกมากมาย จึงทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้งได้รับการขึ้นทะเบียนจากองค์การยูเนสโกให้เป็น "มรดกโลกทางธรรมชาติ" นับเป็นผืนป่าอนุรักษ์ ที่มีคุณค่าและมีความสำคัญยิ่งและควรค่าแก่การช่วยกันอนุรักษ์หวงแหนรักษาไว้ พื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งยังถือเป็นสถานที่ที่น่าท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์ ขณะเดียวกันพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งยังถือเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับภูมิภาคนี้ โดยมีลำห้วยขาแข้งซึ่งมีความยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ที่ไหลจากผืนป่าลงสู่แม่น้ำแม่กลอง นอกนั้นยังมีห้วยขนาดเล็กอีกมากมายที่มีน้ำไหลตลอดปีจนกลายเป็นต้นกำเนิดลุ่มน้ำสำคัญ เป็นต้นว่า ลุ่มน้ำห้วยขาแข้ง ลุ่มน้ำห้วยทับเสลา ลุ่มน้ำห้วยระบำ ลุ่มน้ำห้วยสองทาง ลุ่มน้ำห้วยองค์ทั้ง และลุ่มน้ำห้วยวียง มีพื้นที่ครอบคลุมและกระจายตั้งแต่เหนือสุดทางฝั่งตะวันตกซึ่งส่วนหนึ่งได้ไหลลงสู่เขื่อนศรีนครินทร์จังหวัดกาญจนบุรี ขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็ได้ไหลรวมลงแม่น้ำสะแกกรังและลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี^๙

โครงการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง “ผ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” จึงเป็นโครงการวิจัยที่มุ่งขับเคลื่อนให้เกิดกระแสในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นในกลุ่มของเด็กและเยาวชน สืบเนื่องจากปัญหาทางด้านการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเกินศักยภาพของระบบนิเวศที่จะรองรับ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งมลพิษทางน้ำ ทางอากาศ ชยะ และของเสียอันตราย อีกทั้งยังสร้างความเสียหายทำให้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติธรรมชาติที่ยังคงมีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งปัญหาอุทกภัย และภัยแล้ง^{๑๐} จึงถือเป็นความท้าทายที่จะมีการระดมความคิดในการผลิตสื่อสร้างสรรค์ เพื่อก่อให้เกิดการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และเสริมสร้างจิตสำนึกให้เด็กเยาวชนและคนในสังคมเกิดความตระหนักถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ว่าจะเป็นชนิดพันธุ์พืช สัตว์ รวมไปถึงความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตที่มีความสัมพันธ์และต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และยังเป็นโอกาสให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการหรือความต้องการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งซึ่งถือเป็นผืนมรดกโลกทางธรรมชาติที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ในปัจจุบัน ทั้งนี้จากพระราชบัญญัติกองทุนพัฒนาสื่อสร้างสรรค์และปลอดภัย พ.ศ.๒๕๕๘ ได้ให้ความหมายของสื่อ

^๙ ประคอง มาโต, “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง”, วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒), หน้า ๘๙-๑๐๕.

^{๑๐} กลุ่มพัฒนานโยบายและแผนการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, “แนวทางการพัฒนาการศึกษาเพื่อรองรับการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 프리ทวอนกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า (ก)-(ณ).

สร้างสรรค์เอาไว้ว่าหมายถึงสิ่งที่ทำให้ปรากฏด้วยตัวอักษร เครื่องหมาย ภาพหรือเสียง ไม่ว่าจะได้จัดทำในรูปของเอกสาร สิ่งพิมพ์ ภาพเขียน ภาพพิมพ์ ภาพระบายสี รูปภาพ ภาพโฆษณา เครื่องหมาย รูปถ่าย ภาพยนตร์ ทัศนศิลป์ การแสดงข้อมูลคอมพิวเตอร์ในระบบคอมพิวเตอร์ หรือได้จัดทำในรูปแบบอื่นใด รวมทั้งสื่อดังกล่าวยังต้องมีเนื้อหาที่ส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม^{๑๑}

สำหรับสื่อสร้างสรรค์ในความมุ่งหมายของงานวิจัยในเรื่องนี้ คือ สื่อสร้างสรรค์ประเภท ภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นที่เยาวชนจะร่วมกันผลิตเพื่อการเผยแพร่ทางโซเชียลมีเดีย รายการโทรทัศน์ หรือผ่านสื่อดิจิทัลในรูปแบบอื่นหรือแพลตฟอร์มอื่น ทั้งนี้ภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นถือเป็นสื่อที่สามารถทำให้ผู้ชมได้เห็นภาพ ซึ่งอาจเป็นภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหวและทำให้ผู้ชมได้ยินเสียงที่สอดคล้องกับภาพนั้น ๆ ด้วย นอกจากนั้นการใช้ภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นยังเป็นสื่อที่สามารถเลือกดูภาพซ้ำหรือหยุดดูเฉพาะภาพได้ ในการบันทึกภาพภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นก็สามารถกระทำได้ในห้องถ่ายภาพ (Studio) และนอกสถานที่ อีกทั้งยังสามารถตัดต่อส่วนที่ต้องการออกหรือเพิ่มเติมส่วนใหม่ลงไปได้ ภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นนั้นยังเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพสูงในการสื่อสารสามารถสร้างความเข้าใจ ความตระหนัก หรือโน้มน้าวจิตใจให้คนหรือผู้ชมมีอารมณ์คล้อยตามเนื้อหาสาระที่ต้องการนำเสนอ ประกอบกับปัจจุบันคนไทยได้ให้ความสำคัญต่อการใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากการสำรวจการใช้อินเทอร์เน็ตของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ พบว่า มีการใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๗๘.๘๐ เป็นร้อยละ ๘๔.๐๐ โดยประชากรส่วนใหญ่ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือ (Smart Phone) และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกวัน กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการดาวน์โหลด (Download) รูปภาพ หนึ่ง วิดีโอ เพลง เกม เล่นเกม ดูหนัง ร้อยละ ๙๒.๓๐ รองลงมาเป็นการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อส่งข้อความออนไลน์ร้อยละ ๘๗.๘๐ และใช้ในการอัปโหลด (Upload) ข้อมูล รูปภาพ ภาพถ่าย วิดีโอ เพลง ซอฟต์แวร์ ฯลฯ เพื่อการแบ่งปัน (Share) บนเว็บไซต์ ร้อยละ ๕๔.๓๐^{๑๒} แสดงให้เห็นว่าปัจจุบันการใช้อินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันมากขึ้น ฉะนั้นการให้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นที่ประกอบด้วยภาพ เสียง แสง สี ดนตรี และมีการเคลื่อนไหวจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม สร้างเจตคติ ให้แก่คิด มุมมอง โดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นช่องทางอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ และอื่น ๆ แม้ว่าการรับชมภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นนั้นจะเพียงไม่กี่นาที หากแต่มีผู้เข้าถึงเจตนาารมณ์ในภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอสั้นข้างต้นได้มากเท่าไร ก็จะทำให้ผู้รับชมรู้สึกเข้าถึงความคิดที่จะจุดประกายให้เกิดกระแสในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นทั้งในกลุ่มของเยาวชนด้วยกันเองและในกลุ่มของประชาชนโดยทั่วไป

อนึ่ง โครงการวิจัยข้างต้นนี้ยังเป็นการสร้างนวัตกรรมด้านสังคมที่จะนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกลุ่มของเยาวชนและยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ของเยาวชนร่วมกับชุมชนในการสร้างปรากฏการณ์หรือพลังเชิงบวกในการพัฒนาท้องถิ่นบ้านเกิด

^{๑๑} รุ่งรัตน์ ชัยสำเริง, การสื่อสารองค์กร แนวคิดการสร้างชื่อเสียงอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๐.

^{๑๒} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การใช้ ICT ของเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๖๑. [Online]. Available: [http://www.nso.go.th/sites/๒๐๑๔/pdf \[๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๔\].](http://www.nso.go.th/sites/๒๐๑๔/pdf [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๔].)

โดยเฉพาะการใช้สื่อเพื่อการสร้างสรรค์ในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน วิถีชีวิต ค่านิยม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการสะท้อนความคิด จินตนาการที่เป็นการแสดงออกถึงการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ารับการอบรมเพาะ ความมีเหตุผล มีความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการส่งเสริม สนับสนุนให้ เยาวชนมีพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกโดยการใช้สื่อเชิงสร้างสรรค์มาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นตัวช่วยสำคัญที่จะทำให้เยาวชนเหล่านั้นได้เกิด จิตสำนึก จิตสาธารณะ และเกิดความรัก ห่วงแหนถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะในมิติทางการ อนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๒ ปัญหาการวิจัย

การผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ มรดกโลกห้วยขาแข้ง จะมีกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธของเยาวชนผ่านการส่งเสริมการ ผลิตสื่อสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง อย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๓.๒ เพื่อส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๓.๓ เพื่อสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งวิเคราะห์บทบาทและการสร้างเครือข่ายของเยาวชนผ่านการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิง พุทธกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งจะเป็น เครื่องมือสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้าง ความสัมพันธ์ของเยาวชนร่วมกับชุมชนในการสร้างปรากฏการณ์หรือพลังเชิงบวกในการพัฒนา ท้องถิ่นบ้านเกิด โดยเฉพาะการใช้สื่อเพื่อการสร้างสรรค์ในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน วิถีชีวิต ค่านิยม ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้งามรวมถึงการสะท้อนความคิด จินตนาการที่เป็นการแสดงออกถึงการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าหาก มองพิจารณาถึงพลังเงียบที่ซ่อนอยู่ในตัวของเยาวชนที่อนาคตจะเติบโตใหญ่ขึ้นมาเป็นแกนนำสำคัญใน การพัฒนากลุ่มบ้านเกิด ฉะนั้นการเปิดโอกาสให้เยาวชนที่ผ่านการอบรมเพาะ ความมีเหตุผล มี ความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การส่งเสริม สนับสนุนให้เยาวชนมีพื้นที่

สาธารณะในการแสดงออกโดยการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม น่าจะเป็นตัวช่วยสำคัญที่จะทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านั้นได้เกิดจิตสำนึก จิตสาธารณะ และเกิดความรัก ห่วงแหนถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนพัฒนา

๑) ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และผู้ที่มีประสบการณ์ตรงหรือมีอาชีพในกระบวนการผลิตสื่อโฆษณา ภาพยนตร์สั้น และพระวิทยากร มาร่วมเป็นวิทยากรในการอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน ๖ รูปหรือคน

๒) เยาวชนในระดับพื้นที่ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ และอุทยานี่ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอยต่อมรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มาจาก ๕๘ โรงเรียน จำนวน ๕๐ ทีม ๆ ละ ๓-๕ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ในภาคสนาม (Field Study) ครั้งนี้ มุ่งเน้นส่งเสริมให้เกิดการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มเยาวชนในสังกัดโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการขับเคลื่อนตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๔ ไปจนถึงเดือนกันยายน ๒๕๖๕

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการการวิจัย

๑.๕.๑ ผ่อ หมายถึง คำพูดของคนในภาคเหนือของไทยที่มีความหมายหรือนัยยะที่แสดงออกในเชิงกิริยาหรืออาการ “ดู หรือ มอง” เช่น ผ่อดี ๆ คือ ดูดี ๆ ผ่ออะหยั่ง คือ มองอะไร สำหรับในการวิจัยเรื่องนี้ได้มุ่งหมายที่จะให้ผู้คนในสังคมให้จับตาหรือติดตามชมมิติมุมมองในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในจังหวัดพื้นที่รอยต่อในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งว่าพวกเขาเหล่านั้นจะผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ออกมาในรูปแบบใด

๑.๕.๒ สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ หมายถึง ภาพยนตร์สั้นหรือคลิปวิดีโอที่มีเนื้อหาสื่อให้เห็นถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในจังหวัดที่มีพื้นที่รอยต่อกับมรดกโลกห้วยขาแข้ง โดยมีเนื้อหาและสาระในสื่อข้างต้นที่สอดแทรกหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหาหรือเรื่องราว

๑.๕.๓ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง วิธีการหรือแนวทางในการที่จะรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง เพื่อให้ประชาชนหรือผู้ชมมีส่วนร่วมในการประพฤติ ปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

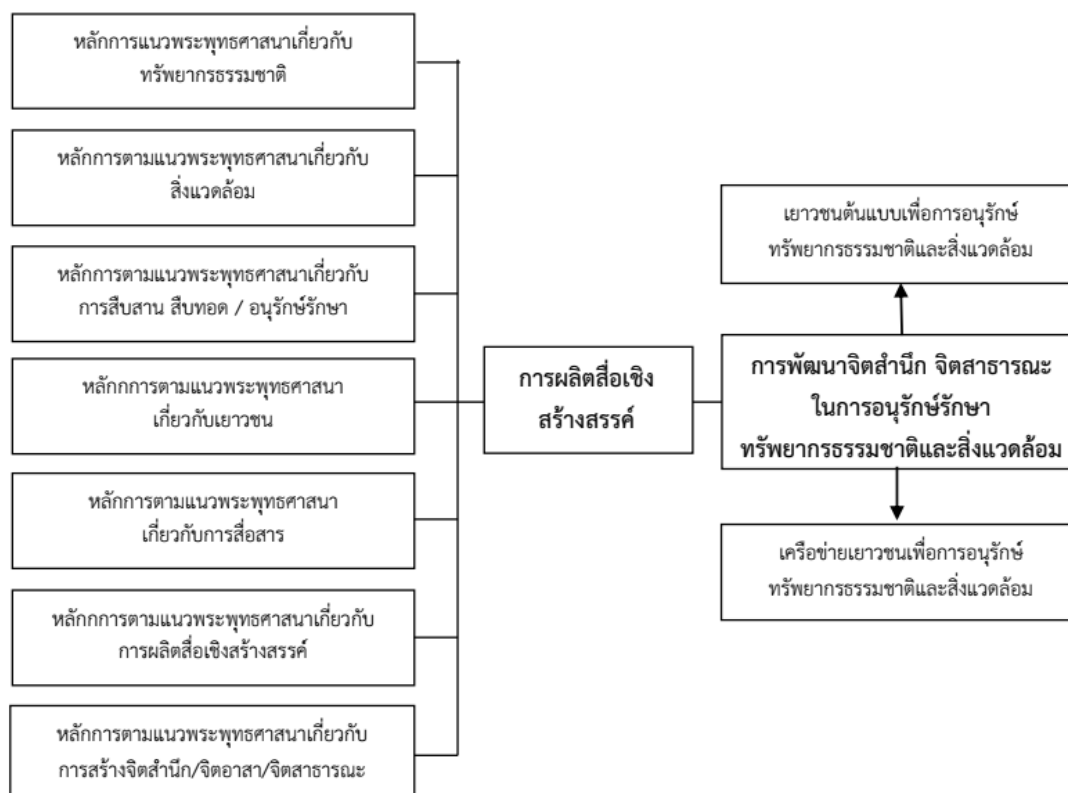
อย่างชาญฉลาด มีการถนอมรักษา การบูรณาฟื้นฟู การนำกลับมาใช้ใหม่ การยกระดับหรือเพิ่มประสิทธิภาพ การประดิษฐ์วัสดุสิ่งเทียมหรือวัสดุทดแทน หรืออื่น ๆ

๑.๕.๔ พื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง หมายถึง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งที่ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ โดยองค์การยูเนสโกเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ มีพื้นที่ประมาณ ๑,๘๐๐,๐๐๐ ไร่ หรือ ๒,๘๘๐ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นผืนป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุ์ไม้ และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยสำคัญของสัตว์ป่าหายากหลายชนิด บางชนิดอยู่ในสถานะใกล้สูญพันธุ์ เช่น สมเสร็จ, เก้งหม้อ, เสี่ยงผา, กระตัง, วัวแดง, ควายป่า อีกทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยของเสือโคร่ง ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

๑.๕.๔ เยาวชน หมายถึง นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอยต่อกับมรดกโลกห้วยขาแข้ง จำนวน ๕๘ โรงเรียน ที่มีความสนใจจะเข้าร่วมโครงการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้เยาวชนมีพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกโดยการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะผู้วิจัยจึงขอกำหนดกรอบแนวคิดเพื่อการศึกษาวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ในทุกขั้นตอนและกระบวนการผลิตสื่อสร้างสรรค์จะมีส่วนในการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งให้เกิดขึ้นในกลุ่มของเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมในโครงการ ซึ่งจะก่อพลังบริสุทธิ์ในการขับเคลื่อนในเรื่องข้างต้น

๑.๗.๒ สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งจะเป็นจุดประกายทางความคิด มิติมุมมองของเยาวชนที่สะท้อนสู่สังคมในภาพกว้างให้หันมาให้ความสนใจและใส่ใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติ เช่น พื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑.๗.๓ เครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง จะเป็นพลังทางสังคมของคนรุ่นใหม่ที่จะมาสืบสานรักษา และต่อยอดความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่กับพื้นที่และประเทศไทยตลอดไป

๑.๗.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดการอบรมบ่มเพาะ ความมีเหตุผล ความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้กับเยาวชน รวมถึงการสร้างพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกโดยการใช้สื่อเชิงสร้างสรรค์มาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดจิตสำนึก จิตอาสา จิตสาธารณะ ซึ่งจะนำมาซึ่งความรัก ห่วงเหินถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะในมิติทางการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการวิจัยเรื่อง “พ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” ได้มีการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่าง ๆ โดยแบ่งการนำเสนอ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒.๒ สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒.๓ พื้นที่ป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง
- ๒.๔ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน
- ๒.๕ ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์
- ๒.๖ แนวคิดการจัดการความรู้และการพัฒนาการเรียนรู้
- ๒.๗ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๘ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย
- ๒.๙ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒.๑๐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง^๑ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืช สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังจากมนุษย์ด้วย^๒ ส่วนสิ่งแวดล้อม (Environmental) นั้นหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด จึงแบ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามการนำมาใช้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไป หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วสิ้นเปลืองและหมดไปในที่สุดโดยไม่เกิดขึ้นมาใหม่อีก เช่น แร่ธาตุที่เป็นโลหะ และเชื้อเพลิงชนิดต่าง ๆ เป็นต้น และยังหมายรวมถึง ดิน น้ำและลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทิวทัศน์ที่

^๑ ศ.ดร.เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๘.

^๒ ผศ.ชัยศรี ธาราสวัสดิ์พิพัฒน์, การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์แม็ค จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๙๒.

สวยงามตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก หน้าผาและจุดเด่นตามธรรมชาติที่สวยงาม เช่น พระเมืงมณี ที่ จังหวัดแพร่ ถ้าหากเราใช้ทรัพยากรเหล่านี้ไม่ถูกวิธีก็ไม่สามารถหาทดแทนได้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประเภtnี้นี้จึงต้องใช้อย่างประหยัด ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง

๒. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ใช้ไม่หมด หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำมาใช้ประโยชน์แล้วก็ยังเกิดขึ้นมาใหม่เรื่อย ๆ ไม่รู้จักหมด คงอยู่ตามสภาพเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลย เช่น พลังงานจากดวงอาทิตย์ พลังงานลม ฟา อากาศ ซึ่งใช้เท่าไรก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนอยู่ในโลกไม่รู้จักหมด แต่มนุษย์ก็ควรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้ถูกต้องเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเช่นเกิดภาวะโลกร้อนหรืออากาศเป็นพิษซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์

๓. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถเกิดขึ้นทดแทนหรือรักษาให้คงอยู่ได้ ยาวนาน หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เมื่อได้ใช้ประโยชน์แล้วสามารถสร้างขึ้น มาทดแทนหรือรักษาให้คงอยู่ให้ยาวนานที่สุด หากเรารู้จักใช้ประโยชน์และบริหารจัดการให้ถูกต้องตามหลักวิชาการก็จะมีให้ใช้ได้ตลอดไป ทรัพยากรธรรมชาติประเภtnี้นี้ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชต่าง ๆ^๓ ส่วนสิ่งแวดล้อมคือสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งทีมนุษย์ได้ทำขึ้นหรือ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา^๔

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์มาก เพราะเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์แก่มนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค หากมนุษย์เราขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติก็จะส่งผลกระทบกับมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์เรามีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด ทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในการดำรงชีวิต จึงอาจกล่าวถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติได้เป็น ๔ ประการ ดังนี้ คือ ๑) เป็นแหล่งที่มาของวัตถุดิบและผลิตผล ๒) เป็นที่รองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เพื่อช่วยเกื้อกูลให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ๓) เป็นแหล่งรองรับของเสีย และของเหลือเศษจากขบวนการผลิตและการบริโภค ๔) ให้ความรื่นรมย์แก่จิตใจของมนุษย์

การที่มนุษย์สามารถที่จะดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้จะต้องอาศัยปัจจัยหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ ต้องกินอาหารซึ่งได้จากพืชหรือสัตว์ ต้องหายใจเอาออกซิเจนที่มีอยู่ในอากาศ ต้องใช้น้ำที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ เพื่อดื่มกิน และเพื่อชำระล้างสิ่งโสโครก ต้องมีเครื่องนุ่งห่มเพื่อทำให้ร่างกายอบอุ่นหรือเพื่อป้องกันความร้อนหนาวของอากาศ ต้องมีที่อยู่อาศัยเพื่อใช้เป็นที่พักบังแดด บังฝนและอันตรายต่าง ๆ และเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาก็จำเป็นต้องมียารักษาเพื่อให้หายจากอาการเจ็บป่วยสามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ตามปกติ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่ได้กล่าวมาแล้ว ล้วนเป็นสิ่งที่มิได้อยู่หรือมีแหล่งที่มาจกธรรมชาติทั้งสิ้น อาหารจำพวกพืชผักผลไม้ แม้จะเป็นผลิตผลที่มนุษย์ผลิตขึ้นเองได้ แต่พืชพวกนี้ก็ต้องอาศัยแสงแดด ดิน น้ำ และธาตุ

^๓ ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์, หนังสือความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๔).

^๔ ชีระพล อรุณกสิกร, พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๕).

อาหารต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในธรรมชาติ จึงจะทำให้พืชเจริญเติบโตเกิดดอกผลที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ จึงกล่าวได้ว่าสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตนี้ได้มาจากธรรมชาติทั้งสิ้น และจากการที่สิ่งเหล่านี้มี ประโยชน์ และมีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์นี้เอง เราจึงรู้จักและเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ”^๕

ทรัพยากรป่าไม้ คือ สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่ ใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ และธาตุต่าง ๆ ในดิน เพื่อการเจริญเติบโต มีการสืบพันธุ์ รวมทั้งให้ผลิตผลและสิ่งที่จำเป็นต่อมนุษย์ ป่าไม้มีคุณค่าและความสำคัญที่ให้ประโยชน์ แก่มนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะประโยชน์ทางอ้อมนั้นมีไม่น้อยไปกว่าประโยชน์ ทางตรง ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าและมีมูลค่ามหาศาลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์บนโลก ป่าไม้นับว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อม และป่าไม้ก็มีความผูกพันต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ป่าไม้ที่ เก่าแก่จึงมีคุณค่าทางจิตใจเป็นเอกลักษณ์ก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี ศาสนา และความเชื่อเป็น ประวัติศาสตร์จึงก่อให้เกิดสิทธิต่าง ๆ ชุมชน ป่าไม้อำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากป่าไม้มีคุณสมบัติเฉพาะตัวซึ่งไม่มีสิ่งอื่นทดแทนได้ ประโยชน์โดยตรงป่าไม้จะให้เนื้อไม้ ผลิตภัณฑ์จากไม้ เชื้อเพลิงคือ ฟืนและถ่านใช้ในการหุงต้ม และใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ของใช้และ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตลอดจนปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคที่ มนุษย์ใช้ในการดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ป่าไม้ยังช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้น ในอากาศสม่ำเสมอ เนื่องจากอากาศเหนือบริเวณป่ามีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในบริเวณที่ไม่มี ต้นไม้ เมื่อเมฆฝนที่ลอยผ่านมา เมื่อกระทบความเย็นจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็น ฝน ช่วยทำให้มีฝน ตกมากขึ้นในป่าที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ยังช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมมรสุมเพราะป่าไม้เป็นฉาก กำบังป้องกันลม ช่วยลดความเร็วของลมที่จะสร้างความเสียหายต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ป้องกัน บ้านเรือนและไร่นา อีกทั้งช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ไม่ให้ถูกลมพัดพา ไป ความหนาแน่นของป่าไม้ยังช่วยป้องกันการพังทลายของดิน ในเวลาที่มีฝนตกลงมา พุ่มไม้หรือ เรือนยอดไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนมิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรงรากไม้ก็จะช่วยดูดซับน้ำยึดดิน ไม้ให้พังทลาย ป่าไม้ยังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจให้การดำรงชีวิตของมนุษย์ผ่อนคลายไร้ความกังวล

ทรัพยากรป่าไม้แม้จะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จัดอยู่ในประเภทที่ใช้แล้วไม่หมดไปและ สามารถทดแทนได้ แต่ในสภาพความเป็นจริงของป่าไม้ในประเทศไทยหรือของโลกถูกทำลายและ ลดลงอย่างต่อเนื่องจัดว่าเป็นปัญหาที่วิกฤต เพราะปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่า มิได้เป็นเพียงปัญหา เฉพาะของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น แต่กลับเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ทุกพื้นที่ของโลก เพราะการลดลงของป่าไม้ส่งผลกระทบต่อสภาพบรรยากาศของโลกซึ่งทำ ให้สภาพภูมิอากาศของโลกแปรปรวนไม่เป็นไปตามฤดูกาลและการที่ป่าถูกทำลายยังส่งผลกระทบต่อ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าทำให้จำนวนสัตว์ป่าลดน้อยลงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและความหลากหลาย ทางชีวภาพแม้มนุษย์จะเร่งปลูกป่าเพิ่มเติม แต่ในความเป็นจริงต้นไม้ต้องใช้เวลาในการ เจริญเติบโตจึงไม่สามารถทดแทนป่าที่ถูกทำลายไปในทันที ประกอบกับป่าไม้มีกระบวนการทาง นิเวศวิทยาของธรรมชาติที่สลับซับซ้อน การดำรงไว้ซึ่งรูปแบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตในป่าไม้ที่อุดม สมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มนุษย์จึงไม่สามารถสร้างสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เลียนแบบ

^๕ ราตรี ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรา พัฒน์, ๒๕๔๓).

ธรรมชาติได้ทั้งหมด ดังนั้นการที่ป่าไม้ถูกทำลายจึงหมายถึงความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของป่าถูกทำลายลงไปด้วย ซึ่งอาจใช้ระยะเวลาหลายชั่วอายุคนในการเยียวยา เมื่อป่าไม้ถูกทำลายไปจำนวนมาก จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศไปทั่วโลก รวมทั้งความสมดุลในแง่อื่นด้วย

อุทยานแห่งชาติ (National Park) คือ พื้นที่ซึ่งรัฐบาลเห็นว่ามียุทธศาสตร์ความเป็นที่ น่าสนใจสมควรสงวนเป็นพิเศษ เพื่อรักษาสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพเดิมถาวร ตลอดไป เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและนันทนาการ การจะเป็นประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติได้ ต้องประกาศในพระราชกฤษฎีกา มีแผนที่แสดงแนวเขตแห่งบริเวณที่กำหนดนั้นแนบท้ายพระราชกฤษฎีกา และที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์ หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่หน่วยงานราชการ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (Wildlife Sanctuary) คือ พื้นที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อว่าสัตว์ในพื้นที่ยังคงจะได้มีโอกาสสืบพันธุ์ และขยายพันธุ์ตามธรรมชาติได้มากขึ้นทำให้สัตว์ป่าบางส่วนได้มีโอกาสกระจายจำนวนออกไปในท้องที่แห่งอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตห้ามล่าสัตว์ป่า (Non-hunting Area) คือ บริเวณสถานที่ที่ใช้ในราชการ หรือใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ ปรีอประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้กำหนด โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ โดยกำหนดให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าชนิดหรือประเภทใดก็ได้ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

วนอุทยาน คือ พื้นที่ขนาดเล็กจัดตั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ มีความสำคัญในระดับท้องถิ่น จุดเด่นอาจได้แก่ น้ำตก หุบเหว หน้าผา ถ้ำหรือหาดทราย

สวนพฤกษศาสตร์ คือ สวนที่รวบรวมพันธุ์ไม้ทั้งสดและแห้ง และแสดงถิ่นที่กำเนิดของพรรณพืชเพื่อเป็นแหล่งศึกษาทางพฤกษศาสตร์ ความแตกต่างของชนิดพันธุ์ สภาพทางสรีรวิทยาการเจริญเติบโต การแพร่กระจาย การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ ฯลฯ โดยในสวนพฤกษศาสตร์จะจัดปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ โดยในสวนพฤกษศาสตร์จะจัดปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั้งของไทยและของต่างประเทศให้เป็นหมวดหมู่ตามหลักสากล และตามหลักวิชาการทางพฤกษศาสตร์ให้ดูสวยงาม และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

สวนรุกขชาติ คือ แหล่งรวมพันธุ์ไม้ของท้องถิ่นที่มีค่า โดยจัดปลูกให้มีความสวยงาม เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาด้านพันธุ์ไม้สำหรับประชาชน และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

จะเห็นว่าพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์หรือที่เรามักจะเรียกกันติดปากว่าป่าอนุรักษ์จากการกำหนดของกรมป่าไม้นั้นมีมากกว่าที่เราคิด อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงนั้นพื้นที่ป่าอนุรักษ์หลายแห่ง ได้มีการใช้ประโยชน์ของชุมชนมาช้านาน และหลายชุมชนมีวัฒนธรรมใช้ป่าที่ได้มุ่งเพื่อการทำลายป่าให้หมดไป แต่เป็นการใช้ประโยชน์ที่ไม่มีผลกระทบหรือมีผลกระทบต่อป่าน้อยที่สุด ดังนั้นการใช้พลังชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรมของประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าอนุรักษ์อาจเป็นทางเลือกหนึ่งที่รัฐควรให้ความสนใจ และพิจารณาแนวทางที่เหมาะสมต่อไป^๖

^๖ กองส่งเสริมและเผยแพร่, วารสารส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔๕ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑.

ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้ ๑) ไม้เป็นผลิตผลจากป่าและนิยมนำไปใช้กันอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีคุณสมบัติเฉพาะตัวซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นทดแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมนำไปใช้กันอย่างกว้างขวาง ๒) เชื้อเพลิงที่ได้จากป่า คือ ฟืนและถ่านใช้ในการหุงต้มและใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ๓) วัตถุเคมีที่ได้จากไม้ ได้แก่ เซลลูโลสและลิกนิน เซลลูโลส ใช้ในการทำกระดาษ ไหมเทียม วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ และยีสต์ ส่วนลิกนินใช้ในการทำวานิลา น้ำหอม เครื่องสำอาง ยาถนอม อาหารไม้ให้บูดเน่า และยารักษาโรคผิวหนัง

ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ ๑) ช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ เนื่องจากอากาศเหนือท้องที่ที่ป่าไม้ขึ้นอยู่ ย่อมมีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีต้นไม้ เมฆฝนที่ลอยผ่านมา เมื่อกระทบความเย็นจะกลั่นเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็น ฝน ช่วยทำให้มีฝนตกมากขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่งได้ ปริมาณฝนที่ตกเพิ่มขึ้นในที่ที่เป็นป่านี้ ถ้าเป็นที่มีความสูงมาก ปริมาณน้ำฝนที่ตกจะยิ่งเพิ่มขึ้นตามส่วน ๒) บรรเทาความรุนแรงของลมมรสุม ในที่ที่มีป่าไม้เป็นฉากกำบังหรือมีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นแนวป้องกันลม จะช่วยลดความเร็วของลมลงอย่างรวดเร็ว จึงช่วยป้องกันบ้านเรือนและไร่นาที่อยู่ด้านใต้ลม มิให้ถูกพายุทำอันตรายหรือทำความเสียหาย อีกทั้งช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์มิให้ถูกลมพัดพาไป ๓) ป้องกันการพังทลายของดิน ในเวลาที่มีฝนตกลงมา เรือนยอดของป่าไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนมิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง^๗

ทรัพยากรสัตว์ป่า สัตว์ป่า คือ ดัชนีชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ เพราะสัตว์ป่าคือกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนสมดุลธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบค่าจุนชีวิตของคนทั้งโลกการทำลายป่าไม้ส่งผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าไม่มีสัตว์ก็ไม่มีป่า ไม่มีป่าก็ไม่มีน้ำ ธรรมชาติสูญเสีย ชีวิตก็ดับสูญสายสัมพันธ์ในธรรมชาติเป็นเรื่องซับซ้อนละเอียดอ่อน เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๓ นักวิชาการป่าไม้ของโลกกลุ่มหนึ่งได้มีการสำรวจพบว่าป่าไม้ของโลกโดยเฉพาะป่าเขตร้อน ซึ่งอยู่ในประเทศด้อยพัฒนาและประเทศที่กำลังพัฒนาถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเทศเหล่านั้นมักจะมีโครงสร้างทางการเมืองเป็นเผด็จการหรือกึ่งเผด็จการอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศเหล่านั้นจะตกอยู่ในมือกลุ่มผู้ปกครองจำนวนน้อยซึ่งเป็นผู้บริหาร ใช้ป่าเพื่อหารายได้เข้าประเทศเพื่อผลทางเศรษฐกิจ ป่าจึงถูกมองว่าเป็นแหล่งผลิตไม้ซุงที่ควรตัดเพื่อขายหารายได้เข้าประเทศ หากปล่อยให้โดยไม่ได้ตัดมาใช้ก็จะเป็นการสูญเสียเปล่าทางเศรษฐกิจ การจัดการป่าไม้เคยเกิดประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศโดยเฉพาะผู้คนในชนบทที่อยู่ใกล้ป่าหรืออาศัยอยู่ในป่ามาทั้งชีวิต ส่วนใหญ่รัฐจะถือว่าป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ที่อยู่ในป่าเป็นของรัฐ ประชาชนแต่ละท้องถิ่นไม่ได้ หากประชาชนเหล่านั้นเข้าไปตัดไม้และใช้ประโยชน์อื่นใดจากป่ามักจะตกอยู่ในสภาพเป็นผู้บุกรุกป่า ผู้ลักลอบตัดไม้ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตของพวกเขาเหล่านั้นอยู่กับป่าและต้องพึ่งพาอาศัยป่ามาตลอดทั้งชีวิต แต่ก็ต้องตกอยู่ในสภาพของผู้กระทำผิดกฎหมายของรัฐ ด้วยทัศนคติ นโยบาย และวิธีการจัดการป่าของรัฐในประเทศต่าง ๆ เหล่านั้น ส่งผลให้ประเทศเหล่านั้นทำอุตสาหกรรมไม้เพื่อผลิตไม้เป็นสินค้าส่งออกเป็นรายได้เข้าประเทศ ทำให้พื้นที่ป่าของโลกหมดไปอย่างรวดเร็วและการจัดการป่าในแนวทางของรัฐที่เป็นเจ้าของป่าก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศของแต่ละประเทศและของโลกและยังก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของส่วนรวมอีกด้วยด้วยเหตุนี้นักวิชาการป่าไม้ของโลกเหล่านั้นจึงมี

^๗ ศ.ดร.นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖).

การเสนอให้เปลี่ยนแปลงปรัชญาในการจัดการป่าขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการรักษาและฟื้นฟูระบบนิเวศให้ดีขึ้นและให้ผู้คนที่อยู่รอบ ๆ ป่าซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และเป็นกลุ่มคนผู้เสียเปรียบในสังคมได้มีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาอนุรักษ์ป่า ได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินในป่าและใช้ทรัพยากรจากป่าให้มากขึ้น จึงเป็นบ่อเกิดของแนวคิดของป่าชุมชน

การเปิดโอกาสให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์และรักษาป่าโดยให้สิทธิให้อำนาจในการดูแลรักษาป่าเป็นวิธีการฟื้นฟูธรรมชาติที่ดีที่สุด ในเขตภาคเหนือพบว่าชุมชนที่อยู่กับป่า รักษาป่ามา มากกว่า ๓๐ ปีแต่ก่อนเป็นหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ แต่พอเข้าไปทำลายตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ ไปขาย ก็เกิดน้ำแห้งหรือน้ำไม่มีใช้ แต่พอชุมชนหันมารักษาป่าประมาณ ๕ ปี ธรรมชาติกลับฟื้นขึ้นมา แม้ไม่เท่ากับในอดีตแต่ก็เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ผืนดินชุ่มชื้นขึ้น ธรรมชาติของชุมชนฟื้นได้จริง วิถีชีวิตความเชื่อ โศกนาฏกรรมทางธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับตัวเอง เมื่อก่อนคิดแต่เพียงว่า ป่าไม้เป็นของรัฐ ประชาชนไม่จำเป็นต้องดูแลป่า แต่ที่สำคัญปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่รัฐไม่เพียงพอเพราะเจ้าหน้าที่หนึ่งคนต้องดูแลพื้นที่เป็นแสน ๆ ไร่ ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มพบว่า ถ้าป่าหมด น้ำแห้ง ฝนแล้ง ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนหายไปไม่ได้กระทบกับเจ้าหน้าที่รัฐ แต่กระทบกับตัวประชาชนที่อยู่ในชุมชนเอง ถ้ามีป่าก็มีน้ำมาทำไร่ทำนา เมื่อป่าไม้ฟื้นตัวก็จะมีไม้มาทำบ้านทำเรือน ดังนั้นประชาชนจึงหันมาพิทักษ์ป่าเอง ช่วยเจ้าหน้าที่ภาครัฐดูแลป่าไม้ในเขตอนุรักษ์หรือเขตป่าต้นน้ำ จึงเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ภาครัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุน แต่หากเราให้อำนาจหน้าที่ภาคประชาชนให้เป็นไปตามกฎหมายรัฐธรรมนูญโดยเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการใหม่ ผลที่จะตามมาคือป่าเหลืออยู่จริง ป่าฟื้นจริง และเจ้าหน้าที่รัฐเองก็ต้องยอมปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับกระแสปฏิรูปพื้นที่ป่าไม้ ดังนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้เพื่อความอยู่รอดในอนาคต รวมทั้งจะส่งผลต่อไปถึงความมั่งคั่งของทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย ปัญหาทรัพยากรถูกทำลายมีดังนี้ ๑) ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากร ๒) ขยายตัวทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในภาคเกษตร การใช้เครื่องจักรแทนคนก่อให้เกิดปัญหาว่างงาน การใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ทันสมัยทำให้ทรัพยากรหมดลงอย่างรวดเร็ว ๓) ความเชื่อและค่านิยมที่ไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อตอบสนองความเชื่อและค่านิยมนั้น เช่น การนิยมความฟุ่มเฟือย หรือการบริโภคสัตว์ป่า ความชื่นชอบสิ่งประดิษฐ์จากสัตว์ป่า การปลูกสร้างอาคารตามโหล่เขา ความมั่งคั่งและความประมาท ๔) การขยายตัวของเมืองซึ่งเกิดจากภาวะหรือปัจจัยทางสังคมที่ผลักดันให้คนส่วนใหญ่เกาะกลุ่มรวมตัวกันเป็นชุมชนใหญ่ใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือย ๕) สภาพการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร เพราะขาดการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งบางพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองความต้องการแสวงหาพื้นที่ทำการเกษตรใหม่ โดยบุกรุกพื้นที่ป่า

๒.๒ สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการขับเคลื่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ที่เกี่ยวกับด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า การฟื้นฟูรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย สัดส่วน พื้นที่ป่าไม้ของไทยต่อพื้นที่ทั้งประเทศในปี ๒๕๖๓ ลดลงจากร้อยละ ๓๑.๖๘ เหลือร้อยละ ๓๑.๖๔ ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ที่ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ ในขณะเดียวกัน ไฟป่าได้กลายมาเป็นสาเหตุหลักของการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่รุนแรงที่สุดแทนการบุกรุกทำลาย โดยในช่วงปี ๒๕๕๙-๒๕๖๑ ไฟป่าได้ทำลายพื้นที่ป่าไม้เฉลี่ยถึงปีละ ๑๒๔,๙๗๘ ไร่ โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ อาทิ การเก็บหาของป่า การเผาเศษซากผลผลิตในพื้นที่การเกษตรเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก โดยสภาพอากาศที่แห้งและลมส่งผลให้ไฟป่าลุกลามกินพื้นที่เป็นวงกว้างอย่างรวดเร็ว และยังเป็นปัจจัยที่ทำให้คุณภาพอากาศในพื้นที่วิกฤติหมอกควันภาคเหนือมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นกว่าปี ๒๕๖๒ นอกจากนี้ ด้วยสถานการณ์ความรุนแรงของสถานการณ์ไฟป่าที่เพิ่มสูงขึ้น ประกอบกับแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลให้อุณหภูมิและความแห้งแล้งเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาไฟป่าซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อพื้นที่ป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพจึงอาจทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น โดยจะส่งผลให้อัตราการขยายพันธุ์ของทั้งพืชและสัตว์ป่ามีแนวโน้มที่จะลดลงและยังมีโอกาสเกิดโรคเพิ่มขึ้น^๔

ในส่วนของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นยังมีปัญหา ได้แก่ ปัญหาขยะ ในประเทศไทยที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ ๒ ต่อปี ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๓ – ๒๕๖๒ โดยสัดส่วนของเสียอันตรายที่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้องและขยะมูลฝอยที่ถูกนำกลับมาใช้ประโยชน์มีเพียงร้อยละ ๖๘.๙๔ ในปี ๒๕๖๓ ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ที่กำหนดให้ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๗๕ ของขยะมูลฝอยต้องได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง โดยในปี ๒๕๖๒ พบว่ามีปริมาณขยะชุมชนประมาณร้อยละ ๒๒ หรือ ๖.๔ ล้านตัน ที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม กลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพแหล่งน้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำ ตลอดแหล่งน้ำผิวดินและทะเล ปัญหาน้ำเสีย ที่ยังพบการระบายน้ำเสียที่ไม่ได้รับการบำบัดที่ได้มาตรฐานลงสู่แหล่งน้ำและทะเลโดยตรงโดยระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนในปัจจุบันยังมีจำนวนและศักยภาพไม่เพียงพอที่จะรองรับปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นโดยปริมาณน้ำเสียชุมชนที่ไม่ได้รับการบำบัดอย่างถูกต้องมีปริมาณสูงถึง ๑.๗ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๑๘ ของปริมาณน้ำเสียชุมชนที่เกิดขึ้นทั้งหมด^๕ ในขณะเดียวกันแนวโน้มการขยายตัวของเมืองยังทำให้ปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นในแต่ละวันมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้การระบายน้ำเสียจากภาคชุมชนบ้านเรือน แหล่งท่องเที่ยว อุตสาหกรรม และเกษตรกรรมยังส่งผลให้แหล่งน้ำที่จัดอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังพบปัญหามลพิษทางอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝุ่นละอองขนาดเล็กไม่เกิน ๒.๕ ไมครอน (PM๒.๕) ที่คงเหลือจากกระบวนการเผาไหม้ของยานพาหนะ การเผาวัสดุ

^๔ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2012). *Wildlife in changing climate*, Available, 2012. from: <http://www.fao.org/3/a-i2498e.pdf>.

^๕ รัฐบาลไทย . ข่าวทำเนียบรัฐบาล: ครม. เคาะขยายเขตพื้นที่จัดการน้ำเสียครอบคลุมทั่วประเทศ จับมือท้องถิ่นแก้ปัญหา น้ำเสียเต็มรูปแบบและยั่งยืน, ๒๕๖๓. Available from: <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/35332>

การเกษตร ไฟป่า และการปล่อยก๊าซเสียในภาคอุตสาหกรรม เป็นมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นและมีปริมาณเกินค่ามาตรฐานเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอุตสาหกรรม และเมืองใหญ่ที่มีประชากรและการจราจรหนาแน่น เช่น สระบุรี กรุงเทพฯ และเชียงใหม่ เป็นต้น และปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อุตสาหกรรมหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดระยองที่ยังคงมีค่าเฉลี่ยสารเบนซีนในพื้นที่นับตั้งแต่ปี ๒๕๕๕-๒๕๖๒ ที่ระดับ ๑.๘-๒.๖ มคก./ลบ.ม. ซึ่งเกินกว่าค่ามาตรฐานที่กำหนดให้ไม่เกิน ๑.๗ มคก./ลบ.ม. และการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นจากการใช้พลังงาน ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ ๗๔ ของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทั้งหมดของประเทศ โดยในส่วนของก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากการใช้พลังงานทั้งหมด เป็นก๊าซเรือนกระจกที่มาจากการผลิตไฟฟ้าร้อยละ ๔๒ มาจากการคมนาคมขนส่งร้อยละ ๒๓ และจากภาคอุตสาหกรรมและการก่อสร้างร้อยละ ๒๐ ดังนั้น ภาคการผลิตไฟฟ้าและภาคการคมนาคมขนส่งจะมีบทบาทที่สำคัญอย่างมากต่อการควบคุมปริมาณก๊าซเรือนกระจกของไทยเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกรวมในปี ๒๕๗๓ ไว้ไม่เกิน ๔๔๖ ล้านตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ มีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อจะพลิกโฉมประเทศไทยสู่ “สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจสร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน” ซึ่งหมายถึงการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ครอบคลุมตั้งแต่ระดับโครงสร้าง นโยบาย และกลไก เพื่อมุ่งเสริมสร้างสังคมที่ก้าวหน้า พลวัตของโลก และเกื้อหนุนให้คนไทยมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์มีความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มที่สูง และคำนึงถึงความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม โดยการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน จะต้องมีการปรับปรุงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตและบริการให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ แก้ไขปัญหามลพิษสำคัญด้วยวิธีการที่ยั่งยืน โดยเฉพาะมลพิษทางอากาศ ขยะ และมลพิษทางน้ำ และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพื่อมุ่งสู่การปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ในระยะยาว ทั้งนี้ในมิติความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้ถูกกำหนดไว้ในหมวดหมายที่ ๑๐ ไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ และในหมวดหมายที่ ๑๑ ไทยสามารถลดความเสี่ยงและผลกระทบจากภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ^{๑๐}

จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่พึ่งพิงการใช้วัตถุดิบและสินค้าชั้นกลางในเกณฑ์สูง ในขณะที่ประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรในการผลิตสินค้าและบริการยังอยู่ในระดับต่ำ โดยข้อมูลปี ๒๕๖๒ สัดส่วนค่าใช้จ่ายชั้นกลางต่อมูลค่าผลผลิตรวมที่ร้อยละ ๖๑.๘๕ สูงกว่าสัดส่วนของประเทศญี่ปุ่นและสาธารณรัฐเกาหลีที่มีค่าร้อยละ ๔๖.๓๘ (ปี ๒๕๕๙) และ ๕๘.๖๕ (ปี ๒๕๖๑) ตามลำดับ รวมถึงข้อมูลรายงานของคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมของเอเชียและแปซิฟิกแห่งสหประชาชาติ ได้ชี้ให้เห็นว่าปริมาณการใช้วัสดุภายในประเทศของประเทศไทยในปี ๒๕๕๙ (ค.ศ.๒๐๑๖) อยู่ที่ ๒.๐๖ กิโลกรัมต่อเหรียญสหรัฐ มีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยของกลุ่มประเทศในเอเชียแปซิฟิกและค่าเฉลี่ยของกลุ่มองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นว่าประสิทธิภาพของการใช้

^{๑๐} สำนักงานสภาพัฒนาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๔), เอกสารอัดสำเนา

ทรัพยากรพื้นฐาน (ชีวมวล โลหะ อโลหะ และพลังงานฟอสซิล) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยยังต่ำ มีการใช้อย่างสิ้นเปลือง และสร้างมูลค่าเพิ่มได้น้อยกว่าที่ควร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกินขีดความสามารถของระบบนิเวศท่ามกลางข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมในขณะที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีความรุนแรงมากขึ้น การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ยังพึ่งพิงการใช้วัตถุดิบและสินค้าขั้นกลาง และประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรที่ยังอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มสูงขึ้นเกินกว่าความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ในขณะที่ปัญหาของเสียและมลพิษมีความรุนแรงมากขึ้น ในด้านทรัพยากร ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ระบบนิเวศชายฝั่งถูกทำลาย ทรัพยากรน้ำไม่สามารถจัดสรรได้เพียงพอต่อความต้องการ ในขณะที่พื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้นเล็กน้อย แต่ยังต่ำกว่าค่าเป้าหมาย ณ สิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ที่กำหนดไว้ร้อยละ ๔๐ ในด้านปัญหาของเสียและมลพิษนั้นพบว่า

๑) ขยะปริมาณขยะเพิ่มขึ้นต่อเนื่องเฉลี่ยร้อยละ ๒ ต่อปี ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา (ปี ๒๕๕๓-๒๕๖๒) โดยขยะชุมชนประมาณร้อยละ ๒๒ หรือ ๖.๔ ล้านตัน ในปี ๒๕๖๒ ยังไม่ได้รับการจัดการที่เหมาะสมและกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำ ขยะในทะเลซึ่งส่วนใหญ่เป็นขยะพลาสติกเพิ่มขึ้นปีละ ๒๑,๗๐๐-๓๒,๖๐๐ ตัน^{๑๑} ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง ของเสียอันตรายจากชุมชนและภาคอุตสาหกรรม ในปี ๒๕๖๒ มีจำนวน ๒.๐๔๑ ล้านตัน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะจากผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ที่ยังไม่มีการบริหารจัดการที่ถูกต้องหรือครบวงจร

๒) มลพิษทางอากาศ ปัญหาฝุ่นละอองขนาดเล็กไม่เกิน ๒.๕ ไมครอน (PM๒.๕) มีปริมาณเกินค่ามาตรฐานเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ที่มีประชากรและการจราจรหนาแน่น

๓) มลพิษทางน้ำ ในปี ๒๕๖๓ ยังมีปริมาณน้ำเสียชุมชนที่ไม่ได้รับการบำบัดอย่างถูกต้อง ๑.๗ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๑๘ ของปริมาณน้ำเสียชุมชนที่เกิดขึ้นทั้งหมด และปัญหาการปนเปื้อนของไมโครพลาสติก ซึ่งข้อมูลจากการวิจัยพบว่า ร้อยละ ๙๐ ของกุ้ง หอย และปะการังที่ได้รับการสำรวจมีการปนเปื้อนของไมโครพลาสติกสะสมอยู่ในเนื้อเยื่อ^{๑๒}

การลดลงของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น และแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอย่างต่อเนื่องเป็นปัญหาท้าทายที่สำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สังคมไทยและประชาคมโลกตระหนักและให้ความสำคัญมากขึ้น รวมทั้งเป็นปัจจัยกำหนดความสำเร็จที่สำคัญต่อการบรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ของการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี สอดคล้องกับการดำเนินงานของรัฐบาลที่ได้ให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ BCG เพื่อเป้าหมายการ

^{๑๑} กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, **ปัญหาขยะในทะเล**, (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, ๒๕๖๒)

^{๑๒} สมิตานัน หยงสตาร์, **ขยะพลาสติก : นักวิจัยศูนย์ฯ ทะเล จ.ตรัง พบไมโครพลาสติกในกระเพาะปลา**, (กรุงเทพมหานคร : สถานีข่าวพิเศษบีบีซีไทย, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๒), [ออนไลน์] <https://www.bbc.com/thai/thailand-49671448> เข้าถึงเมื่อ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๔.

พัฒนาที่ยั่งยืน การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหามลพิษด้านฝุ่นละออง การขับเคลื่อนแผนที่นำทางการจัดการขยะพลาสติก (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๗๓) และแผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะพลาสติก ระยะที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕) รวมทั้งได้ระบุเป้าหมายการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในการมีส่วนร่วมลดก๊าซเรือนกระจกที่ประเทศกำหนด ตามความตกลงปารีสขั้นต่ำที่ร้อยละ ๒๐-๒๕ จากกรณีปกติ ในปี ๒๕๗๓ (ค.ศ.๒๐๓๐) นอกจากนี้ ประเทศไทยกำลังอยู่ในระหว่างการจัดทำยุทธศาสตร์ระยะยาวในการพัฒนาแบบปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่ำของประเทศไทยในการมุ่งสู่การปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ โดยคาดการณ์ประเทศไทยจะปล่อยก๊าซเรือนกระจกสูงสุด ในช่วงปี ๒๕๗๓-๒๕๘๓ (ค.ศ. ๒๐๓๐-๒๐๔๐) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาโมเดลเศรษฐกิจ BCG ยังต้องการการขับเคลื่อนโดยการบูรณาการจากทุกภาคส่วนและในทุกระดับของแผนที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในระดับที่สูงขึ้นและสอดคล้องกับกระแสโลก ยังเป็นเรื่องที่มีความท้าทาย รวมทั้งต้องการแนวทางและการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมและมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาในด้านอื่น

ในหมวดหมู่ที่ ๑๐ ที่ตั้งเป้าที่จะทำให้ประเทศไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๓ จำนวน ๔ เป้าหมาย ได้แก่ เป้าหมายหลักที่ ๑ การปรับโครงสร้างการผลิตสู่เศรษฐกิจฐานนวัตกรรมที่มุ่งยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันให้สูงขึ้น ด้วยการใช้องค์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม เป้าหมายหลักที่ ๓ การมุ่งสู่สังคมแห่งโอกาสและความเป็นธรรม เพื่อการสร้างโอกาสและการกระจายรายได้สู่ชุมชน เป้าหมายที่ ๔ ด้านการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตและบริการมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ และเป้าหมายหลักที่ ๕ การเสริมสร้างความสามารถของประเทศไทยในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทโลกใหม่โดยเฉพาะประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้ หมวดหมู่ที่ ๑๐ ไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำมีความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๘๐) โดยสอดคล้องกับเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความมั่นคง ในด้านการรักษาความมั่นคงและผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางบกและทางทะเล เพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์ และให้ผลประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ด้านการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน ในการอุตสาหกรรมและบริการแห่งอนาคต ขับเคลื่อนประเทศไทยด้วยนวัตกรรมและเทคโนโลยีแห่งอนาคต สร้างระบบนิเวศอุตสาหกรรมและบริการที่เหมาะสม และสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการอย่างยั่งยืน และด้านการสร้างความเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและสร้างสังคมคาร์บอนต่ำ สนับสนุนการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาและใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อลดมลพิษและผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ในหมวดหมู่ที่ ๑๑ จากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายถิ่นฐานที่อยู่ และการพัฒนาทางกายภาพได้ทำลายความสมดุลของสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติทั่วโลกขึ้นบ่อยครั้ง สำหรับประเทศไทยเผชิญปัญหาภัยธรรมชาติหลากหลายประเภทและบ่อยครั้ง เช่น พายุหมุนเขตร้อน พายุฝนฟ้าคะนอง หรือพายุฤดูร้อน คลื่นพายุซัดฝั่ง ดินโคลนถล่ม อุทกภัย ภัยแล้ง ไฟป่าและหมอกควัน แผ่นดินไหว และคลื่นสึนามิ ข้อมูลจากรายงานความเสี่ยงด้านภูมิอากาศโลกปี ๒๐๒๐ ระบุว่าประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีความ

เสี่ยงสูงต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นอันดับ ๘ โดยในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้เกิดภัยธรรมชาติจำนวนถึง ๑๔๗ ครั้ง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เกิดเหตุการณ์คลื่นสึนามิซัดถล่มชายฝั่งอันดามันของประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัย และปี พ.ศ. ๒๕๕๗ เกิดแผ่นดินไหวขนาดความรุนแรง ๖.๓ ที่จังหวัดเชียงราย ขณะเดียวกันรายงานความเสี่ยงโลกปี ๒๐๒๐ จัดอันดับให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเสี่ยงในลำดับที่ ๕๐ จากการประเมินทั้งหมด ๑๘๑ ประเทศ โดยมีค่าดัชนีความเสี่ยงโดยรวมในระดับที่ ๓ (ปานกลาง) จากความเสี่ยงทั้งหมด ๕ ระดับ โดยในรายละเอียดพบว่าประเทศไทยมีความล่อแหลม อยู่ในระดับสูง มีความเปราะบาง อยู่ในระดับปานกลาง อันเนื่องมาจากจุดอ่อนด้านความสามารถในการปรับตัว อยู่ในเกณฑ์ต่ำ และความสามารถในการรับมืออยู่ในระดับปานกลาง แม้ว่าความอ่อนไหว ต่อความเสี่ยงจะอยู่ในระดับต่ำก็ตาม

ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นภัยที่เกิดขึ้นซ้ำเป็นประจำตามฤดูกาล สามารถคาดการณ์ได้ ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของปริมาณก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศ ทำให้อุณหภูมิโลกสูงขึ้น ส่งผลให้ภัยธรรมชาติที่ประเทศไทยเผชิญอยู่ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะมีระดับความรุนแรงและมีความถี่เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนประสบภัยธรรมชาติประเภทอื่นที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และมีภัยบางประเภทที่เกิดขึ้นโดยไม่เลือกช่วงเวลา เช่น ภัยจากแผ่นดินไหวและคลื่นสึนามิ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความเสียหายและความสูญเสียทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน และทรัพยากรธรรมชาติ

ภัยธรรมชาติที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศไทยมากที่สุด คือ อุทกภัย โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้เกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัยก่อให้เกิดมูลค่าความเสียหายและความสูญเสียกว่า ๑.๔ ล้านล้านบาท (รายงานของธนาคารโลก) ส่งผลกระทบต่อถึง ๖๕ จังหวัด และกรุงเทพมหานครได้รับผลกระทบมากกว่า ๑๓ ล้านครัวเรือน รวมทั้งมีผู้เสียชีวิต ๘๑๓ คน ทั้งนี้ ประเทศไทยยังประสบกับปัญหาน้ำท่วมซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ซึ่งเป็นปีที่มีปริมาณฝนสะสมทั้งประเทศมีค่าสูงกว่าปกติมากที่สุดในรอบคาบเวลา ๖๗ ปี ได้สร้างความเสียหายมูลค่าถึง ๑,๐๕๐.๓ ล้านบาท มีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๓.๖ ล้านคน ขณะเดียวกันประเทศไทยยังประสบปัญหาภัยแล้งอย่างต่อเนื่องและทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ มูลค่าความเสียหายจากภัยแล้งสูงถึง ๗๙๗.๗ ล้านบาท มีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๑๘.๗ ล้านคน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ซึ่งมีมูลค่าความเสียหายอยู่ที่ ๗๓.๕ ล้านบาท มีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๐.๐๖ ล้านคน ภาคเกษตรได้รับผลกระทบมากที่สุดจากปัญหาอุทกภัยและภัยแล้ง เนื่องจากเป็นภาคการผลิตที่มีการใช้น้ำในสัดส่วนสูงถึงกว่าร้อยละ ๗๐ ของปริมาณการใช้น้ำทั้งหมดของประเทศ โดยทุกปีจะมีพื้นที่การเกษตรจำนวนมากที่ได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากอุทกภัยและภัยแล้ง และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นแม้ว่าพื้นที่การเกษตรโดยรวมของประเทศมีแนวโน้มลดลงก็ตาม แต่หากพิจารณาในมิติของจำนวนครัวเรือนเกษตรไทยที่เกือบร้อยละ ๔๐ ยังมีรายได้ต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศ อาจสะท้อนให้เห็นได้ว่า ผลกระทบจากอุทกภัยและภัยแล้งในภาคเกษตรมีแนวโน้มที่จะส่งผลต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ภัยธรรมชาติอื่น ๆ ที่สร้างความเสียหายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ได้แก่ วาตภัย โดยมีสาเหตุมาจากพายุฝนฟ้าคะนอง พายุฤดูร้อน พายุลมวง และพายุหมุนเขตร้อน (ดีเปรสชัน ไชนัน ใต้ฝุ่น) ซึ่งหากมีกำลังแรงขึ้นอาจก่อให้เกิดอุทกภัย และคลื่นพายุซัดฝั่ง จากตัวเลขล่าสุดของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ วาตภัยก่อให้เกิดความเสียหายไม่ต่ำกว่า ๑๓๐ ล้านบาท และมีผู้เสียชีวิตเกือบ ๙๐๐ คน ดินโคลนถล่มที่มักเกิดขึ้นพร้อมกันหรือเกิดหลังจากน้ำป่าไหลหลากอันเนื่องมาจากพายุฝนที่หนักอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันปัญหาดินโคลนถล่มเกิดบ่อยครั้งและมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทำการเกษตรในพื้นที่ลาดชัน การทำลายหน้าดิน เป็นต้น นอกจากนี้ภัยแผ่นดินไหวและสึนามิที่แม้เกิดขึ้นไม่บ่อย แต่สร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก โดยเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๗ มี ๖ จังหวัด ได้รับผลกระทบจากภัยคลื่นสึนามิ โดยมีผู้เสียชีวิต ๕,๓๙๕ คน บาดเจ็บ ๘,๔๕๗ คน สูญหายกว่า ๒,๑๘๗ คน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตลอดชายฝั่งอันดามันได้รับความสูญเสียกว่า ๓๐,๐๐๐ ล้านบาท สำหรับภัยแผ่นดินไหว แม้ประเทศไทยไม่ได้ตั้งอยู่บนรอยเลื่อนขนาดใหญ่ แต่ยังคงรู้สึกถึงแรงสั่นสะเทือนได้ประมาณปีละ ๕ - ๖ ครั้ง จากแผ่นดินไหวในประเทศพม่า ลาว อินโดนีเซีย และแผ่นดินไหวที่เกิดจากรอยเลื่อนขนาดเล็กลงมาในภาคตะวันตกและภาคเหนือ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ เกิดแผ่นดินไหวขนาด ๖.๓ ริกเตอร์ ซึ่งเป็นครั้งรุนแรงที่สุดที่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทย มีจุดศูนย์กลางอยู่บริเวณรอยเลื่อนพะเยา ในเขต อ.พาน จ.เชียงราย

การจัดการและป้องกันสาธารณภัย มีการวางแผนทางเพื่อบริหารจัดการหรือป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ก่อนเกิดเหตุ ระหว่างเกิดเหตุ และหลังจากเกิดเหตุจนครบกระบวนการ แม้กระนั้นก็ตามการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติของหน่วยงานต่าง ๆ ยังคงมีอุปสรรคและความท้าทายหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขีดความสามารถในการจัดการกับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความรุนแรงสูงยังคงค่อนข้างจำกัด และแม้ว่าภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศส่วนใหญ่เป็นภัยซึ่งคาดการณ์ล่วงหน้าได้ แต่หน่วยงานให้ความสำคัญกับมาตรการเชิงรับในการให้ความช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบและการฟื้นฟูตามบทบาทภารกิจภายใต้งบประมาณที่หน่วยงานได้รับ การจัดสรรงบประมาณของภาครัฐยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับมาตรการในการจัดการเชิงรุก เช่น การเตรียมความพร้อม การป้องกันและลดผลกระทบล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดภัยธรรมชาติ เป็นต้น เนื่องจากผลลัพธ์เชิงปริมาณที่เกิดจากมาตรการเชิงรุกค่อนข้างวัดได้ยาก ด้านการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ บางภาคส่วนของสังคมไทยเริ่มมีความตื่นตัวมากขึ้น แต่การขับเคลื่อนหรือผลักดันมาตรการให้เกิดผลยังเป็นไปอย่างล่าช้า ท่ามกลางข้อมูลบ่งชี้ว่า ประเทศไทยมีความล่อแหลม ต่อความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในเกณฑ์สูง ในขณะที่มีขีดจำกัดในด้านความสามารถในการรับมือกับภัยและการปรับตัวต่อสภาวะการณ์และความเสี่ยง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ประเทศไทยต้องลดความล่อแหลม รวมทั้งสร้างขีดความสามารถในการรับมือกับความเสี่ยง และเพิ่มความสามารถในการปรับตัว ต่อภัยธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งจะเป็นประเด็นการพัฒนาที่สำคัญในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ เพื่อลดและป้องกันผลกระทบจากภัยธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่จะเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของประเทศ โดยเฉพาะภายใต้สภาพแวดล้อมที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น ประกอบกับ

ประเทศเศรษฐกิจหลักให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และภาวะโลกร้อน และนำประเด็นการค้าการลงทุนระหว่างประเทศมาใช้เป็นเครื่องมือในการบรรลุ เป้าหมายด้านการลดก๊าซเรือนกระจกมากขึ้น รวมทั้งการเข้าสู่สังคมสูงวัยและข้อจำกัดทางการคลังที่ทำให้ประชาชนและสังคมไทยมีความเปราะบางต่อผลกระทบจากภัยธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากขึ้น

เป้าหมายการพัฒนาของหมวดหมู่ที่ ๑๑ ได้เชื่อมโยงกับเป้าหมายหลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๓ จำนวน ๒ เป้าหมาย ได้แก่ เป้าหมายหลักที่ ๔ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน และ เป้าหมายหลักที่ ๕ การเสริมสร้างความสามารถของประเทศในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงภายใต้บริบทโลกใหม่ หากพิจารณาถึงความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ พบว่าเป้าหมาย การพัฒนาของหมวดหมู่ที่ ๑๑ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติใน ๓ ด้าน ดังนี้

ด้านที่ ๑ ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง ในเป้าหมายที่ ๒ บ้านเมืองมีความมั่นคงในทุกมิติ และทุกระดับ เพื่อบริหารจัดการสถานะแวดล้อมของประเทศให้มีความมั่นคง ปลอดภัย และมีความ สงบเรียบร้อยในทุกระดับ และเป้าหมายที่ ๓ กองทัพ หน่วยงานด้านความมั่นคง ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน มีความพร้อมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความมั่นคงเพื่อให้ความพร้อม สามารถรับมือกับภัยคุกคามและภัยพิบัติได้ทุกรูปแบบและทุกระดับความรุนแรง

ด้านที่ ๒ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน ในเป้าหมายที่ ๑ ประเทศไทยเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เศรษฐกิจเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน ในประเด็น อุตสาหกรรมความมั่นคงของประเทศไทยมีเนื้อหาด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ภัยพิบัติ ซึ่งรวมถึงระบบการเตือนภัย การเตรียมตัวรับมือภัยพิบัติ และการให้ความช่วยเหลือทั้งใน ระหว่างและหลังเกิดภัยพิบัติ ด้านที่ ๕ ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อม ในเป้าหมายที่ ๓ ใช้ประโยชน์และสร้างการเติบโตบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมให้สมดุลภายในขีดความสามารถของระบบนิเวศ โดยสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคม ที่เป็นมิตรต่อสภาพภูมิอากาศ มุ่งเน้นลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และสร้างสังคมคาร์บอนต่ำ ปรับปรุงการบริหารจัดการภัยพิบัติทั้งระบบ และการสร้างขีดความสามารถของประชาชนในการ รับมือและปรับตัวเพื่อลดความสูญเสียและเสียหายจากภัยธรรมชาติและผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พร้อมทั้งสนับสนุนการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรต่อสภาพ ภูมิอากาศ และดูแลภัยพิบัติจากน้ำทั้งระบบ โดยมีการจัดระบบการจัดการน้ำในภาวะวิกฤติ ให้ สามารถลดสูญเสีย ความเสี่ยง จากภัยพิบัติที่เกิดจากน้ำตามหลักวิชาการให้อยู่ในขอบเขตที่ควบคุมที่มี ประสิทธิภาพ รวมถึงการเพิ่มความร่วมมือในเรื่องการจัดการภัยพิบัติในภูมิภาคได้อย่างทั่วถึงและทัน การณ์

๒.๓ ผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านไร่และอำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และอำเภอลำปาง จังหวัดตาก ครอบคลุมพื้นที่เป็นต้นน้ำของลำห้วยสายหลัก คือ ลำห้วยขาแข้ง ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนที่ก่อให้เกิดสภาพของที่ลุ่มต่ำริมลำห้วย ความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ ๒๕๐ เมตรขึ้นไป จนถึงยอดเขาสูงถึงประมาณ ๑,๕๕๐ เมตร ลักษณะของพื้นที่เป็นสันเขาต่อเนื่องสองข้างกับลำห้วยขาแข้ง ที่วางพาดพื้นที่จากเหนือลงใต้ โดยมีเขาปลายห้วยขาแข้งเป็นจุดเริ่มต้นของลำห้วยสำคัญสายนี้ ตามสภห้วยจากลำห้วยสายใหญ่ๆ หลายสายที่มาบรรจบกับลำห้วยขาแข้ง ก่อให้เกิดเป็นที่ลุ่มกว้างใหญ่ริมลำห้วย เช่น สบห้วยแม่ดี สบห้วยไผ่เยาะ และสบห้วยกระดังง์ เป็นต้น

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ได้รับการประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ มีพื้นที่ ๑,๐๑๙,๓๗๕ ไร่ เนื่องจากเป็นป่าธรรมชาติที่รวมเอาความหลากหลายของสภาพป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ตั้งแต่ ช้างป่า กระทิง วัวแดง สมเสร็จ เสือลายเมฆ รวมถึงสัตว์ป่าขนาดเล็ก นก และสัตว์ป่า ประเภทสะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน และปลาน้ำจืด ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ มีสัตว์ป่าที่หายาก และได้รับการกำหนดสถานภาพว่ากำลังจะสูญพันธุ์ไปรวมอยู่ด้วยหลายชนิด เช่น เลียงผา เสือโคร่ง เสือดาว เสือลายเมฆ ลิ้นจี่เงาะ ชะนีมือขาว หมาวัว และแก้งหม้อ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ รัฐบาลได้เห็นความสำคัญตามข้อเสนอของคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พื้นที่ป่าสงวนตอนใต้ ซึ่งเป็นแหล่งป่าสัมปทานทำไม้ของบริษัทไม้อัดไทย เป็นป่าสำคัญที่ยังไม่ผ่านทำไม้และเป็นแหล่งอาศัยแหล่งสุดท้ายของควายป่าและนกยูงประกอบกับจะทำให้ป่าอนุรักษ์ผืนนี้มีขนาดใหญ่พอที่จะรักษาชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนิดที่หายากไว้ให้ปลอดภัยไปได้ จึงได้มีการประกาศผนวกพื้นที่ป่าตอนใต้รวมเข้ากับพื้นที่เดิมของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อีกจำนวน ๕๘๙,๗๗๕ ไร่ จึงทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมีพื้นที่รวมกันทั้งสิ้น ๑,๖๐๙,๑๕๐ ไร่ หรือประมาณ ๒,๕๗๕ ตารางกิโลเมตร

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ผืนนี้ เป็นที่รวมความหลากหลายทางธรรมชาติไม่ว่าเป็นแหล่งน้ำ ซึ่งมีลำห้วยขาแข้งเป็นสายน้ำหลัก มีความยาวผ่านตลอดจากเหนือลงใต้ภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า คิดเป็นระยะทาง ๙๐ กม. มีน้ำไหลตลอดปีลำห้วยนี้บางแห่งมีความกว้างถึง ๖๐ เมตร สภาพของลำห้วยประกอบด้วย ดอนทรายหาดกรวดหิน วัชน้ำลึกเป็นช่วง ๆ ป่าห้วยขาแข้งเป็นแหล่งรับน้ำที่สำคัญของเขื่อนศรีนครินทร์ นอกจากนี้ยังมีลำห้วยสายหลักที่รับน้ำแล้วปล่อยไหลลงสู่ลำห้วยขาแข้ง เช่น ห้วยแม่ดี ที่อยู่ทางตอนใต้ของพื้นที่ รับน้ำจากยอดเขาใหญ่และยอดเขาน้ำเย็นในเขตอำเภอบ้านไร่ ลำห้วยแม่ดีมีความยาว ๓๘ กม. ลำห้วยไผ่เยาะ อยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่ที่รับน้ำจากเทือกเขาเขียว ห้วยไผ่เยาะความยาว ๓๐ กม. ทางตอนบนมีห้วยกระดังง์รับน้ำจากเทือกเขาดอยหินแดง ส่วนด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีพื้นที่รับน้ำแยกลงไปยังห้วยทับเสลา ที่ลำเลียงน้ำไปเลี้ยงอ่างเก็บน้ำของเขื่อนทับเสลา ที่อยู่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทางด้านทิศตะวันออก

สภาพอากาศในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จัดว่าอยู่ในระหว่างกึ่งโซนร้อนกับโซนร้อน อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้มีอิทธิพลอยู่มากที่ทำให้มีฝนเกือบตลอดฤดูฝน พายุโซนร้อนในทะเลจีนใต้เป็นที่มาของน้ำฝนส่วนใหญ่ ในพื้นที่ ในราวเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม อุณหภูมิโดยทั่วไปไม่สูงหรือต่ำจนเกินไปจึงทำให้เกิดความเหมาะสมต่อการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลาย

ชนิด ทั้งสัตว์ป่าที่กระจายถิ่นกำเนิดทางตอนเหนือและจากตอนใต้ที่กระจายขึ้นมาอยู่ในบริเวณนี้ ด้วยความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศ ปริมาณความชื้น และอากาศทำให้ป่าห้วยขาแข้งเป็นศูนย์รวมของสภาพป่าไม้หลายชนิด นับตั้งแต่ป่าดงดิบเขาที่ระดับความสูงตั้งแต่ ๑,๐๐๐ เมตรขึ้นไป ป่าดงดิบชื้นที่มักขึ้นอยู่ตามหุบเขา และสองฝั่งลำห้วยสายใหญ่ ป่าดงดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณนี้มักพบไม้ไผ่ขึ้นปะปนอยู่ ป่าเต็งรัง ป่าไผ่ และทุ่งหญ้าที่กระจายอยู่เป็นหย่อมๆน้อย ตามบริเวณนี้เป็นป่าเต็งรังสังคมของต้นไม้และพืชเหล่านี้จะจัดกระจายอยู่ปะปนกันตลอดทั่วพื้นที่ตามสภาพที่เกิดธรรมชาติ โดยปราศจากการรบกวนจากมนุษย์มาเป็นเวลานานหลายร้อยหลายพันปี จนกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่ได้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแต่ละประเภทและมีอยู่มากอย่างหลากหลายของชนิดพันธุ์

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งจัดได้ว่าเป็นผืนป่าอนุรักษ์แห่งเดียวที่มีอยู่ในประเทศไทย (จากจำนวนรวมทั้งสิ้นจนถึงปัจจุบันประกาศไปแล้วจำนวน ๓๑ เขต) ที่ไม่มีราษฎรทั้งชาวไทยและชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ผลจากการสำรวจความหลากหลายของสัตว์ป่า โดยคณะวนศาสตร์ และโดยเจ้าหน้าที่ของกองอนุรักษ์สัตว์ป่าเท่าที่ได้ทำมาแล้ว นับตั้งแต่ก่อนที่จะได้ประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ปรากฏว่าจากความหลากหลายของสภาพภูมิประเทศ สภาพป่าหลายชนิดที่กระจายปะปนกัน ตลอดจนความหลากหลายของอุณหภูมิอากาศประจำถิ่น ทำให้ป่าห้วยขาแข้งนี้เป็นแหล่งรวมพันธุ์ของสัตว์ป่านานาชนิด ดังนี้ คือ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมจำนวน ๖๗ ชนิด นก ๓๕๕ ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน ๗๗ ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ๒๙ ชนิด และสัตว์จำแนกปลาอีก ๕๔ ชนิด รวมแล้วมีสัตว์ป่าเท่าที่ได้ทำการสำรวจมาแล้วทั้งสิ้น ๕๘๒ ชนิด ในจำนวนสัตว์ป่าที่สำรวจมาแล้วทั้งหมด มีสัตว์ป่าที่ได้รับการกำหนดสถานภาพโดย IUCN ว่าจะสูญพันธุ์ (Endangered Species) จำนวน ๒๑ ชนิด และสัตว์ป่าที่ถูกคุกคาม (threatened species) จำนวน ๖๕ ชนิดรวมอยู่ด้วย สัตว์ป่าชนิดที่จะสูญพันธุ์และพบอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ได้แก่ นกเป็ดก่า หรือนกเป็ดป่า นกยูงไทย นกเงือกคอแดง ลิงไฉ่เย่หรือลิงภูเขา ชะนีมือขาว หมาใน แมวลายหินอ่อน เสือไฟ เสือลายเมฆ เสือดาวหรือเสือด้า เสือโคร่ง ช้างป่า สมเสร็จ เก้งหม้อ เนื้อทราย วัวแดง กระทิง ควายป่า เลียงผา ปลาสะตือ และปลากระโทงแทง

หลักประกันในการที่จะรักษาพันธุ์ของต้นไม้ พืช และสัตว์ป่าไว้ได้จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่ป่าอนุรักษ์ขนาดใหญ่ที่มีความต่อเนื่อง มิใช่มีหลายแห่งแต่กระจายกระจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยเหมือนเกาะที่อยู่กลางสมุทรที่ขาดการเชื่อมโยงติดต่อกัน ถึงแม้ป่าห้วยขาแข้งจะมีพื้นที่กว้างใหญ่ถึง ๒,๕๗๕ ตารางกิโลเมตร และจัดว่าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่มีขนาดใหญ่เป็นสองรองจากทุ่งใหญ่ ก็ยังไม่มีขนาดใหญ่พอที่จะประกันการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าและพืชป่าโดยลำพัง รัฐบาลจึงได้ประกาศให้พื้นที่ป่าต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกจรดชายแดนพม่า ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอีกแห่งหนึ่งคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พื้นที่ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ หรือ ๓,๒๐๐ ตารางกิโลเมตร โดยประกาศในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ หลังจากที่มีกรณีข้อกล่าวหาว่ามีการลักลอบฆ่าสัตว์ป่ากันในใจกลางของป่าทุ่งใหญ่ หลังการประกาศให้ป่าทุ่งใหญ่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงทำให้ป่าอนุรักษ์ในรูปของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ต่อเนื่องเป็นผืนใหญ่ทั้งสองแห่งนี้มีชื่อเรียกรวมกันว่า ป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง พื้นที่รวมกัน ๕,๗๗๕ ตารางกิโลเมตรหรือ ๓,๖๐๙,๓๗๕ ไร่ กลายเป็นผืนป่าอนุรักษ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปัจจุบันผืนป่าใหญ่แห่งนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแล้วว่า ให้รวมป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำโจนบางส่วนที่ยังคงสภาพความเป็นธรรมชาติเหลืออยู่ทางตอน

ใต้ของป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง อีกจำนวน ๔๔๗.๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๗๙,๕๐๐ ไร่ ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง หลังจากการที่รัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดปิดป่าสัมปทานทำไม้ในเมืองไทยเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ขณะนี้การผนวกพื้นที่กำลังอยู่ในระหว่างการประกาศพระราชกฤษฎีกา ซึ่งเมื่อประกาศแล้ว พื้นที่ป่าอนุรักษ์ผืนนี้ก็จะมีความกว้างพื้นที่รวมกันถึง ๖,๒๒๒.๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๘๘๘,๘๗๕ ไร่

ผืนป่าอนุรักษ์ในรูปเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ได้ชื่อว่า “ทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้ง” แห่งนี้ครอบคลุมพื้นที่ของ ๔ อำเภอ ใน ๓ จังหวัด คือ อำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก นอกจากนี้ยังถูกล้อมรอบไปด้วยผืนป่าอนุรักษ์แห่งอื่น ๆ ในรูปของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติที่ต่อเนื่องเป็นป่าผืนเดียวกันอีกจำนวน ๗ แห่ง นั่นคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง (พื้นที่ ๒,๕๑๖ ตารางกิโลเมตร) อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ (๕๙๙ ตารางกิโลเมตร) และอุทยานแห่งชาติคลองลาน (๓๐๐ ตารางกิโลเมตร) เชื่อมต่อทางตอนเหนือ และต่อเนื่องกับอุทยานแห่งชาติเขาแหลม (กำลังดำเนินการประกาศพระราชกฤษฎีกา พื้นที่ ๑,๔๘๘ ตารางกิโลเมตร) อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ (๑,๐๘๙ ตารางกิโลเมตร) อุทยานแห่งชาติเอราวัณ (๕๕๐ ตารางกิโลเมตร) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ (๘๕๙ ตารางกิโลเมตร) และอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ (๕๙ ตารางกิโลเมตร) ทางตอนใต้

ความสำคัญของป่าอนุรักษ์ทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง ได้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนตลอดจนนักวิจัยทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ว่าเป็นผืนป่าธรรมชาติที่รวมไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ ตลอดจนแมลงป่ออีกหลายชนิด มีจำนวนสัตว์ป่าที่สำรวจพบแล้วในป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง ปรากฏว่ามีสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมคิดเป็นร้อยละ ๓๓ ของสัตว์ที่พบว่ามีถิ่นการกระจายอยู่ในแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ (Mainland S. E. Asia) สัตว์เลื้อยคลานด้วยนม ๔๕ ชนิด หรือร้อยละ ๕๓ ของสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่พบในประเทศไทย เป็นสัตว์ที่ได้รับการจัดสถานะภาพว่ากำลังถูกคุกคามในประเทศ ในจำนวนนี้มีอยู่ ๑๕ ชนิดที่ถูกจัดว่าถูกคุกคามอยู่ในภูมิภาคนี้ และมี ๓ ชนิดที่เป็นสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่มีถิ่นกำเนิดเฉพาะถิ่น (Endemic Species) นั่นคือ ๒ ชนิด มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเฉพาะในแถบเทือกเขาตะนาวศรี ได้แก่ เก้งหม้อ (Fea's Barking Deer) และ Fea's Horseshoes Bat ส่วนอีก ๑ ชนิดมีถิ่นกำเนิดเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้นคือ Discnosed Roundleaf Bat ซึ่งเป็นค้างคาวชนิดที่เพิ่งพบใหม่ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมเฉพาะถิ่นที่กระจายอยู่ตามถ้ำเขาหินปูนทางตอนใต้ของป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง คือ ค้างคาวกิตติ (Kitti's Bumblebee) และหนูถ้ำ (Neill's Rat)

ป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง ยังเป็นศูนย์รวมการกระจายของสัตว์ป่า ๓ เขตสัตว์ภูมิศาสตร์ นั่นคือ มีสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่กระจายขึ้นมาเหนือสุดในบริเวณนี้ จากตอนใต้ของภูมิภาค (Sundiac) ได้แก่ บ้าง (Malayan Flying Lemur) ค้างคาวแม่ไก่ป่าฝน (Common Flying Fox) ค้างคาวหน้ายักษ์หมอนโค้ง (Large Malay Roundleaf Bat) ลิงแสม (Crab-eating Macaque) ค้างคาว (Banded Leaf Monkey) ชะมดแปดลายแถบ (Banded Linsang) และสมเสร็จ (Tapir) เป็นต้น และในทางตรงกันข้าม ก็มีสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่กระจายลงมาต่ำสุดจากตอนเหนือของภูมิภาค นั่นคือ ค้างคาวมงกุฎงูหมอกแหลมเหนือ (Blyth's Horseshoes Bat) ค้างคาวฟันหน้าซ้อนใหญ่ (Tickell's Bat) ค้างคาวลูกหนูจิ๋วหลังเทา (Pygmy Pipistrelle) ค้างคาวหนูถ้ำ (Chinese Pipistrelle) ลิงวอก

(Rhesus Macaque) และค่างแว่นถิ่นเหนือ (Phayre's Leaf Monkey) เป็นต้น และในบริเวณนี้ก็มี สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่กระจายจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาถึงด้านตะวันตกของป่าทุ่งใหญ่ – ห้วย ขาแข้งเท่านั้น คือ ค่างหงอก (Silvered Leaf Monkey)

ในสถานการณ์ที่ป่าไม้ของประเทศไทยได้ถูกทำลายไปจนเหลืออยู่ประมาณร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ประเทศ พื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ประกอบด้วยผืนป่าอนุรักษ์ในรูปแบบของป่าต้นน้ำลำธารนี้ ยังคงสภาพเป็นป่าสมบูรณ์อยู่ประมาณร้อยละ ๓ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจำนวน ๓๑ เขต คิดเป็นพื้นที่ ร้อยละ ๔.๕ และอุทยานแห่งชาติที่ไม่รวมเอาพื้นที่น้ำเอาไว้ด้วยอีกร้อยละ ๕.๔ รวมแล้วประมาณร้อยละ ๑๓ ของพื้นที่ประเทศ ส่วนที่เหลือของป่าไม้ก็คือป่าสงวนแห่งชาติที่กระจายอยู่รอบ ๆ ป่า อนุรักษ์ และกำลังถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อยึดครองพื้นที่ป่า ซึ่งเปรียบเสมือนมะเร็งที่ลุกลามเข้ามาตีผืน ป่าอนุรักษ์ที่เหลือกระจายกระจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ป่าอนุรักษ์ จึงเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ เพื่อที่จะเอื้ออำนวย ประโยชน์ในรูปแบบที่สามารถจำแนกได้อย่างชัดเจน คือ อุทยานแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสภาพ ธรรมชาติโดดเด่นในด้านความงามที่สามารถให้ประโยชน์ในด้านทัศนศึกษาและสร้างความรื่นรมย์ ให้กับประชาชนทั่วไป ในขณะที่วนอุทยานอาจจัดอยู่ในกลุ่มของพื้นที่ป่าที่มีความงามตามธรรมชาติ แต่มีขนาดพื้นที่เล็กกว่าและรูปแบบการจัดการพื้นที่ไม่เข้มแข็งเท่ากับอุทยานแห่งชาติ

สำหรับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น เป็นป่าอนุรักษ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คงสภาพเป็นป่า ธรรมชาติ ที่เป็นถิ่นกำเนิดของสัตว์ป่าหลายชนิดหลายพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ป่าที่หายากและมี จำนวนเหลืออยู่จำนวนน้อย สัตว์ป่าที่กำลังถูกมนุษย์คุกคามจนทำให้จำนวนลดลงใกล้จะสูญพันธุ์ไป จากถิ่นกำเนิดดั้งเดิมตามธรรมชาติ ดังนั้นในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงได้รับการกำหนดเป็น กฎหมายและระเบียบการที่เคร่งครัดมากกว่าอุทยานแห่งชาติ ทั้งนี้เพื่อมิให้สภาพถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของ สัตว์ป่าต้องถูกเปลี่ยนแปลงไป ส่วนเขตห้ามล่าสัตว์ป่าที่มักจะประกาศครอบคลุมพื้นที่เฉพาะขนาดเล็ก ที่ห้ามการล่าสัตว์ป่าบางชนิด โดยเฉพาะนกที่อาศัยอยู่ตามอ่างเก็บน้ำหรือห้วยป่าขนาดเล็ก เท่านั้น นอกจากนี้ ป่าอนุรักษ์ยังครอบคลุมถึงป่าต้นน้ำลำธารชั้นหนึ่งที่ได้รับการประกาศตามมติ คณะรัฐมนตรีอีกส่วนหนึ่งด้วย พื้นที่ป่าอนุรักษ์สามารถอำนวยประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมทั้งทางตรง และทางอ้อม โดยทางตรงคือ สภาพป่าธรรมชาติ และสัตว์ป่าที่ให้สุนทรีย์แก่มวลมนุษย ในรูปของการ ทัศนศึกษาและการพักผ่อนหย่อนใจ ประกอบกับรัฐและประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้ทางเศรษฐกิจ จากการที่มีคนเข้าไปใช้บริการ เพื่อความรื่นรมย์กับธรรมชาติที่รัฐกำหนดไว้เป็นอุทยานแห่งชาติและ วนอุทยาน จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และสัตว์ป่าจนเป็นที่ยอมรับของนักวิจัยชาวไทยและ ชาว ต่างประเทศว่า เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ขนาดใหญ่ มีความหลากหลายของพันธุ์สัตว์และพรรณพืช ดังนั้น ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จากองค์การสหประชาชาติ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยการ ประชุมพิจารณาคัดเลือกแหล่งมรดกโลก จากคณะกรรมการมรดกโลก ในการประชุมครั้งที่ ๑๕ ระหว่างวันที่ ๙-๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ณ เมืองคาร์เลจ ประเทศตุนิเซีย โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง ได้ผ่านเกณฑ์พิจารณา ๔ ข้อคือ

๑. มีความดีเด่นเป็นเลิศในด้านวิวัฒนาการทางชีวภาพ-ชีวาลัยเป็นพิเศษของโลกเพราะ ประกอบด้วยระบบนิเวศวิทยาทั้ง ๔ ภูมิภาค คือ ภูมิภาคซุนเดอิก (Sundeic) ภูมิภาคอินโดเบอร์มิส

(Indo - Burmese) ภูมิภาคอินโด- ไชนีส (Indo-chinese) และภูมิภาคไซโน-หิมาลัยัน (Sino-Himalayan)

๒. เป็นแหล่งธรรมชาติพิเศษที่เป็นต้นน้ำสำคัญหลายสายของประเทศไทย
๓. เป็นแหล่งพันธุกรรมของพืชและสัตว์หลากหลายชนิด โดยมีสัตว์ป่าใกล้สูญพันธุ์ถึง ๒๘ ชนิด
๔. เป็นแหล่งหลักฐานแสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติของโลกในยุค ต่าง ๆ เช่น ยุคน้ำแข็ง เป็นต้น^{๑๓}

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงแผนที่ผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

^{๑๓}อุทยานแห่งชาติ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.seub.or.th/index.php?option=com [๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๔].

๒.๔ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน

จากการประชุมที่เมืองทบิลีซี ประเทศสหภาพโซเวียต ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้เสนอแง่คิดมุมมองที่เกี่ยวกับแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจให้กับเด็กและเยาวชน^{๑๔} ดังนี้

๑. สถาบันการศึกษาควรสอดแทรกเนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ในหลักสูตรที่มีอยู่และที่เป็นหลักสูตรใหม่ โดยจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ในหลักสูตรตามความต้องการของบุคคลและตามความเหมาะสมแก่ชุมชน สังคม การประกอบอาชีพและปัจจัยอื่น ๆ

๒. สถาบันการศึกษาควรมีความร่วมมือกันระหว่างสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วเพื่อการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาทั่วไปและเพื่อการฝึกอาชีพ ซึ่งอยู่ในรูปของหลักสูตรสหวิทยาการตามจุดมุ่งหมายและเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา

๓. สถาบันการศึกษาควรวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรและโครงการหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา รวมทั้งให้การส่งเสริมสนับสนุนสิ่งแวดล้อมศึกษาอื่น ๆ โดยมีการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ชุมชนเมือง ชนบท ความสำคัญของวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และความต้องการของกลุ่มคนต่าง ๆ เน้นเนื้อหาการสอนให้เกิดความคิดรวบยอดทางนิเวศวิทยาและระบบของบรรยากาศ พื้นโลก พื้นน้ำ และชีวนิเวศ และให้แง่มุมทางเศรษฐกิจ สังคมที่เกี่ยวข้อง

๔. สถาบันการศึกษาควรจัดอบรมครูประจำการ เพื่อผลิตสื่อวัสดุอุปกรณ์และเผยแพร่ข่าวสารโดยให้มีการอบรมบุคลากรในเรื่องวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น

๕. สถาบันการศึกษาควรให้มีการวิจัยเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยเน้นที่ปัญหาและการนำไปปฏิบัติ โดยให้มหาวิทยาลัยที่มีศักยภาพทำการวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อพัฒนาอุปกรณ์การสอน ร่วมมือกันจัดการศึกษาเพื่อผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา

๖. สถาบันการศึกษาควรให้สิ่งแวดล้อมศึกษามีส่วนร่วมพัฒนาการใช้สถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมท้องถิ่น

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. จัดประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามระบบของสื่อมวลชนที่มีอยู่

๒. พัฒนาการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่สถาบันอุดมศึกษาและองค์กรเอกชน

๓. สนับสนุนและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานและที่แสดงนิทรรศการเพื่อพัฒนาความตระหนักในประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔. ส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านสื่อหนังสือพิมพ์โทรทัศน์ และวิทยุ

^{๑๔} วินัย วีระพัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมศึกษา, (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓-๒๕.

สำหรับในเรื่องของจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดความคิด ทศนคติ และการปฏิบัติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จริยธรรมยังเป็นหลักปฏิบัติที่เกี่ยวกับศีลธรรมหรือคุณธรรมของมนุษย์ในเรื่องความดีงาม ความถูกต้อง และความเมตตา เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ดังนั้นจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงถือเป็นหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สำหรับมนุษย์โดยยึดเอาความดี ความถูกต้องตามหลักคุณธรรมและความเมตตาที่ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งจะมีผลกระทบต่อชีวิตและต่อมนุษย์ โดยหลักจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พึงทราบ คือ

๑. มนุษย์นิยม (Anthropocentric) เชื่อว่ามนุษย์มีอำนาจเหนือสรรพสิ่งทั้งปวงในสิ่งแวดล้อมและสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งพืชและสัตว์เป็นสิ่งที่อุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ มนุษย์จึงมีความชอบธรรมในการใช้สิ่งมีอยู่ในธรรมชาติโดยไม่มีขีดจำกัด

๒. ชีวิตนิยม (Biocentric) เชื่อว่าไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตใด ๆ ที่อุบัติขึ้นในโลกมีความชอบธรรมที่จะดำรงอยู่โดยเท่าเทียมกัน ไม่มีข้อยกเว้น มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่เท่าเทียมกับสัตว์หรือแม้กับพืช มนุษย์จึงไม่พึงทำลายหรือกระทำการอันใดที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอื่น

๓. สัมพันธภาพนิยม (Egocentric) เชื่อว่าสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การกระทำย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งอื่น ๆ ในธรรมชาติ มนุษย์พึงอยู่อย่างเกื้อกูลต่อชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย มนุษย์ไม่เพียงเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเท่านั้น แต่พึงดำรงอยู่อย่างผสมผสานกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม^{๑๕}

แนวคิดทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมี ๓ ประการ คือ

๑. จริยธรรมเพื่อการพัฒนาเชื่อว่ามนุษย์เป็นนายธรรมชาติ โลกและทรัพยากรธรรมชาติมีไว้เพื่อมวลประโยชน์แก่มนุษย์ มนุษย์จึงมีสิทธิ์ที่จะนำทรัพยากรมาใช้ตามที่ต้องการได้ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อนำมาใช้เท่านั้น

๒. จริยธรรมเพื่อธรรมชาติเชื่อว่าความเชื่อและนับถือความจริง ความงามของธรรมชาติธรรมชาติจึงมีความชอบที่จะดำรงอยู่และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และคุณค่าแก่มนุษย์ มนุษย์จึงต้องรักษาธรรมชาติเหล่านั้นไว้

๓. จริยธรรมเพื่อการอนุรักษ์เชื่อว่ามนุษย์พึงใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต แต่การพัฒนาสังคมมนุษย์โดยไม่ระมัดระวังส่งผลเสียต่อธรรมชาติ มนุษย์จึงควรใช้ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็นและต้องรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันด้วย

การปลูกฝังจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้เด็กและเยาวชนเกิดความตระหนัก มีจิตสำนึกที่ดี และมีการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเอื้ออาทร ควรที่จะปลูกฝังหลักการเหล่านี้ให้กับเด็กและเยาวชน คือ มนุษย์ต้องพึงพาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตมีเป้าหมายให้มีชีวิตที่ยืนยาวและมีความสุขทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สรรพสิ่งย่อมอยู่ในโลกใบเดียวกัน พึงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พึงเห็นคุณค่าและความงามของธรรมชาติ และพึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและชีวิต โดยอาศัยครอบครัว โรงเรียน ศาสนา องค์กรและ

^{๑๕} Krawcyk R. M. "Teaching Ethics: Effect on Moral Development", **Nursing Ethics**. ๔(๑): ๓๒๒; January ๒๐๐๐: ๑๗-๒๐.

สื่อมวลชนช่วยกันถ่ายทอด สำหรับการถ่ายทอดในเรื่องของจริยธรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีเทคนิควิธีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ ที่สำคัญ^{๑๖} ดังนี้

๑. วิธีการถ่ายทอดแบบการบอกหรือสอน (Lecturing method) วิธีการสอนแบบนี้เป็นลักษณะของการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียน โดยใช้วิธีการบอกหรือการสอนเป็นสำคัญ มีตัวแสดงหลักที่มีบทบาทมากที่สุด คือ ผู้ถ่ายทอดข้อมูล โดยมีผู้เรียนเป็นผู้รับข้อมูลเป็นสำคัญ ผู้ถ่ายทอดความรู้ที่สร้างสรรค์ อาจมีการใช้หรือวิธีการถ่ายทอดหลาย ๆ รูปแบบ เช่น สไลด์ วีดีโอ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น แต่กระบวนการทั้งหมดจะถูกควบคุมโดยผู้สอนเท่านั้น

๒. วิธีการถ่ายทอดแบบทำให้ดูหรือสาธิต (Demonstration Method) วิธีการสอนแบบนี้คล้ายกับการสอนโดยการบอก ในแง่ที่ว่า เป็นลักษณะของการถ่ายทอดที่เน้นความสำคัญอยู่ที่ผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หรือทักษะ แต่ในการเรียนรู้แบบนี้จะต่างจากแบบการบอกตรงที่ว่า เวลาส่วนใหญ่จะใช้ไปในการแสดงหรือทำให้ดู แล้วลองทำภายใต้การดูแลของผู้สอน ผู้เรียนจะเกิดทักษะได้จากการทดลองปฏิบัติจริง หลังจากที่ได้เห็นตัวอย่างการปฏิบัติแล้ว

๓. วิธีการถ่ายทอดแบบอาศัยการทำโครงการหรือกรณีศึกษา (Project or Case Study) การจัดการสอนแบบนี้มักเป็นการให้งานเพิ่มเติมจากการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยผู้สอนจะมอบหมายงานให้ผู้เรียนรายบุคคลหรือรายกลุ่มไปค้นคว้า เรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแล้วรายงานให้ผู้สอนหรือผู้เรียนคนอื่น ๆ ได้ทราบ วัตถุประสงค์ของการเรียนลักษณะนี้คือผู้เรียนจะได้มีส่วนร่วมในการค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ นำมารวบรวมและเรียบเรียงตามความคิดของตนเอง ซึ่งมักจะพบว่า ผู้เรียนที่ได้ทำงานที่รับมอบหมายในลักษณะนี้ด้วยตนเอง จะเกิดความรู้ความเข้าใจหรือเรียกว่าเกิดการเรียนรู้ได้มากกว่าวิธีแรกที่กล่าวมา

๔. วิธีการถ่ายทอดแบบอาศัยการสืบเสาะค้นหาคำตอบ (Inquiry-based Method) วิธีการสอนแบบนี้เป็นลักษณะการเรียนรู้โดยอาศัยการค้นหาข้อมูลหรือความจริงต่าง ๆ โดยการตั้งคำถามและค้นหาทางที่จะตอบ คำถามเหล่านี้ หรืออาจจะค้นหาปัญหาและแนวทางที่จะแก้ไขปัญหานั้นก็ได้ การเรียนรู้ในลักษณะนี้พบว่า ผู้เรียนจะสามารถทำงานเกี่ยวข้องกับการคิดหรือการใช้ปัญญาได้ดี โดยจะเริ่มจากการค้นหาและระบุปัญหา ก่อน จากนั้นก็ลองสร้างสมมติฐานและทฤษฎีขึ้นมา แล้วจึงลองออกแบบการทดลอง ซึ่งจะนำไปสู่การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปสิ่งที่ได้จากการค้นคว้าซึ่งอาจจะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ในที่สุด ถือได้ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่เริ่มจากการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบ และเป็นวิธีการแก้ปัญหาแบบใหม่ๆ

๕. วิธีการถ่ายทอดแบบจำลองสถานการณ์ (Role Playing Simulation Method) วิธีการสอนแบบนี้จะต่างกันเล็กน้อยตรงที่การสมมติอาจจะไม่จำเป็นต้องมีความเป็นจริงผสมอยู่เลย ในขณะที่การจำลองเหตุการณ์นั้นจะเป็นภาพสะท้อนของความจริงที่ปรากฏอยู่ ผู้เรียนที่ผ่านการเรียนรู้ในสถานการณ์จำลองจะต้องแสดงบทบาทในสถานการณ์ ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจความรู้สึกในสถานการณ์ที่จำลองมาได้

๖. วิธีการถ่ายทอดแบบการอภิปราย (Discussion Method) วิธีการสอนแบบนี้เป็นลักษณะการให้ผู้เรียนได้ถ่ายทอดความคิดเห็นของตนเองและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ถ่ายทอด

^{๑๖} เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี, “การจัดวิธีการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อสิ่งแวดล้อม”, วารสาร สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ปีที่ ๒๘ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕): ๑๙-๒๕.

ผ่านการสื่อสาร โดยการใช้การพูดหรือที่เรียกว่า การอภิปรายเป็นสำคัญ การอภิปรายอาจจะเกิดขึ้นในกลุ่มเล็ก ๆ หรืออาจจะเป็นในลักษณะของการสัมมนา หรือการโต้วาทีก็ได้ ถ้ามีการนำอภิปรายที่ดี ผู้เรียนจะมีโอกาสได้เรียนรู้ในการตั้งคำถามที่ดี และอาจค้นหาคำตอบได้เองจากการอภิปราย และการอภิปรายค่อนข้างเป็นวิธีที่เน้นตัวผู้เรียนเอง การอภิปรายมักจะทำให้ผู้เรียนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ สามารถดึงเอาข้อมูล ความรู้ความสามารถของผู้เรียนซึ่งมีพื้นฐานหลากหลาย ออกมาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมได้ ถ้ามีการวางแผนและการเตรียมการที่ดี การอภิปรายจะช่วยให้เกิดการกระตุ้นความสนใจได้มาก และถ้าหากงานที่มอบหมายเป็นเรื่องของการต้องตัดสินใจหรือการแก้ปัญหา เพราะการอภิปรายด้วยกันมักจะดีกว่าการตัดสินใจคนเดียว

๗. วิธีการถ่ายทอดแบบการศึกษาในพื้นที่ (Community based Method) วิธีการสอนแบบนี้เป็นลักษณะการเรียนรู้ที่อาศัยปัญหาจริงจากชุมชน ผู้เรียนจะได้มีโอกาสในการสัมผัสกับความต้องการและปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังได้ทำงานร่วมกับคนในชุมชนซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เห็นแง่มุมที่หลากหลาย และได้เห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ การเรียนรู้ในชุมชนมักจะเกี่ยวกับการเรียนรู้ถึงทรัพยากรและความต้องการ ตลอดจนประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งอาจนำไปสู่การหาทางแก้ไขปัญหาในชุมชนต่อไปได้

๒.๕ ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์

การสื่อสารเป็นการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน บทบาทของการสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง สู่การอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยมีการติดต่อสื่อสารต่อกัน มีการเอื้อเฟื้อต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการจัดการที่ดี และได้มีการสร้างแนวความคิดทางทฤษฎีอธิบายความพันธ์ต่าง ๆ ไว้อย่างหลากหลายโดยได้มีนักวิชาการด้านการสื่อสารได้ค้นพบและอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ที่สำคัญ^{๑๗} ดังนี้

๑. ทฤษฎีของแดเนียล เลินเนอร์ จำแนกได้ ๒ ระดับคือ ระดับสังคม (Societal Level) และระดับบุคคล (Individual Level) โดยเลินเนอร์ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนาของสังคมมนุษย์ว่าจะเริ่มจากสังคมโบราณผ่านสังคมที่กำลังเปลี่ยนรูปไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern Society) และชี้ให้เห็นว่าระบบการสื่อสารในสังคมโบราณและสังคมสมัยใหม่มีลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งในสังคมโบราณนั้นระบบการสื่อสารเป็นการติดต่อโดยอาศัยปากเปล่า (Oral Communication) การแลกเปลี่ยนข่าวสารจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องเพียงส่วนน้อย เนื้อหาข่าวสารส่วนใหญ่เป็นเรื่องของระเบียบข้อบังคับความประพฤติของสมาชิกภายในกลุ่ม และผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารมักเป็นผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมสูง ส่วนในสังคมสมัยใหม่นั้นระบบการติดต่อสื่อสารเป็นในรูปแบบการติดต่อสื่อสารโดยอาศัยสื่อกลาง (Mediated Systems) การแลกเปลี่ยนข่าวสารจึงขยายขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมไปถึงกลุ่มชนต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่ เนื้อหาข่าวสารมักเป็นการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกกลุ่มชน และผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการสื่อสารมัก

^{๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, “แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา”, เอกสารการสอน ขุดวิชาการสื่อสารกับการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๕๘), หน้า ๔๓-๗๒

เป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมและมีความชำนาญในด้านนี้โดยตรง ทั้งนี้ไลน์เนอร์ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาการสื่อสารว่าจะเริ่มจากปากเปล่า (Oral) ในสังคมโบราณไปสู่ระบบสื่อกลาง (Media) ในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นการพัฒนาระบบการสื่อสารจึงขนานเคียงคู่ไปกับการพัฒนาสังคมด้วย

ประเด็นสำคัญตามข้อเสนอของไลน์เนอร์ คือ การพัฒนาระบบการสื่อสารถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบสังคมส่วนรวมทั้งหมด และมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาส่วนอื่น ๆ ในสังคมด้วย ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ไลน์เนอร์กล่าวว่า “ระบบการสื่อสารเป็นทั้งเครื่องชี้ (Index) และตัวแทน (Agent) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบสังคมใหญ่ทั้งหมด แต่ทั้งนี้มิได้หมายถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causality) ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกันที่กระบวนการพัฒนาเริ่มต้น”

๒. ทฤษฎีของเอเวอร์เรต เอ็ม โรเจอร์ส (Everett M. Rogers) มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ยอมรับการทั่วโลกจากทฤษฎีการสื่อสารนวัตกรรมหรือการเผยแพร่วัตกรรมของโรเจอร์ ได้รับการอ้างอิงไปอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “กระบวนการยอมรับนวัตกรรม” (Adoption process) ซึ่งเดิมได้อธิบายว่า คือ กระบวนการตัดสินใจในการยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมอง ที่บุคคลจะต้องผ่านขั้นหรือระยะต่าง ๆ ตั้งแต่แรกที่อยู่เรื่อง หรือมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมไปจนถึงขั้นตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม และในที่สุดถึงขั้นยืนยันการตัดสินใจที่ทำไปแล้ว กระบวนการรับนวัตกรรมนี้ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ดังภาพที่ ๒.๒

ภาพที่ ๒.๒ แบบจำลองกระบวนการยอมรับนวัตกรรม

จากภาพที่ ๒.๒ แบบจำลองกระบวนการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน^{๑๘} มีดังนี้

๑. ขั้นการตระหนัก (Awareness Stage) คือ การที่บุคคลได้รับรู้ว่ามีแนวคิดหรือวิทยาการใหม่ ๆ แต่ยังไม่มีความรู้ที่ลึกซึ้งในเนื้อหาและรายละเอียดต่าง ๆ การรับรู้ที่สำคัญของกระบวนการยอมรับ ได้แก่ การรับรู้ที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาความรู้ในนวัตกรรมเพิ่มเติม หรือการรับรู้ที่จะนำไปสู่ขั้นตอนต่อไปของกระบวนการยอมรับ เพราะการรับรู้แต่ละครั้งไม่จำเป็นจะต้องมีกระบวนการยอมรับขั้นอื่น ๆ ตามมาเสมอไป ดังนั้นการรับรู้เรื่องที่ตรงกับปัญหาความต้องการหรือสามารถที่จะมองเห็นประโยชน์ที่จะเกิดตามมาได้อย่างเด่นชัดเหล่านี้ย่อมกระตุ้นให้เกิดความสนใจได้ง่ายกว่าการรับรู้ในเรื่องทั่ว ๆ ไป

๒. ขั้นความสนใจ (Interest Stage) คือ การที่บุคคลเกิดความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิทยาการแผนใหม่ ขั้นนี้ยังไม่มีประเมินวิทยาการแผนใหม่เข้ากับสถานการณ์ที่แท้จริงของ

^{๑๘} Rogers, *Communication of Innovations: A Cross-Culture Approach*. (New York: The Free Press. ๑๙๗๑): ๖๓-๖๔.

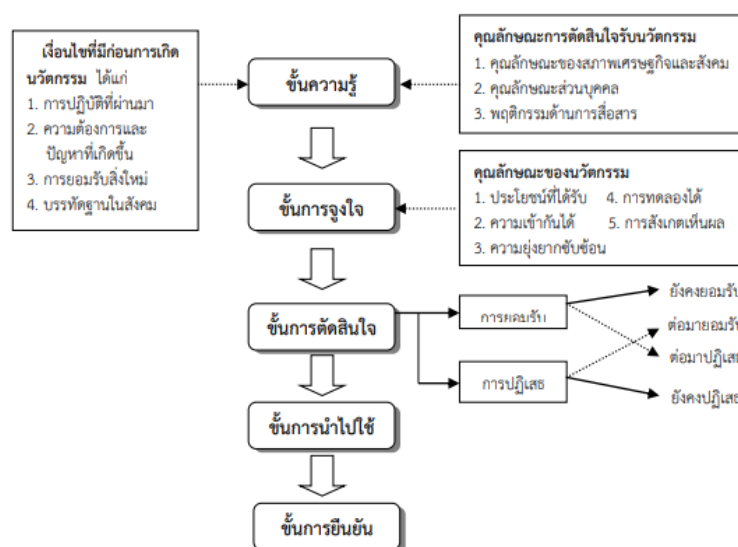
แต่แต่ละบุคคลเพียงแค่อต้องการความรู้เพิ่ม สิ่งสำคัญในขั้นนี้ได้แก่ ความรู้ (Cognitive or Knowledge) ความสนใจศึกษาหาความรู้ของบุคคล นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถทางสมองแล้ว ในการรับรู้อย่างยิ่งขึ้นอยู่กับจิตลักษณะบางประการของบุคคลนั้นด้วย เป็นต้นว่า ความทันสมัยการชอบเปลี่ยนแปลง ทศนคติและบรรทัดฐานของระบบสังคม (Social System Norms) ที่ทันสมัยมีระบบสื่อสารที่ดี สิ่งเหล่านี้จะช่วยกระตุ้นการแสวงหาความรู้ในขั้นนี้ได้เป็นอย่างดี

๓. ขั้นการประเมินผล (Evaluation stage) คือ การที่บุคคลใช้ความสามารถทางสมองเพื่อจะประเมินวิทยาการแผนใหม่ให้เข้ากับสถานการณ์ของตน ขั้นนี้เป็นการทดลองในระดับความคิด (Mental Trial) ถ้าบุคคลมีความรู้สึกว่าวิทยาการแผนใหม่มีคุณค่าและมีประโยชน์ก็จะลงมือทดลองทำดูในขั้นที่ ๔ ซึ่งเป็นการทดลองในภาคปฏิบัติความสำคัญของขั้นนี้ คือ การสร้างความรู้สึที่ดี (Affective) ต่อวิทยาการแผนใหม่ เพราะความรู้และข้อมูลต่าง ๆ ในขั้นที่ ๒ จะเป็นรากฐานที่ทำให้ขั้นนี้คือการประเมินประสพผลสำเร็จและต่อเนื่องไปยังกระบวนการในขั้นที่ ๔

๔. ขั้นการทดลอง (Trial Stage) คือ การได้ลงมือทดลองทำดูเพียงบางส่วนในสถานการณ์จริงของบุคคล เป็นการย้ำความแน่ใจว่าผลจะดีจริงอย่างที่คิดในขั้นประเมินหรือไม่ ในขั้นนี้ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำ (How-to-Knowledge) จะมีความสำคัญมากเพราะจะเป็นผลต่อเนื่องของการตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับ หรือการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ตามมา

๕. ขั้นการยอมรับ (Adoption Stage) คือ ขั้นสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจยอมรับในขั้นนี้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (Behavior) ที่สามารถสังเกตเห็นได้ง่ายกว่าในขั้นอื่น ๆ

ต่อมาโรเจอร์ ได้มีการปรับปรุงกระบวนการรับนวัตกรรมใหม่ให้ทันสมัย ถูกต้องและสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยเรียกว่า “กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม” (Innovation Decision Process) แบ่งออกเป็น ๕ ขั้นตอน^{๑๙} ดังภาพที่ ๒.๓

ภาพที่ ๒.๓ แบบจำลองกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม

^{๑๙} Rogers, *Diffusion of Innovation*, Third Edition, (New York: The Free Press ๑๙๘๓):

ขั้นที่ ๑ ขั้นความรู้ (Knowledge) เกี่ยวกับนวัตกรรม

ด้านที่ ๑ ความรู้จักนวัตกรรม (Awareness Knowledge) ความรู้ที่ทำให้เกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับนวัตกรรมเป็นความรู้ที่ว่ามีนวัตกรรมเกิดขึ้นแล้วและนวัตกรรมนั้นสามารถทำหน้าที่อะไรบ้าง

ด้านที่ ๒ ความรู้วิธีการใช้นวัตกรรม (How - to Knowledge) ความรู้ประเภทนี้ได้จากการติดต่อสื่อสารกับสื่อมวลชน การติดต่อกับหน่วยงานราชการที่ทำการเผยแพร่วัตกรรมหรือเข้าร่วมประชุม ความรู้ประเภทนี้จะช่วยให้ใช้นวัตกรรมได้อย่างถูกต้อง นวัตกรรมยังมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ที่มากขึ้น การขาดความรู้ด้านนี้จะทำให้เกิดการปฏิเสธนวัตกรรมได้มาก

ด้านที่ ๓ ความรู้เกี่ยวกับหลักการของนวัตกรรม (Principles Knowledge) ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ถึงเกณฑ์เบื้องหลังของนวัตกรรม ซึ่งช่วยให้นวัตกรรมบรรลุผล เช่น ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมจะช่วยให้คนในชุมชนหรือสังคมออกมามีส่วนร่วมในเรื่องข้างต้นมากขึ้น

นอกจากนี้บุคคลจะมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมากหรือน้อย โดยเฉพาะนวัตกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของบุคคลในด้านต่าง ๆ สรุปได้ ๓ ด้าน ดังนี้

๑) สถานภาพทางเศรษฐกิจและการศึกษา ผู้มีระดับการศึกษาสูงและสถานภาพทางสังคมสูง มีรายได้ดีจะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำมีสถานภาพทางสังคมต่ำ และมีรายได้ต่ำ

๒) พฤติกรรมการเปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสื่อสารมวลชนติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม จะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ที่มีลักษณะตรงกันข้าม

๓) บุคลิกภาพแบบเปิด ผู้ที่มีความสนใจเรียนรู้ติดต่อกับงานที่กว้างขวางไม่รังเกียจการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น จะเป็นผู้รับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็ว ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมไม่จำเป็นต้องยอมรับนวัตกรรมนั้นมาใช้เสมอไป เพราะการยอมรับนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับคุณลักษณะอย่างอื่น เช่น ทศนคติและความเชื่อ นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมถ้าไม่ได้พิจารณาเห็นว่านวัตกรรมนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อตนก็ตัดสินใจไม่ยอมรับนวัตกรรม

ขั้นที่ ๒ ขั้นการจูงใจ (Persuasion) ในขั้นนี้บุคคลจะสร้างทัศนคติในเชิงที่ชอบหรือไม่ชอบนวัตกรรม กิจกรรมในสมองของบุคคลในขั้นความรู้เป็นเรื่องของความคิดเห็นหรือการรู้ส่วนกิจกรรมในสมองในขั้นการจูงใจเป็นเรื่องของอารมณ์หรือความรู้สึก โดยบุคคลมีพฤติกรรมสำคัญคือแสวงหาข่าวสารข้อมูล ข้อมูลที่ได้รับมาเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นว่าเหมาะสมกับตัวเขาทั้งในสภาพปัจจุบันและในอนาคตหรือไม่อย่างไร บุคคลจะมีการพัฒนาแนวความคิดเชิงประเมินเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ซึ่งเป็นการพิจารณาคุณค่าของนวัตกรรมว่าเมื่อรับนวัตกรรมมาใช้จะมีผลติดตามมาในด้านใด มีประโยชน์ต่อตัวเขามากน้อยเพียงใด ถ้ามีประโยชน์มากจะมีความรู้สึกทางบวก แต่ถ้าคิดว่าไม่มีประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยต่อตัวเขาจะพัฒนาความคิดทางลบ

ขั้นที่ ๓ ขั้นการตัดสินใจ (Decision) ในขั้นนี้บุคคลกระทำกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม การจะตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมนั้นขึ้นอยู่กับ ๒ ขั้นตอนที่ผ่านมาด้วย ถ้าบุคคลมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม มีความรู้สึกชอบและเห็นประโยชน์ของนวัตกรรมนั้น บุคคลก็มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้น นอกจากนี้การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรม ถ้านวัตกรรมนั้นสามารถแยกส่วนย่อย ๆ ได้ให้มีการทดลองใช้ได้บุคคลจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้น ในขั้นนี้มีความสำคัญมาก การที่บุคคลจะเลือกทางใดเป็นผลมาจากขั้นความรู้ในขั้นการสนใจและการพิจารณา ลักษณะนวัตกรรมว่าสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี

ขั้นที่ ๔ ขั้นการนำไปใช้ (Implementation) กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในขั้นตอนต้น ๆ เป็นเรื่องของความรู้ความคิด แต่ขั้นนี้เป็นขั้นของการปฏิบัติเมื่อบุคคลตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นไปใช้เขาจะต้องรู้ว่าจะสามารถหานวัตกรรมนั้นมาจากไหน นำไปใช้อย่างไรและเมื่อนำไปใช้จะเกิดปัญหาอย่างไร และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไร บุคคลจึงพยายามแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับนวัตกรรม ดังนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และวิธีการสื่อสารจึงมีบทบาทที่จะช่วยบุคคลให้ได้รับสิ่งที่เขาต้องการ ในขั้นนี้รวมถึงขั้นตอนดัดแปลงแก้ไขด้วย การใช้นี้จะดำเนินไปเรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรมนั้น ซึ่งอาจรวมไปถึงการที่นวัตกรรมใหม่ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน

ขั้นที่ ๕ ขั้นการยืนยัน (Confirmation) ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในบุคคลส่วนใหญ่ กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับไปแล้ว บุคคลจะแสวงหาข้อมูลข่าวสาร แรงเสริม เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของแต่ละบุคคลเมื่อยอมรับนวัตกรรมแล้ว เขาจะพยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความมั่นใจการรับข่าวสารข้อมูล การได้รับคำแนะนำและได้เห็นความสำเร็จของการใช้นวัตกรรม จะมีอิทธิพลต่อขั้นการยืนยันมา ดังนั้นกระบวนการตัดสินใจจะนำไปสู่การยอมรับหรือการปฏิเสธ ผู้ที่ยอมรับ (Discontinuance) เป็นผู้ที่ตัดสินใจปฏิเสธนวัตกรรมหลังจากได้ยอมรับไปแล้ว ผู้ที่หยุดนี้อาจเกิดขึ้นได้เพราะบุคคลนั้นเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อนวัตกรรม หรือเพราะนวัตกรรมนั้นเกิดถูกแทนที่ด้วยความคิดใหม่กว่า และมีความเป็นไปได้ว่าบุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหลังจากการตัดสินใจปฏิเสธไปแล้ว

๓. ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์การศึกษาทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ เป็นการศึกษาทฤษฎีที่เน้นให้เห็นว่าในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ ควรเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดนโยบายจนถึงขั้นตอนการปฏิบัติ เพราะการมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญของการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์มีขอบเขตทั้งในระดับแนวตั้งและในระดับแนวนอน เน้นประชาชนที่เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ การเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน โดยเฉพาะในระดับรากหญ้าเพื่อนำไปสู่สังคมแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

๔. ทฤษฎีการกำหนดวาระ เป็นทฤษฎีที่เน้นว่าสื่อมวลชนควรทำหน้าที่ในการเสนอข้อเท็จจริงและข่าวสารที่จำเป็นและมีประโยชน์ทางการเมืองแก่ประชาชน เพราะยิ่งสื่อเลือกเสนอประเด็นใด ประเด็นนั้นก็จะได้รับความสนใจว่าเป็นประเด็นสำคัญ เสมือนผู้เข้าร่วมประชุมย่อมที่จะรับทราบหรือตระหนักถึงปัญหาหรือประเด็นปัญหาตามที่กำหนดไว้ในวาระนั้น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลที่ตามมาคือ ประชาชนจะคิดและปฏิบัติตามสื่อมวลชนกำหนดไว้เช่นเดียวกับการประชุมทั่วไป

ทฤษฎีการสื่อสารแต่ละทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น นับว่ามีบทบาทและอิทธิพลต่อการอนุรักษ์หรือการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคม รวมถึงการอนุรักษ์ด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่สิ่งที่แวดล้อมอยู่ใกล้ตัวจนกระทั่งสิ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในระบบใหญ่ก็ตาม ซึ่งผลที่ตามมาจากการอนุรักษ์ก็คือสิ่งใหม่ ๆ ที่เรียกว่า นวัตกรรม บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์สังคมการสื่อสารเป็นองค์ประกอบสำคัญของการอนุรักษ์ในทุกแง่มุมและทุกระดับ อันเปรียบได้รับเส้นใยที่เชื่อมร้อยปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามเป้าหมายที่ร่วมกัน อีกทั้งงานวิจัยจำนวนมากได้ระบุว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในโครงการอนุรักษ์ต่าง ๆ เช่น บางโครงการล้มเหลวเพราะขาดการให้ข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง บางโครงการขาดกลไกการสื่อสารเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน บางโครงการขาดสื่อบุคคลที่แทรกอยู่ในทุกองของการแพร่กระจาย นวัตกรรมการอนุรักษ์การนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและการบรรลุตามประสิทธิผลตามเป้าหมายที่วางไว้โดยการสื่อสารมีบทบาทหน้าที่ต่อการอนุรักษ์สังคม^{๒๐} ดังนี้

๑. การให้ข่าวสารก่อนที่ประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น ประชาชนของประเทศจะต้องรับข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ก่อน การสื่อสารเพื่อพัฒนาจึงมีบทบาทหน้าที่ต่อการให้ข่าวสาร ดังนี้

๑.๑ ขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อมในการนำนวัตกรรมทางความคิดเรื่องการอนุรักษ์และโครงการอนุรักษ์เข้าไปสู่ประเทศที่ไม่ได้พัฒนา และประเทศด้อยพัฒนานั้น ความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการก็คือการขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อมรอบตัวของคนในประเทศเหล่านั้น การขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อมอาจทำได้โดยการแสดงให้เห็นความแตกต่างในด้านคุณภาพชีวิต ระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่แตกต่างวิถีทางแห่งความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์และการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นต้น ขอบเขตสิ่งแวดล้อมทางความรู้ความคิดที่กว้างขึ้น จะช่วยให้บุคคลมีมุมมองใหม่ ท่าทีใหม่ ให้นิยามและความหมายใหม่ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมแบบเดิม ทั้งนี้เป็นที่แน่นอนว่าตราบดีที่บุคคลยอมรับว่าสิ่งที่ตนเผชิญอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ปกติเป็นวิถีชีวิต เป็นธรรมชาติและไม่ใช่อุปสรรค เขาก็จะไม่ตระหนักถึงความจำเป็นของการอนุรักษ์และไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในชีวิตการสื่อสารเพื่อขยายขอบเขตของสิ่งแวดล้อม สามารถใช้สื่อและรูปแบบการสื่อสารได้หลายประเภท ทว่าในยุคแรกเริ่มของการอนุรักษ์ประเทศไปสู่ความทันสมัยนั้น สื่อที่มีศักยภาพตอบสนองความต้องการการอนุรักษ์และสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ได้ดีที่สุด ได้แก่ สื่อมวลชน

๑.๒ ดึงประชาชนมาสู่จุดสนใจ ในการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาพัฒนานั้น สื่อมวลชนเป็นตัวการสำคัญที่จะช่วยกำหนดว่าประชาชนควรรู้อะไร โดยการเน้นจุดสนใจในบางเรื่องแทนที่จะเป็นเรื่องอื่นสื่อมวลชนสามารถที่จะทำให้เรื่องเหล่านี้มีความสำคัญในการรณรงค์เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา เพราะหมายความว่า ความสนใจของประชาชนถูกหันเหไปสู่เรื่องของการอนุรักษ์ ความสนใจของประชาชนถูกหันเหไปสู่ขนบธรรมเนียมใหม่ พฤติกรรมใหม่ การปฏิบัติด้านสุขภาพและการเกษตรแบบใหม่ ผลประโยชน์ที่จะได้จากการอนุรักษ์หรือสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลง

^{๒๐} บุษบา หินธาว์, การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ๒๕๕๖), หน้า ๘๙-๙๔.

๑.๓ ยกระดับความมุ่งมั่นมาปรารถนาของประชาชน ประเทศที่กำลังพัฒนาประสบกับความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นประชาชนให้หลุดพ้นจากการเชื่อโชคลาง และความกลัวการเปลี่ยนแปลงประเทศจะต้องส่งเสริมให้เกิดความปรารถนา สิ่งที่ดีกว่าเดิมทั้งในระดับบุคคลและระดับชาติบุคคลจะต้องมีความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม และต้องตั้งใจที่จะทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ปรารถนาในฐานะประชาชนของประเทศ คนในชาติจะต้องมีความมุ่งมั่นมาปรารถนาหรือความทะเยอทะยานที่จะทำให้ชาติของตนมีความเข้มแข็งและยิ่งใหญ่ สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ในการยกระดับความทะเยอทะยานของประชาชนในประเทศที่กำลังพัฒนาได้ถ้าปราศจากการยกระดับความทะเยอทะยานของประชาชนปราศจากการกระตุ้นให้ประชาชนดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าและเพื่อความเจริญของประเทศแล้วเป็นการยากที่จะพัฒนาจะเกิดขึ้น

๑.๔ สร้างบรรยากาศแห่งการอนุรักษ์ ในการอนุรักษ์นั้นสื่อมวลชนมีส่วนสำคัญในการให้ข่าวสาร เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งข่าวสารเป็นการกระตุ้นการอนุรักษ์โดยการแสดงให้เห็นประชาชนเห็นเครื่องมือที่ทันสมัยและชีวิตในสังคมที่พัฒนาโดยการเสนอรายงานข่าวเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จากที่อื่นในโลก โครงการอนุรักษ์ต่าง ๆ เป้าหมายและปัญหาของการอนุรักษ์ ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีสายตาทะลุกว้างไกลให้ความสนใจ เกิดความทะเยอทะยานและย้อนมาดูแลตัวเองเพื่อกำหนดว่าอนาคตควรจะเป็นอย่างไร

๒. การชักจูงใจการอนุรักษ์ประเทศ สังคม ชุมชน ท้องถิ่น ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนคือประชาชนต้องเปลี่ยนทัศนคติความเชื่อ และพฤติกรรมของตนเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในสังคม ในประเทศที่กำลังพัฒนา และใช้การสื่อสารทำหน้าที่ชักจูงใจประชาชนให้เปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และตัดสินใจเข้าร่วมโครงการอนุรักษ์อย่างจริงจัง ซึ่งบทบาทของการสื่อสารต่อการชักจูงใจมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ การเป็นพื้นที่สาธารณะและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในโลกประชาธิปไตย ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชน เป็นการสื่อสารที่มีบทบาทในการเป็นสื่อกลางเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตรวจสอบทางการเมือง ทำให้บุคคลและกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลกันสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้และสามารถตรวจสอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ตลอดเวลาซึ่งสื่อมวลชนถือเป็นพื้นที่สาธารณะ เพราะเป็นพื้นที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับประชาสังคม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในสังคม ในเชิงวิพากษ์และการตรวจสอบอำนาจรัฐ ทำให้เกิดทิศทางของสังคมในรูปของนโยบายสาธารณะในการบริหารจัดการกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และการที่สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสแห่งการเรียกร้อง ชักชวน และเชื้อเชิญให้บุคคลต่าง ๆ มองเห็นและตระหนักว่าพวกเขาจะได้ผลประโยชน์อะไรบ้าง จากการให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ต่าง ๆ ของสังคม

๒.๒ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนการอนุรักษ์ที่ประสบความสำเร็จ คือ การอนุรักษ์ที่ต้องลงลึกถึงฐานรากของชุมชนทั้งในระดับวัฒนธรรมและจิตสำนึก โดยประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ส่วนหลักการที่สำคัญที่สุดของการสร้างการมีส่วนร่วมก็คือ การกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการคิด การตัดสินใจ การบริหารจัดการ ฯลฯ ในการทำงานร่วมกันนี้เอง บุคคลจะเกิดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม

และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็จะขยายวงกว้างมากขึ้น เมื่อมีเครือข่ายชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อน ขบวนการประชาสังคมในการรณรงค์เรียกร้องเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่รัฐไม่เห็นความสำคัญ

๓. การให้การศึกษา การสื่อสารสามารถทำหน้าที่ให้ความรู้ที่จำเป็นแก่ประชาชนเพื่อ ประชาชนจะสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการอนุรักษ์ประเทศได้โดยจะใช้การสื่อสารมวลชนทำ หน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ประชาชน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การให้การศึกษาโดยตรง ได้แก่ การ ใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษาในโรงเรียน โดยทำหน้าที่เป็นโสตทัศนูปกรณ์สำหรับชั้นเรียน เพื่อ ถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนประกอบการสอนของครูหรือการใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษานอก โรงเรียน เป็นการทำหน้าที่แทนครูเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม เพื่อพัฒนา ความรู้อาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนเหล่านั้น ถ้าเป็นกรณีให้การศึกษาโดยอ้อม คือ การให้ การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป โดยสื่อมวลชนทำหน้าที่เสนอความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย ฯลฯ ตามปกติคนเราเมื่อประชาชนอ่าน หนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุกระจายเสียง ชมวิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ ประชาชนก็ได้รับความรู้เหล่านั้นโดยอัตโนมัติ

๒.๖ แนวคิดการจัดการความรู้และการพัฒนาการเรียนรู้

การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่ช่วยรวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์และกำหนดประเด็น รวมไปถึง การเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีประโยชน์และมีความจำเป็นต่อการพัฒนาและความ เจริญก้าวหน้าขององค์กรชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย ในสภาพความพร้อมในการใช้ทำ กิจกรรมต่าง ๆ ของทุกแหล่งอยู่ในระดับปานกลาง แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่ชัดเจน ขาด การส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีอยู่ ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือ แหล่งการเรียนรู้ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำที่เฝ้าต่อการเรียนรู้ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรม ไปตามบทบาทที่มีอยู่ โดยที่ไม่ทราบว่าการทำเป็นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถหาความรู้ได้ ไม่มีการ บริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีพตามวิถียังไม่เป็นไป เพื่อมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ นอกจากนี้ ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน พบว่า มีน้อยเมื่อ เทียบสัดส่วนกับกิจกรรมที่จัด ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ส่วน ใหญ่ให้ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ต่ำ ไม่มียุทธศาสตร์ชัดเจนจากหน่วยงานภาครัฐในระดับ ท้องถิ่นว่าควรจะใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนหรือไม่อย่างไร และไม่มีการบริหารจัดการ ความรู้จากแหล่งเรียนรู้ ทำให้การใช้แหล่งการเรียนรู้ยังขาดความต่อเนื่อง ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมใน การให้บริการวิชาการแก่ชุมชนในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยเป็นศูนย์กลางจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์วิชาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการ ชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการ เรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

การจัดการความรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้เครือข่ายการเรียนรู้ประกอบด้วย ๔ แนวทาง^{๒๑} คือ

๑. พัฒนาทีมงานเครือข่ายการจัดการความรู้ชุมชน เพื่อสร้างทีมงานในการจัดการความรู้ชุมชนให้สามารถบริหารจัดการ สร้างและแสวงหาความรู้ที่จำเป็นมาใช้ประโยชน์ในชุมชน ทำให้ประชาชนดำรงชีพได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๑.๑. ผู้บริหารและผู้นำชุมชนร่วมวางแผนการบริหารจัดการความรู้ชุมชน สร้างวิสัยทัศน์ในการจัดการความรู้ กำหนดเป้าหมาย การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในชุมชนร่วมกัน

๑.๒. สร้างทีมจัดการความรู้ของชุมชนจากกลุ่มสนใจ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มผู้บริหารชุมชน

๑.๓. พัฒนาบุคลากรในทีมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความรู้

๑.๔. สร้างภาคีเครือข่ายประเภทเดียวกันและ/หรือแตกต่างกันกับเครือข่ายภายนอกชุมชน

๑.๕. จัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้คนทุกช่วงวัยได้พัฒนาตนเอง ครอบครัว กลุ่มอาชีพ และชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๒. พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อยกระดับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่คนในชุมชนทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้สะดวกรวดเร็ว เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา รวมถึงเป็นแหล่งที่เอื้อให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของประชาชน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑. จัดระบบการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ให้เป็นไปตามมาตรฐานแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๒. จัดกิจกรรม/บริการให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้อย่างคุ้มค่า

๒.๓. จัดสรรทรัพยากร งบประมาณเพื่อการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีคุณภาพดำรงอยู่ต่อเนื่อง

๓. พัฒนาระบบการจัดการความรู้ เพื่อทำให้กระบวนการจัดการความรู้ชุมชนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายนำไปสู่วิสัยทัศน์ในการจัดการความรู้ของชุมชน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๓.๑. สร้างระบบการจัดเก็บองค์ความรู้จากทุกแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้ทุกคนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก รวดเร็ว

๓.๒. การตรวจสอบ กลั่นกรององค์ความรู้ต่าง ๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

๓.๓. สร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้ โดยใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย

^{๒๑} เรณูมาศ กุลละศิริมา และคณะ, “แนวทางในการจัดการความรู้โดยใช้เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลโคกโคเฒ่าอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, วารสารวิจัย มสส. สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙): ๑๕๕-๑๖๙.

๓.๔. สร้างเครือข่ายฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อสืบค้นความรู้ใหม่ได้อย่างกว้างขวาง และรวดเร็ว

๓.๕. จัดกิจกรรมส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างคนแต่ละช่วงวัย เพื่อสืบสานวัฒนธรรมการเรียนรู้

๔. สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีแนวทางในการ ดำเนินงาน ดังนี้

๔.๑. จัดกิจกรรมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิตชีวาและ แสงสว่างแหล่งใหม่

๔.๒. จัดกิจกรรมสนทนา การไปทัศนศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อ สร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาในระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน

๔.๓. การยกย่องเชิดชูเกียรติให้ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึง ผู้เชี่ยวชาญ ด้านต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบให้เยาวชนรุ่นหลังต่อมา

๔.๔. การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนตามประเพณีและ วัฒนธรรมไทย

๔.๕. ส่งเสริมกิจกรรมการวิจัยเชิงพื้นที่ เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวในการเรียนรู้สิ่ง ใหม่ ๆ และมีโอกาสเข้าร่วมประสบการณ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัย

การนำแนวคิดการจัดการความรู้ มาใช้ในการขับเคลื่อนชุมชนเป็นที่ยอมรับว่าสามารถทำ ให้ชุมชนเพิ่มรายได้และสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน โดยพบว่าชุมชนมีการจัดการความรู้เพื่อสร้าง ผลิตภัณฑ์ชุมชน การจัดทำแผนชุมชน และแก้ไขปัญหาของชุมชน การจัดการความรู้ จึงเป็นตัว ขับเคลื่อนในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนเองเป็นผู้สร้างความรู้และ เสนอทางเลือกในการพัฒนาท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจขององค์กรชุมชนเอง (Demand Side) จนทำ ให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบการจัดการความรู้โดยใช้เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ ชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ผู้นำ (Leader) ในชุมชนจะต้องมีผู้บริหารท้องถิ่นและกลุ่มผู้นำชุมชนมีประสบการณ์ มี ศักยภาพในการบริหารจัดการภายในกลุ่มของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการสืบทอดความรู้ จากครูภูมิปัญญา ท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้าน มีครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีทรัพยากรบุคคลจากโรงเรียน/มหาวิทยาลัย และองค์กรท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้อำนวยการให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ชุมชน วัฒนธรรมการเรียนรู้ ตลอดชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการเรียนรู้ เพื่อการประกอบอาชีพเป็น หลัก โดยผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สร้างความรู้ /แสวงหาความรู้ จากผู้เชี่ยวชาญของ หน่วยงานที่มาทำโครงการในพื้นที่ ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสำเร็จของการจัดการ ความรู้ ภายในชุมชน ผู้นำมีบทบาทในการแบ่งปันความรู้ มีการสร้างวิสัยทัศน์เพื่อให้องค์กรชุมชนรู้ เป้าหมายและกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานของชุมชน

๒.ทุนชุมชน (Social Capital) ได้แก่ ทรัพยากรในการเรียนรู้ ของชุมชน เช่น องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ ห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน ซึ่งเก็บรวบรวมผลงาน

ของหน่วยงานต่าง ๆ และข้อมูลของชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้บริการแก่ชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชน สามารถสกัดความรู้ บุคคลออกมาเป็นชุมชนความรู้ในชุมชน คือ พุณของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

๓. เครือข่าย (Network) ในการจัดการความรู้ของชุมชนให้เกิดผลอย่างจริงจังเครือข่ายแหล่งการเรียนรู้จึงมีส่วนสำคัญ โดยเริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายแบบธรรมชาติ ซึ่งเริ่มต้นจากการสร้างความสัมพันธ์แบบส่วนตัว ผ่านเครือข่าย มีลักษณะการบริหารงานแบบแนวนอน ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีการประชุม ในการถ่ายทอดความรู้ นอกจากนี้เครือข่ายจากภายนอกชุมชนเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ใหม่ ๆ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในชุมชนร่วมกัน การพัฒนาบุคลากรในทีมเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความรู้ เป็นการสร้างความพร้อมให้ชุมชนก่อนดำเนินการสร้างเครือข่ายภายนอก โดยชุมชนควรมีการสร้างเครือข่ายโดยใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีโครงสร้างการบริหารที่ไม่ซับซ้อนเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การออกกฎ กติกา รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น^{๒๒}

ขั้นตอนในการจัดการความรู้ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การแสวงหาความรู้ชุมชนมีการดำเนินการ เช่น ๑) การแสวงหาความรู้ด้วยการสืบค้นภูมิปัญญาของชุมชน การรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาจากกลุ่มคนผู้สูงอายุในชุมชน ๒) การแสวงหาความรู้ จากกลุ่มสมาชิกเครือข่ายภายนอก เช่น เครือข่ายการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรความรู้ จากภายนอกที่หน่วยงานภายนอกนำมาถ่ายทอด และ ๓) การศึกษาดูงานจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

๒. การสร้างความรู้ชุมชน มีการดำเนินการ คือ นำภูมิปัญญาดั้งเดิมได้มีการนำมาประยุกต์กับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เช่น การทำเกษตรอินทรีย์เกษตรปลอดสารพิษ การจักสานตะกร้า การแปรรูปอาหาร

๓. การถ่ายทอดความรู้ มี ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละด้านมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นหลายลักษณะผสมผสานกัน ได้แก่ การบรรยาย การสาธิต การทดลองให้ชมการฝึกปฏิบัติจริง การฝึกปฏิบัติตัวต่อตัว โดยเนื้อหาสาระที่นำมาถ่ายทอดแก่คนในชุมชนคือความรู้ และประสบการณ์ที่ภูมิปัญญาแต่ละด้านมีอยู่เช่น ด้านศิลปหัตถกรรม การจักสานไม้ไผ่ เช่น ข้อง ไซ (เสื่อ) กระจาด กระบุง ตะกร้า การจักสานกระบเป่า เป็นต้นด้านเกษตรกรรมอาจจะจะเป็นความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการปลูกพืชแบบผสมผสาน การทำปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกพืชปลอดสารพิษ การให้น้ำระบบน้ำหยด วิธีการดูแลบำรุงรักษาดิน เทคนิคในการเพิ่มผลผลิต เป็นต้นหรือด้านอาหาร ในการทำขนมไทย เป็นต้น

๔. การใช้ความรู้ชุมชนได้ต่อยอดความรู้ และนำมาใช้ในชุมชน เช่น ๑) ความรู้ ดั้งเดิม เช่นการนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร การทำอาหาร การทำขนมไทยมาประยุกต์ใช้ ๒) องค์ความรู้ที่ได้มีการรับมาจากภายนอก แต่ได้มีการนำมาประยุกต์กับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม

^{๒๒}Janpani, S. Indigenous Knowledge in Natural Resource Management: The Case Study of Two Villages in Thailand. **Ph.D. Dissertation**, (Madison: The University of Wisconsin Madison, ๑๙๙๖).

ท้องถิ่นจนกลายมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เช่น การทำการเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรปลอดภัย การจักสานตะกร้า การแปรรูปอาหาร เป็นต้น

๕. การติดตามประเมินผลความรู้ชุมชนมีการประเมินผลในลักษณะการประชุมกลุ่มโดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ประเมินผลการดำเนินงานมีการทบทวนถึงสาเหตุของปัญหาและดำเนินการแก้ไขมีการนำองค์ความรู้ ที่ได้จากการศึกษาดูงานนำมาเสนอในที่ประชุมและคัดเลือกองค์ความรู้ ที่มีความเหมาะสมนำกลับมาใช้กับชุมชน

๖. การจัดเก็บและการสืบค้นความรู้องค์ความรู้ส่วนใหญ่จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ชุมชนยังขาดการรวบรวมความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร (Explicit Knowledge) มีเพียงองค์ความรู้บางเรื่องที่มีการบันทึกจากเครือข่ายของชุมชนหรือนักวิจัยจากภายนอกที่เข้ามาวิจัยในชุมชน^{๒๓}

ความรู้ที่เกิดขึ้นเกิดจากการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีผู้รู้ที่ศึกษาด้านนี้และเปรียบเทียบในลักษณะของการหมุนเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral)

ภาพที่ ๒.๔ ลักษณะเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral)

จากรูปเกลียวความรู้ (Knowledge Spiral) จะเห็นว่ากระบวนการปรับเปลี่ยน และสร้างความรู้แบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะดังนี้

๑. การกล่อมเกลாதาสังคม (Socialization) เป็นขั้นตอนแรกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการสร้างความรู้ที่ฝังในตัวตน (Tacit Knowledge) จากความรู้ที่ฝังในตัวตน (Tacit Knowledge) ของผู้ร่วมงานโดยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงที่แต่ละคนมีอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้าใครอยากเก่งเรื่องการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ต้องไปทำงานกับคนที่เก่ง เพื่อจะได้สังเกตวิธีการทำงาน หรืออาจจะ

^{๒๓} เอกชัย พุ่มดวง, “กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนตำบลโคกโคเต อำเภอมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, ในการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ ๕๓ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๙๙๓-๑,๐๐๐

เรียกว่า “ครูพัก ลักจำ” ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของวิถีตะวันออก หรือวิถีเอเชียที่ศิษย์อาจารย์มักต้องอยู่ด้วยกัน

๒. การส่งออกความรู้ (Externalization) เป็นขั้นตอนที่สองในการสร้าง และแบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีอยู่ และเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการแปลงความรู้ จากความรู้ที่ฝังในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ในขั้นตอนนี้เรามักให้ผู้ชำนาญการในเรื่องใด ๆ ได้ทำการถ่ายทอดความรู้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสื่อที่ดีทัศน์ เพื่อเผยแพร่ได้ง่ายขึ้น

๓. การผสมผสานความรู้ (Combination) เป็นขั้นตอนที่สามในการแปลงความรู้ขั้นต้น เพื่อการสร้างความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) จากความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ที่ได้เรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process: SLP)^{๒๔} เป็นแนวคิดที่กำหนดไว้ในโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระบวนการ SLP นี้เน้นให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และมีทักษะหรือที่เรียกว่าเรียนรู้ด้วยความรอบรู้ (Mastery Learning) กระบวนการเรียนรู้แต่ละขั้นตอน ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนอาจใช้วิธีการในการปฏิบัติงานให้เกิดการเรียนรู้ด้วยเทคนิควิธีต่าง ๆ เช่น การระดมสมอง การปฏิบัติการกลุ่ม เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมมีขั้นตอนต่าง ๆ^{๒๕} ดังนี้

๑. ตระหนักรับรู้ปัญหา (Identify Problem) ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนแรกที่จะแก้ไขปัญหา คือ จะต้องทำให้ประชาชนทราบก่อนว่า มีปัญหาอะไรบ้าง และเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในปัญหานั้น

๒. หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา (Explore Alternative) มีขั้นตอนย่อย ๆ ในการหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา คือ การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา เพื่อพิจารณาถึงปัญหามีสาเหตุมาจากอะไรและอะไรเป็นสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้น และการพิจารณาหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา โดยพิจารณาว่าปัญหาต่าง ๆ นั้น มีวิธีการแก้ไขปัญหาวัยวิธีการใดและแสวงหาทางเลือกที่หลากหลายและเหมาะสม มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา

๓. ตัดสินใจเลือกทางเลือก (Select Appropriate Alternative) เป็นขั้นตอนการตัดสินใจว่าทางเลือกต่าง ๆ ที่สามารถแก้ไขปัญหานั้น ทางเลือกใดมีความเหมาะสมหรือมีความเป็นไปได้มากที่สุด สำหรับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในชุมชน ซึ่งจะใช้กระบวนการคิดเป็นและกระบวนการอื่น ๆ เข้ามาเป็นแนวทางในการตัดสินใจ

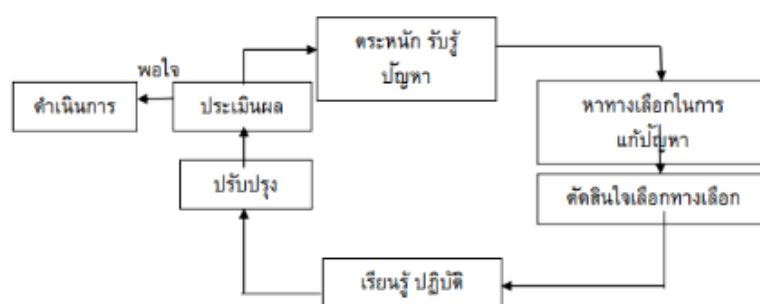
๔. เรียนรู้และลงมือปฏิบัติตามทางเลือก (Learning and Implementing) ซึ่งมีขั้นตอนย่อย ๆ คือ การวางแผนการดำเนินงาน เป็นการดำเนินแนวทางการดำเนินงานตามทางเลือกที่กำหนดว่าจะต้องทำอะไร มีขั้นตอนอย่างไร ใครเป็นผู้กระทำและดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ซึ่งในขณะที่ปฏิบัติงานก็จะได้เรียนรู้วิธีการปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้นแต่ละขั้นตอนที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะในการปฏิบัติ

^{๒๔} ครรชิต พุทธิโกษา, คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ธันวาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๔.

^{๒๕} ธนพรรณ ธาณี, การศึกษาชุมชน, (ขอนแก่น: เพ็ญพรัตน์, ๒๕๔๐).

๕. การปรับปรุง (Improvement) ในระหว่างการทำงานอาจเกิดปัญหาได้จะต้องมีการปรับปรุงและกระบวนการทำงานให้สามารถดำเนินการไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

๖. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการประเมินดูว่า กิจกรรมที่ปฏิบัตินั้นสามารถแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ถ้าแก้ไขปัญหาได้เป็นที่พอใจก็ถือว่าปัญหาที่ประสบอยู่หมดไปก็ดำเนินการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ต่อไป แต่ถ้าประเมินผลแล้วผลที่ออกมาไม่น่าพอใจ คือยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ก็ต้องเริ่มต้นพิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและอาจจะต้องหาทางเลือกใหม่ เริ่มต้นตามกระบวนการ SLP ใหม่

ภาพที่ ๒.๕ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

จะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม SLP เป็นกระบวนการในการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหาโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหานั้นเองซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ตามแนวคิดนี้มีความเชื่อว่าถ้าประชาชนนำเอากระบวนการแก้ไขปัญหาลำนี้ไปใช้ในการแก้ไขปัญหากับตนเอง ครอบครัวและชุมชนโดยหาทางเลือกที่เหมาะสมที่จะทำให้ตนเองหรือชุมชนสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาก็จะเป็นแนวทางนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเอง

แนวคิดการพัฒนาชุมชนในอดีต มีความเชื่อเบื้องต้นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศยังล้าหลัง ด้อยการศึกษา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาท้องถิ่น มีฐานะยากจน และขาดแคลนปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องผลักดันนโยบายและทรัพยากร ตั้งแต่ทิศทางการพัฒนา วิธีการทำงาน ความรู้ การบริหารจัดการ ฯลฯ เข้าไปสู่ชุมชนในลักษณะของการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top Down) ทั้งที่ในความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทเป็นผู้มีความคิด มีความรู้ มีประสบการณ์ มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วในระดับหนึ่ง การพัฒนาชุมชนตามแนวทางของรัฐบาลในอดีตจึงมีอาจตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของชุมชนได้ หลายครั้งหลายคราวที่พบว่าการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้คิดแทนและกำหนดทิศทางไว้แล้วนั้นเป็นไปอย่างสูญเปล่า เนื่องจากหลงลืมไปว่าในการพัฒนาชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ผู้ที่สามารถตอบได้ดีที่สุดว่าชุมชนมีปัญหาหรือมีความต้องการอะไร ก็คือคนในชุมชนนั้นนั่นเองจึงทำให้หลาย ๆ หน่วยงานปรับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง โดยยึดหลักการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) ให้ชุมชนเป็นผู้คิดและมีส่วนร่วมในการทำงานตั้งแต่เริ่มกำหนดนโยบาย จนสิ้นสุดขั้นตอนสุดท้ายในการติดตามประเมินผล

การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้หรือการพัฒนาที่เน้นให้สมาชิกชุมชนรู้จักคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล และใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา พัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ผลจากการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นแล้วว่า การนำความรู้จากภายนอกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปยึดเย็ดให้กับชุมชน จะเป็นประโยชน์ก็เพียงแค่ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืน และไม่อาจนำพาประเทศไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในทิศทางที่ต้องการได้หากแต่การเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การทำงานจากเดิมมาเป็นการประสานความรู้ที่มีอยู่แล้วภายในชุมชนและความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาโดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยหน่วยงานภาครัฐหรือองค์การพัฒนาเป็นเพียงผู้มีบทบาทในการประสานและผลักดันกระบวนการมีส่วนร่วมน่าจะเป็นทางออกที่ส่งผลต่อการพัฒนาในระยะยาวและยั่งยืนมากกว่า

หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไม่เพียงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ควรจะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการที่มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กระบวนการเรียนรู้และค่านิยมอันดีงาม อาทิเช่น

๑. การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต/ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลผลิตภาพผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาส/ทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิตถึงขั้นเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Valued Added) โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง และหรือรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายลดลง

๒. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็นทำเป็น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การแนะนำ การทดสอบ การสาธิตการตัดสินใจ การยอมรับและการประเมินผลโดยเฉพาะการปฏิบัติร่วมกันในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขและพัฒนาท้องถิ่น

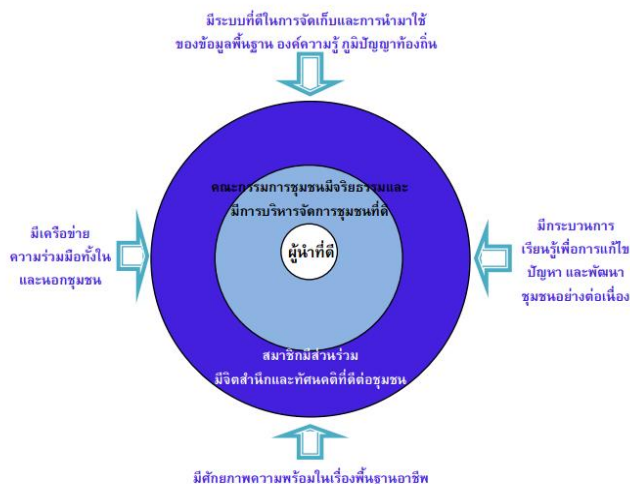
๓. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตอย่างถูกวิธี ประหยัดและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีทางเลือกทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

๔. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน อาทิ การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ดีงาม และความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ พัฒนา ถ่ายทอดและเผยแพร่สู่สังคมโลก

๕. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

นอกเหนือจากการถ่ายทอดความรู้ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชนแล้ว การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะเป็นไปโดยสมบูรณ์ไม่ได้ หากสมาชิกชุมชนเหล่านั้นไม่ฝึกฝนตนเองให้มีหลักคิดโดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์และพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการแสวงหาสร้างพัฒนา จัดการและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีบทบาทสำคัญที่จะต้องกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาระบบการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย ภายใต้กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม มุ่งให้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตแบบค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถอยู่ร่วมกันกับสังคมอื่นอย่างเข้าใจกิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวนั้น ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเฉพาะในส่วนที่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้น ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพหรือวิถีปฏิบัติทั้งหมดในคราวเดียว หากต้องการจะเปลี่ยนต้องให้แน่ใจว่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนจริง ๆ ที่สำคัญคือควรต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกจากจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้ว ยังควรต้องส่งผลต่อการพัฒนาโดยรวมทั้งที่มีเป้าหมายเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวม หรือ การสร้างความกินดี ได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมายเป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือ การสร้างความอยู่ดี ซึ่งได้แก่ความสุขทางจิตใจ อาทิ การมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมหน้า ได้รับการยอมรับในสังคม การมีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ธำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพและยังคงความอุดมสมบูรณ์ด้วยขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนผืนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น การดำเนินการในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ไม่สามารถที่จะดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่เพียงลำพังหรือต่างคนต่างทำดังเช่นในอดีตได้เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองงบประมาณของประเทศโดยใช้เหตุแล้ว ยังทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ครอบคลุมในทุกบริบทด้วย

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพและมีโอกาสประสบผลสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ คือ

ภาพที่ ๒.๖ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดของ วช.^{๒๖}

จากภาพที่ ๒.๖ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ คือ

๑. มีผู้นำที่ดี: จะต้องเป็นผู้มีการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ การประสานงานและการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
๒. มีกรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี: ต้องมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส
๓. มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน: มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ
๔. มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง: จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
๕. มีศักยภาพความพร้อมในเรื่องพื้นฐานอาชีพ: จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเอง และมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อมในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี/สิ่งใหม่ หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม
๖. มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี: ต้องมีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและความรู้ภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ โดยเข้าใจได้ง่าย
๗. มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน: ต้องมีความร่วมมือในด้านทุน กิจกรรม วิชาการองค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท

^{๒๖} ครรชิต พุทธิโกษา, คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ๒๕๕๔. (อัคราณา).

กล่าวโดยสรุปว่า คนในสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาสังคมจะต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อเนื่อง จึงจำทำให้คนในสังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และใช้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นปัจจัยของการเรียนรู้ สร้างสรรค์ปัญญา และจัดการแก้ปัญหาเพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมอย่างมีความสุข การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังกล่าว การเรียนรู้จำเป็นว่าเป็นกระบวนการสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพราะการเรียนรู้จะช่วยให้เราสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวเราได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้อยู่เสมอและเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒.๗ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ในการบริหารจัดการหรือการดำเนินงานโครงการของรัฐ รวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชาติและระดับสากล การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นคุณค่าที่สำคัญที่มีต่อการอนุรักษ์ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation Democracy) และเป็นหลักสำคัญของธรรมาภิบาลในการบริหาร ซึ่งจะนำไปสู่การบริหารจัดการและการตัดสินใจในทุกนโยบายสาธารณะเพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมและก่อให้เกิดการอนุรักษ์สร้างสรรค์ในรูปแบบการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการอนุรักษ์และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมถือเป็นแนวคิดที่มีการแพร่หลายในวงการอนุรักษ์โดยมีฐานแนวคิดมาจากโลกตะวันตกโดยและถูกนำมาใช้ในทางสังคมวิทยา ปัจจุบันการมีส่วนร่วมถือเป็นฐานแนวคิดที่ได้ถูกนำมาใช้ในทุวงการ โดยเฉพาะในระบบการบริหารราชการแผ่นดินยุคใหม่ที่เรียกว่าการบริหารราชการแผ่นดินเปิด (Open Governance) ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๖๐ และได้มีแผนปฏิบัติการเกิดขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖ ซึ่งในการบริหารราชการแบบนี้รัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชน ภาคประชาสังคมและผู้มีส่วนได้เสียหรือมีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกฎหมายต่าง ๆ รวมถึงประชาชนจะต้องมีสิทธิในการได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ประโยชน์ และสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงมีสิทธิในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ ดังรายละเอียดที่ได้ศึกษารวบรวมมาดังนี้

ภายใต้กรอบความคิดที่จะสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๐ หลายประเทศต้องการที่จะปรับเปลี่ยนชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ให้เปิดรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ และให้ความสำคัญต่อความรู้พื้นถิ่นในฐานะความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้น ๆ ที่จำเป็นจะต้องรับเอาเทคโนโลยีเข้าไปทดแทนในบางกรณีโดยอาศัยการแทรกซึม การกดดัน หรือที่ร้ายแรงที่สุดคือการครอบงำโดยภาครัฐหรืออำนาจเบ็ดเสร็จ ผลที่ตามมาทำให้นักพัฒนา นักวิชาการ หรือนักเคลื่อนไหวภาคประชาชน (non-Government Organizations = NGOs) ได้ผนึกกำลังผลักดันกรอบความคิดในการอนุรักษ์ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น ทั้งนี้การมีส่วนร่วมที่ว่านั้นไม่ใช่แค่การร่วมรับฟังนโยบายจากทางภาครัฐเท่านั้น หากแต่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) ให้เกิดขึ้นกับ

ประชาชนหรือชาวบ้านและเป็นที่มาของการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างหลากหลายมิติ เป็นต้นว่า

การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร หรือระดับประเทศ เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ^{๒๗} ขณะเดียวกันยังหมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการอนุรักษ์เข้ามามีส่วนร่วมกระทำให้เกิดการอนุรักษ์ มิใช่เป็นผู้รับการอนุรักษ์ตลอดไป ทั้งนี้ถือเป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการอนุรักษ์ที่แท้จริงและถาวร การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ มีกิจกรรมและวิถีดำเนินงานของตนอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนได้แต่ผู้บริหารการอนุรักษ์มักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิดหรือโครงการของตน^{๒๘}

การมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ถือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน^{๒๙} และถือเป็นการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นตามกรอบแนวคิดแบบ “การอนุรักษ์ทางเลือก” (Alternative Development) โดยมุ่งเป้าการอนุรักษ์ไปยังชุมชนที่มีขนาดเล็กโดยตรง และให้ความสำคัญต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) เช่น การอนุรักษ์ให้เกิดความสมบูรณ์ต่อปัจจัย ๔ รวมถึงการให้ความสำคัญและให้ความสนใจในข้อจำกัดในการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน (Human Rights) สิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right) และการอนุรักษ์ศักยภาพของมนุษย์ (Human Flourishing)^{๓๐} ขณะที่องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำและเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ คือในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม การจัดสรรทรัพยากรในการกระทำโดยสมัครใจต่อกิจกรรมและต่อโครงการ^{๓๑} หลักการมีส่วนร่วมน่าจะหมายถึงการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการสาธารณะของรัฐจนเกิดความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ภารกิจหรือ

^{๒๗} วันชัย วัฒนศัพท์, **ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี**, (นนทบุรี: สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙).

^{๒๘} เฉลียว บุรีภักดีและคณะ, **ชุดวิชาการวิจัยชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๕).

^{๒๙} ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, **กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๓).

^{๓๐} Friedmann, John, **Empowerment: The Politics of Alternative Development**, (Blackwell: Cambridge M.A. and Oxford UK, ๑๙๙๓), pp. ๓๑-๓๒.

^{๓๑} ปรีดา ปูนพันธ์ฉาย, “ผลของการให้คำแนะนำแบบมีส่วนร่วมต่อความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ”, **รายงานวิจัย**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐).

โครงการนั้นเกิดผลสำเร็จ ผ่านกระบวนการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ด้วยความรู้สึกรู้สึกของความเป็นเจ้าของ (Ownership) ที่มีพลังในการต่อรองทางการตัดสินใจ (Empowerment) และตั้งอยู่บนพื้นฐานความชอบธรรมแห่งสิทธิมนุษยชน (Human Rights) รวมถึงสิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right)^{๓๒}

การมีส่วนร่วมมีกรอบแนวคิดที่กว้างขวางและสามารถเกิดขึ้นได้ในขอบเขตและระดับที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทและประเด็นปัญหา การนิยามการมีส่วนร่วมมักจะเป็นไปในลักษณะการบรรยายองค์ประกอบและรูปแบบของการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการกิจหรือโครงการที่ส่วนราชการจะดำเนินการซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่โดยปกติของประชาชนในชุมชนนั้น การทำความเข้าใจถึงผลกระทบและแนวทางแก้ไขปัญหานั้นที่ส่วนราชการจะดำเนินการ และการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน โดยให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและรัฐต้องรับฟังและแก้ไขปัญหาจนประชาชนเกิดความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ภารกิจหรือโครงการนั้นเกิดผลสำเร็จ เพราะเห็นว่าจะเกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน^{๓๓} ขณะเดียวกันในหลักการข้อที่ ๑๐ ของคำประกาศกรังรีโอ (Principle ๑๐ of Rio Declaration) เนื่องในการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๙๒ ที่กรังรีโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์อย่างยั่งยืนไว้ว่า

“การจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจะกระทำได้ดีที่สุดด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ในระดับชาติ ปจเจกบุคคลต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมซึ่งอยู่ในความครอบครองของหน่วยงานของรัฐ อันรวมถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัสดุอันตรายและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และต้องมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ รัฐจะต้องเอื้ออำนวยและส่งเสริมความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยจัดให้มีข้อมูลข่าวสารซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง และต้องจัดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการทางศาลและทางปกครองได้อย่างแท้จริง รวมทั้งการได้รับการชดเชยและการเยียวยาความเสียหาย”

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น ที่ผ่านมามีนักวิชาการ นักพัฒนา ได้นำเอาเจตนารมณ์ที่ประกาศไว้มาอ้างอิงเพื่อยืนยันหลักการมีส่วนร่วมและเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมก่อนที่จะมีการสรุปใจความสำคัญ ๓ ประการหรือที่เรียกว่า “Three Access Principles” มาเป็นแนวทางและเงื่อนไขเชิงประจักษ์ว่า หลักการมีส่วนร่วมนั้นน่าจะประกอบด้วย ๑) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (Access to Information) ๒) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยได้รับข้อมูลและอย่างมีความหมาย

^{๓๒} อัครเดช พรหมกัลป์, “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๓.

^{๓๓} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, เอกสารชี้แจงพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

(Informed and Meaningful Public Participation) และ ๓) การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมหรือการได้รับการเยียวยาความเสียหาย (Access to Justice or Access to Redress and Remedy) ที่ผ่านมานักวิชาการหลายฝ่ายต่างมีความเห็นร่วมกันว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงต้องประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๓ ประการดังที่กล่าวมานี้ และถือเป็นตัวชี้วัดของความก้าวหน้าหรือความสำเร็จของรัฐในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม “การมีส่วนร่วม” ในกรอบความคิดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์จะมีฐานความคิดที่แตกต่างอยู่ ๔ แนวทาง กล่าวคือ ๑) กรอบความคิดที่เป็นความเชื่อในศักยภาพของ “ปัจเจกชน” ที่จะมี “สิทธิ” ในการแสดงความคิดเห็นของตนต่อการอนุรักษ์ชุมชนที่ตนสังกัด และสามารถรวมตัวกันในรูปของประชาคม เพื่อร่วมกันจัดการกิจการของชุมชน ๒) การมีส่วนร่วมในแนว “ชุมชนนิยม” (Communitarianism) ซึ่งเน้นความสำคัญของชุมชนมากกว่าปัจเจกชนหรือคนแต่ละคนในการร่วมกันกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนร่วมกัน ๓) แนวคิดเชิงผสมผสานระหว่างปัจเจกชนกับชุมชนนิยม และ ๔) หลักการจัดการร่วมกัน (Co-Management) ระหว่างรัฐและชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ความเชื่อในศักยภาพของปัจเจกชน การมีส่วนร่วมทางสังคมเกิดขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อในระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญในเรื่องของ “สิทธิ” และ “ความเสมอภาค” ระหว่างประชาชนและความเชื่อเรื่องการมีส่วนร่วมยังมีความเกี่ยวพันลึกซึ้งกับความเชื่อในเรื่อง “ปัจเจกชน” (Individualism) ที่มีความสามารถและศักยภาพที่สามารถคิดเองเป็น ตัดสินใจเองได้ และสามารถรวมตัวกันในรูปของ “ประชาคม” เพื่อร่วมกันจัดการกิจการของชุมชนและเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของทุก ๆ คน ภายใต้กฎกติกาที่กำหนดร่วมกันและตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “การเสียสละ” และความสมัครใจที่จะเข้าสู่ “พันธสัญญาทางสังคม” (Social Contracts) ตามเกณฑ์แห่ง “เสรีภาพ” และ “สิทธิขั้นพื้นฐาน” บางประการ

๒. ความเชื่อในแนวคิดชุมชนนิยม ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก Tonie's ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาเยอรมันในศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งอธิบายคุณตรงข้ามของชุมชนขนาดเล็ก (Gemeinschaft) ซึ่งสมาชิกมีการรู้จักกันเป็นการส่วนตัวในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Face-to-Face Relations) เปรียบเทียบกับสังคมขนาดใหญ่ (Gesellschaft) ซึ่งสมาชิกไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว แต่ติดต่อสัมพันธ์กันตามบทบาทและสถานภาพในยุโรปในศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม นักคิดในแนวชุมชนนิยมมักค่อนข้างหวาดระแวงต่อแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อปัจเจกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบที่เน้นการแข่งขันซึ่ง “บุคคล” ที่มีความสามารถที่สุด คือ ผู้ชนะถูกนำไปเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจเสรี (ซึ่งนักคิดแนวชุมชนนิยมเชื่อว่า) เป็นระบบแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา ดังนั้นจึงเป็นระบบที่ขาดความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อ่อนแอ ในแนวคิดแบบชุมชนนิยมรัฐถูกมองอย่างหวาดระแวงว่ารับใช้เฉพาะกลุ่มผู้มีอำนาจและอิทธิพลซึ่งเป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๒๐ ในประเทศกำลังพัฒนารัฐมักจะถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา^{๓๔} เนื่องจากระบบบริหารราชการซึ่งยึดเอาดูอัยและการผูกขาดการตัดสินใจไว้ที่ศูนย์กลางของอำนาจทำให้อนโยบายการอนุรักษ์หลายอย่างไม่สามารถสนองตอบและแก้ไขปัญหาที่แท้จริงให้กับประชาชนในระดับรากหญ้าได้อย่างทันทั่วทั้งที่ หลายครั้งได้เกิดการพยายาม

^{๓๔} Friedmann, John, *Empowerment: The Politics of Alternative Development*, Ibid.,

ปฏิเสธรที่จะให้รัฐยุ่งเกี่ยวในบางกิจกรรมและบางโครงการ ซึ่งถือเป็นอิทธิพลของกระแสชุมชนนิยมที่รัฐจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทต่อปัญหาหรือการอนุรักษ์ให้อยู่ในฐานะของผู้รับฟังที่ต้องยอมรับและเปิดประตูให้ประชาชนในระดับรากหญ้ามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการการอนุรักษ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้น

๓. การผสมผสานฐานคิดของปัจเจกชนและชุมชนนิยม จะมุ่งเน้นไปที่ประเด็นของการสร้างทุนทางสังคมบนพื้นฐานของการสร้างประชาสังคม โดยมีฐานรากทางความคิดที่ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นในศักยภาพของปัจเจกชน แต่ในขณะเดียวกันเขาก็ปฏิเสธความสุดโต่งในชุมชนนิยมที่มีความเชื่อมั่น ศรัทธา จนเกิดการขับเคลื่อนในลักษณะประชาสังคมที่ไม่อยากให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวในชุมชนและในทางตรงกันข้ามอาจจะต้องมีการเปิดช่องว่างให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวได้ในฐานะที่เป็นองค์การที่พร้อมจะการสนับสนุน ช่วยเหลือ และมีส่วนในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยุติธรรมมากที่สุด

๔. หลักการจัดการร่วมกัน (Co-Management) ระหว่างรัฐและชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการมีส่วนร่วมในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างรัฐและชุมชน ทั้งนี้ที่ผ่านมามีปัญหาบางประการในกิจกรรม โครงการ หรือนโยบายสาธารณะของภาครัฐ เป็นต้นว่า ๑) ทุกภาคส่วนหรือบางกลุ่มในชุมชนยังไม่ได้มีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกัน ๒) เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในหน่วยราชการระหว่างระดับนโยบายและในระดับปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ และ ๓) เกิดปัญหาความขัดแย้งหรือการกระทบกระทั่งกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งจำเป็นจะต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐเข้าไปจัดการหรือไกล่เกลี่ยข้อพิพาท อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการร่วมกันเป็นรูปแบบที่นักวิชาการหลายคนให้ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่รูปแบบ กฎเกณฑ์ รวมทั้งใครควรเข้ามาจัดการร่วมกันย่อมต้องแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และในแต่ละสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว จากการศึกษายังพบว่าการมีส่วนร่วมนั้นยังมีการแบ่งแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) การมีส่วนร่วมเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal-informal Participation) ที่เป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกต้องตามระบบขององค์กร ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมตามหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมตามขอบเขตที่องค์กรได้วางนโยบายไว้ และการมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีโครงสร้าง อาจเป็นการร่วมตกลงกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มหรือในบรรยากาศของความเป็นส่วนตัวมากกว่าลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ และ ๒) การมีส่วนร่วมทางตรง (Direct Participation) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมกันโดยตรงที่สมาชิกหรือการรวมกลุ่มต่าง ๆ โดยได้มีส่วนร่วมแบบทันที แต่ละคนมีสิทธิและโอกาสที่จะแสดงการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องโดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน และการมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน^{๓๕}

ขณะเดียวกัน Cohen and Uphoff ยังได้อธิบายถึงลักษณะหรือมิติของการมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วย ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ๒) การมีส่วนร่วมในการ

^{๓๕} Cohen J.M. and Uphoff N.T., *Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity Through Specific, World Development*, (New York: Cornell University, ๑๙๗๗), pp. ๒๑๓-๒๓๕.

ดำเนินการ (Implementation) ๓) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) และ ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)^{๓๖} ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของการเกิดความคิดที่หลากหลาย มีการกำหนดและประเมินทางเลือกตัดสินใจ เลือกเปรียบเทียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติ สามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑) การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการจากคนในชุมชนและวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่จะเลือกเอาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและมีความเป็นรูปธรรมโดยผ่านการใช้กระบวนการตัดสินใจ ในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนและป้องกันความเข้าใจผิดที่อาจเกิดขึ้นและเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ ทั้งในเรื่องการเงิน การจัดสรรบุคลากร ตลอดจนวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการและสนับสนุนโครงการที่จะนำเข้ามาซึ่งประโยชน์สุขของชุมชน

๒) การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ คนในชุมชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเริ่มต้นแต่ถูกขอร้องให้เข้ามาดำเนินการเมื่อโครงการเข้ามา ความสำเร็จในช่วงนี้เกิดขึ้นได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น ซึ่งโครงการจะต้องค้นหาความต้องการของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในภายหลังนี้ และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

๓) การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ เป็นความเกี่ยวข้องในชุมชนเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการเข้ามาสู่คนในชุมชน โดยจะมีการรวบรวมข้อมูลขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติกิจกรรมในโครงการ กรอบที่สมาชิกยึดถือประกอบด้วย การประชุมเพื่อจัดทำนโยบาย การคัดเลือกผู้นำที่จะมีอิทธิพลต่อองค์กร^{๓๗}

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ในขั้นนี้คนในชุมชนหรือท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้ ๓ รูปแบบ คือ

๑) การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ได้แก่ สละแรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และข้อมูลข่าวสาร ทั้งหมดนี้ถือเป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาโครงการ การส่งเสริมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดี การบริจาคเงินและวัสดุอุปกรณ์และอื่น ๆ เป็นการแสดงให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้คือการรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและทำอะไรโดยวิธีการสมัครใจ การได้รับค่าตอบแทนหรือโดยการบีบบังคับ การสนับสนุน เรื่องทรัพยากรบ่อยครั้งที่พบว่ามีความไม่เท่าเทียมกันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

๒) การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน คนในท้องถิ่นสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงานโดยการเป็นลูกจ้างหรือสมาชิกทีมที่ปรึกษาหรือเป็นผู้บริหารโครงการ เป็นสมาชิกอาสา ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรมของโครงการ มีการฝึกอบรมให้รู้เทคนิคการปฏิบัติงานใน

^{๓๖} Ibid., pp. ๗-๑๗.

^{๓๗} สถาบันพระปกเกล้า, “การพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน”, เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการการรัฐสภา, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑). (อัคราณา).

โครงการสำหรับผู้เข้ามาบริหารหรือประสานงานวิธีนี้นอกจากจะเพิ่มความไว้วางใจให้กับคนในชุมชนหรือท้องถิ่นแล้ว ส่วนหนึ่งยังช่วยให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาของตนเอง อีกทั้งยังทำให้เกิดการสื่อสารข้อมูลภายในและได้รับคำแนะนำซึ่งเป็นปัญหาของคนในท้องถิ่นตลอดจนผลกระทบที่ได้รับเมื่อโครงการเข้ามา

๓) การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือทั้งนี้การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เป็นพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าผลเสียที่ตามมาหลังจากนำโครงการเข้ามาและผลที่เกิดกับคนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่เข้าร่วมในโครงการ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจที่ไม่ควรมองข้าม การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ ๓ รูปแบบ คือ

๑) ผลประโยชน์ด้านวัตถุ ถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล เช่น เป็นการเพิ่มการบริโภค รายได้ และทรัพย์สิน แต่สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้การสรุปข้อมูลล้มเหลวทั้งนี้ควรวิเคราะห์ให้ได้ว่าใครคือผู้มีส่วนร่วมและดำเนินการให้เกิดขึ้น

๒) ผลประโยชน์ด้านสังคม ถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ บริการหรือความพึงพอใจในระบบสาธารณูปโภค การเพิ่มโครงการอนุรักษ์ท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการผสมผสานเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทั้งในเรื่องปริมาณ การแบ่งผลประโยชน์ และคุณภาพบริการและความพึงพอใจ

๓) ผลประโยชน์ด้านบุคคล ถือเป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามา เป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมืองโดยผ่านความร่วมมือในโครงการ ผลประโยชน์สำคัญที่ได้จากโครงการมี ๓ อย่าง คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อำนาจทางการเมือง และความรู้สึกว่าตนเองทำงานมีประสิทธิผล การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ควรศึกษาผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วย เพราะอัตราการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์มีความแตกต่างกัน และจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวางนโยบายหลักที่เกี่ยวข้องว่าจะให้ใครมีส่วนร่วม ทั้งนี้หากผลที่ออกมาตรงกันข้ามกับความคาดหวังจะได้แก้ไขเพื่อหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการวางรูปแบบใหม่

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ถือเป็นส่วนที่มีการเขียนเป็นรายงานไว้น้อย ทั้งนี้เราสามารถประเมินโครงการได้ ๒ รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อม การมีส่วนร่วมในการประเมินผลส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางมากกว่าคนในชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ประเมินผลด้านงบประมาณ ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อโครงการ ประเมินว่ามีผู้เห็นด้วยกับโครงการหรือไม่ ผู้ที่มีส่วนร่วมได้แก่ใครบ้าง มีส่วนร่วมโดยวิธีใด มีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ หรือผ่านตัวแทนที่เลือกเข้าไปอย่างไรและทำอย่างไร ความคิดเห็นต่าง ๆ จึงจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์

การมีส่วนร่วมของประชาชนยังจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวความคิดในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่นเพราะประชาชนในท้องถิ่น คือ ผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นการเปิดกว้างในความคิดเห็นโดยการสื่อสารสองทางในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประชาชน และในแต่ละประเด็นนั้นไม่สามารถใช้เกณฑ์

ใดเกณฑ์หนึ่งมาตัดสินใจได้เหมือนกัน ซึ่งสามารถจำแนกตามมิติของระดับการมีส่วนร่วมมี ๓ รูปแบบ^{๓๘} ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

๒. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

๓. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวความคิดและหลักการอนุรักษ์ชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดสรรหรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ควรเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวม ทั้งในแง่ของคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ตรึงถึงจะต้องเป็นการลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นติดตามมา ทั้งนี้ควรที่จะมีแนวคิดและเป้าหมายที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมเป็นคุณค่าที่สำคัญในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มที่จะได้รับผลกระทบจากมาตรการ นโยบาย กฎหมายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ควรที่จะได้มีโอกาสได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น รวมทั้งมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจภายใต้กลไกและรูปแบบที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้รัฐสามารถนำเอาข้อมูล ข้อคิดเห็น และผลประโยชน์ได้เสียของประชาชนไปเป็นกรอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นมาตรการสำคัญรูปแบบหนึ่งในการแบ่งสรรอำนาจ (Redistribution of Power) ในการตัดสินใจให้กับประชาชนในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย การให้สิทธิแก่ชุมชนในการร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ประชาชนซึ่งสามารถนำไปสู่ระบบและกลไกในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นรูปแบบและกลไกสำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประชาชน (Empowerment) ถือเป็นการช่วยเพิ่มศักยภาพและพัฒนาคนโดยเฉพาะประชาชนกลุ่มที่มีความยากจนและด้อยโอกาส ให้เขาเหล่านั้นสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการของภาครัฐมากขึ้น

๔. การมีส่วนร่วมนำมาซึ่งการตัดสินใจที่รอบคอบและรอบด้านมากขึ้น เนื่องจากรัฐได้นำเอาทัศนะที่หลากหลายของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบการตัดสินใจในกิจกรรม โครงการ หรือนโยบายของตน ทำให้ได้ผลการตัดสินใจที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับของประชาชน

^{๓๘} เฉลียว บุรีภักดี และคณะ, **ชุดวิชาการวิจัยชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการ
ปฏิรูป, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

๕. การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยสนองตอบหลักความเป็นธรรมหรือความเสมอภาค (Equity) ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากมาตรการของรัฐได้มีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจของรัฐได้

๖. การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่ระบบการบริหารจัดการภาครัฐที่ดีและมีการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากภาครัฐไม่มีกำลังบุคลากรหรืองบประมาณที่จะคอยตรวจสอบตราสอดส่องว่าไม่มีการละเมิดกฎหมายแต่จะมีเครือข่ายประชาชนคอยเป็นผู้ตรวจสอบตราสอดส่องในเรื่องดังกล่าวแทน

ในส่วนของเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมี ๓ ประการสำคัญ ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปโดยอิสรภาพ หมายถึง ผู้มีส่วนร่วมมีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นไปอย่างสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตามไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

๒. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปโดยความเสมอภาค กล่าวคือ ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ

๓. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปตามความสามารถ ทั้งนี้ในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาคแต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมายการมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้^{๓๙}

ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขย่อยอื่นอีกเป็นต้นว่า ประชาชนต้องมีเวลา ประชาชนต้องมีความสนใจประชาชนต้องสามารถสื่อสารด้วยความเข้าใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ประชาชนต้องไม่รู้สึกว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมด้วย^{๔๐} สำหรับรูปแบบในการสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้นสามารถจัดได้หลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ดำเนินการ โดยอาจเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนจากระดับต่ำไปจนถึงระดับสูงสุดนั่นก็คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งในบางโครงการอาจสามารถดำเนินการเพียงรูปแบบเดียวก็สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ แต่สำหรับโครงการที่มีความซับซ้อนของโครงสร้างปัญหาควรดำเนินการในลักษณะบูรณาการจากหลาย ๆ รูปแบบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อความสำเร็จของโครงการ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมสามารถสรุปได้เป็น ๕ รูปแบบ^{๔๑} ได้แก่

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) หมายถึง การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

^{๓๙} ถวิลวดี บุรีกุล, การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและการบวนการ, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๔๐} นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, กลวิธี แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๖.

^{๔๑} สุคนธ์ เครือคำ และคณะ, การพัฒนาทีมงาน, (ลพบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๕).

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) หมายถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือ ระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม หรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้นและเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะ หรือเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม รวมถึงผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลที่จะดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้นหรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบที่พบเห็นกันบ่อย ได้แก่

๑) การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมลักษณะนี้จะต้องจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการหรือผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น รวมถึงตอบข้อซักถาม การประชุมในระดับนี้อาจจะจัดในระดับกว้างเพื่อรวมหลาย ๆ ชุมชนในคราวเดียวกันในกรณีที่มีหลายชุมชนได้รับผลกระทบเหมือนกันหรือคล้ายกัน

๒) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการจำเป็นจะต้องมีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายซักถามและให้ความเห็นต่อโครงการ การประชุมอาจจะจัดในที่สาธารณะทั่วไปและผลการประชุมจะต้องนำเสนอต่อสาธารณะ รวมถึงผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

๓) การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ การประชุมและคณะกรรมการจัดการประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นยอมรับ มีหลักเกณฑ์ มีประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจนซึ่งอาจมาจากการร่วมกันกำหนดขึ้นและแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน ทั้งนี้รูปแบบการประชุมไม่ควรจะเป็นทางการมากนักและไม่เกี่ยวข้องกับนโยบายของกฎหมาย ที่จะต้องมีการชี้ขาดเหมือนการตัดสินใจในทางกฎหมาย การจัดประชุมจึงอาจจัดให้หลายวันและไม่จำเป็นว่าจะต้องจัดเพียงครั้งเดียวหรือสถานที่เดียวตลอดไป

๔. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิ์และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อประเด็นปัญหา ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติที่จะทำให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นได้ง่ายนัก ทั้งนี้อาจดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเลือกตัวแทนของตนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจ รวมทั้งได้รับเลือกในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่ และประชาชนจะมีบทบาทชี้แนะการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้น ๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

๕. การใช้กลไกทางกฎหมาย (Law) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิและมีส่วนร่วมในเชิงของการป้องกันแก้ไข เป็นลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองคิดว่าจะได้รับ โดยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ หรือ ๒๕๕๐ ก็ได้ ต่างก็ได้ให้หลักการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลาย ๆ ด้าน เป็นต้นว่า

- ๑) ด้านการรับรู้ข่าวสาร
- ๒) ด้านการพิจารณาการปฏิบัติราชการทางการปกครอง
- ๓) ด้านการกำหนดนโยบาย
- ๔) ด้านการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๕) ด้านการคัดเลือกผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- ๖) ด้านการตรวจสอบและการปฏิบัติงาน
- ๗) ด้านการออกกฎหมาย

ทั้งนี้ประชาชนสามารถใช้สิทธิของตนตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปของปัจเจกและในรูปขององค์กรตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติต่าง ๆ ประกอบรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามการใช้กลไกทางกฎหมายนี้จะทำให้เกิดความยืดเยื้อต่อการดำเนินการโครงการหรือการยุติโครงการ รวมทั้งมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นด้วย

ขณะเดียวกันสถาบัน IAP๒ (International Association for Public Participation)^{๔๒} ซึ่งเป็นสถาบันฝึกอบรมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกา ได้จัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ตามกรอบแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ^{๔๓} ที่ได้กล่าวถึงหลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐใน ๕ ระดับ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) ซึ่งเป็นระดับเริ่มต้นประชาชนมีบทบาทน้อย เป้าหมาย คือ การให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและถูกต้องแก่ประชาชน รวมทั้งเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหา ทางเลือก และทางเลือก ตัวอย่างเช่น การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น แผ่นพับ เสียงตามสาย ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและถูกต้อง

๒. การมีส่วนร่วมในระดับปรึกษาหารือ (Consult) ระดับนี้ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึก และแสดงความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ เป้าหมายคือการได้รับข้อมูลและรับความคิดเห็นจากประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหา ทางเลือก และแนวทางแก้ไขตัวอย่างเช่น การสำรวจความคิดเห็น การสนทนากลุ่มย่อย การจัดเวทีสาธารณะ ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงาน

^{๔๒} สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน, คู่มือการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: กรมชลประทาน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๔๓} United Nation, “Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and Nation Development Report of the Meeting for the Adhoc Group of Expert”. Department of International Economic and Social Affairs, (New York: United Nation, 1981), pp. 123-124.

ให้กับประชาชน คือ การให้ข้อมูลข่าวสารกับประชาชนทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการรับฟังความคิดเห็น ตระหนักถึงข้อมูล และความคิดเห็นของประชาชนในการตัดสินใจ

๓. การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาท (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงาน ตลอดกระบวนการตัดสินใจมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารระหว่างรัฐและประชาชนอย่างจริงจัง เป้าหมายคือ การทำงานร่วมกับประชาชนเพื่อสร้างความมั่นใจว่า ความต้องการและความคิดเห็นของประชาชนจะได้รับการพิจารณา ตัวอย่างเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสำรวจความคิดเห็นโดยการปรึกษาหารือ ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การทำงานกับประชาชนเพื่อให้ความคิดเห็นและข้อมูลจากประชาชนสะท้อนในทางเลือก

๔. การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (Collaborate) เป็นการให้บทบาทแก่ประชาชนในระดับสูง โดยประชาชนและรัฐทำงานร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจ เป้าหมายคือ การเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจตั้งแต่การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือกและแนวทางแก้ไข ตัวอย่างเช่น การตั้งเป็นคณะที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน การสร้างฉันทามติ กระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การร่วมงานกับประชาชน เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะและแนวคิดใหม่จากประชาชน โดยสัญญาว่าจะนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ในการตัดสินใจทางออกของปัญหาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๕. การมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน (Empower) ถือเป็นขั้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมสูงที่สุด เป้าหมายคือ การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจลงมือด้วยตนเอง โดยรัฐจะดำเนินการตามการตัดสินใจนั้นรูปแบบการมีส่วนร่วม คือ การลงประชามติ และการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยกระบวนการระดมความคิดเห็น มักเป็นประเด็นที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ประโยชน์ของการตัดสินใจขั้นนี้ คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เข้าใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การปฏิบัติตามสิ่งที่ประชาชนตัดสินใจเลือก

สำหรับระดับการมีส่วนร่วมที่แบ่งได้เป็น ๕ ระดับ^{๔๔} จากการมีส่วนร่วมในระดับต่ำสุดไปถึงระดับสูง คือ ๑) การให้/รับข่าวสาร (Inform) ๒) การปรึกษาหารือ (Consult) ๓) การร่วมคิดร่วมทำ (Involve) ๔) การเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี (Collaborate) และ ๕) การเสริมพลังอำนาจ (Empower) การเลือกระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีระดับและเทคนิคที่ใช้แสดงเป็นตารางให้เห็นรายละเอียดตามตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

^{๔๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “โครงการจัดทำรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำนโยบาย แผน มาตรการ กฎหมาย หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”, รายงานวิจัย, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

ตารางที่ ๒.๑ ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม	วัตถุประสงค์	ทางเลือกของรูปแบบที่ใช้	เทคนิคการใช้
ให้ข้อมูล (Inform)	ให้ประชาชนตระหนักและให้ความรู้แก่ประชาชน	แลกเปลี่ยนข้อมูล	โฆษณาทางสื่อ / ตั้งตู้แจกข้อมูลข่าวสาร / แผ่นพับ / จัดทำวีดิทัศน์ / เปิดเว็บไซต์ให้ข้อมูล / ตั้งทีมออกไปรณรงค์นอกพื้นที่ / เปิดศูนย์ข้อมูลข่าวสาร / เอกสารข้อเท็จจริง / จัดหมายข่าว / รายงานการศึกษาทางเทคนิค / รายการโทรทัศน์
		ชักชวนให้ประชาชนเข้ามาร่วมในกระบวนการ	ทัศนศึกษา / การประชุมชี้แจงของหน่วยงาน / คำประกาศของทางราชการ
การปรึกษาหารือรับฟังความคิดเห็น (Consult)	เพื่อให้ได้มาซึ่ง Input/Feedback จากประชาชนอย่างกว้างขวาง	ชักชวนให้ประชาชนมาเข้าร่วมในกระบวนการ	ประชาพิจารณ์ / จัดงานการแสดง (Exhibition) เสวนาประชาชน / การเยี่ยมชมโครงการเพื่อให้ข้อมูลและรับข้อมูลจากประชาชน / การจัดหาวิทยากรกระบวนการ / จัดแสดงข้อเท็จจริง / การสนทนากลุ่มย่อย / เวทีสาธารณะ
		รวบรวมข้อมูลจากประชาชนและภาครัฐให้ Feedback	ทำแบบสอบถาม / จัดทำแบบฟอร์มการแสดงความคิดเห็น / การสัมภาษณ์รายบุคคล / การสนทนากลุ่มย่อย / สายด่วนสายตรง / การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ / การร่วมลงประชามติ(ตามกฎหมายไทย)
การร่วมคิดร่วมทำ (Involve)	เพื่อให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเต็มที่	ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	การประชุมกลุ่มย่อยในการวางแผน / คณะกรรมการระดับท้องถิ่น / การจัดหาวิทยากรกระบวนการ / การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
การเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี (Collaborate)	เพื่อสร้างฉันทานุมติ	ชักชวนให้ประชาชนเข้ามาร่วมในกระบวนการ	คณะกรรมการที่ปรึกษา / เวทีผู้มีส่วนได้เสีย / ฟอร์มแผนภูมิภาค / การจัดทำแผนที่ความคิด
การเสริมพลังอำนาจของประชาชน	เพื่อสร้างเวทีให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ	ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	การปฏิบัติตามการประเมินผลและคำแนะนำของภาคประชาชน
		รวบรวมข้อมูลจากประชาชนและภาครัฐให้ Feedback	การลงคะแนนเสียง (Referendum ในต่างประเทศ)

กล่าวโดยสรุป กรอบคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ในยุคต้นของการอนุรักษ์แม้จะมีจุดดีในแง่ของการต้องการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ในภาคปฏิบัติเมื่อนำมาใช้ในประเทศด้อยพัฒนาที่อำนาจบริหารมีลักษณะรวมศูนย์การมีส่วนร่วมจึงอาจกลายเป็นการเกณฑ์ (Recruitment) ใครงคนเข้ามาร่วมภายใต้ปรัชญาของการต้องการเปลี่ยนประเทศ ชุมชน สังคมที่ด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนาให้กลายเป็นประเทศที่เจริญแล้วหรือพัฒนาแล้ว ขณะเดียวกันในการมีส่วนร่วมในรูปแบบปัจจุบันมีการเปิดกว้างและยอมรับในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนได้แสดงพลังแห่งการมีส่วนร่วมออกมาในหลายระดับประกอบด้วย

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) หมายถึง การที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะพัฒนาหรือดำเนินการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลกระทบด้านอื่น ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การรับฟังความคิดเห็น (Public Consultation) หมายถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหรือ ระหว่างรัฐในฐานะเป็นผู้ดำเนินการโครงการพัฒนานั้น ๆ กับประชาชนที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมหรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะหรือเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การร่วมในการตัดสินใจ (Public Involve) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิ์ มีส่วนร่วมในการแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาหรือการดำเนินการที่จะเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูล ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นไว้

๔. ความร่วมมือ (Public Collaboration) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมโดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจในการพัฒนาและมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

๕. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Public Empower) หมายถึง การที่ประชาชนบทบาทในระดับสูงในการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองได้ หากไม่ได้รับความเป็นธรรม และไม่ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

จากกรอบคิดการอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมทั้ง ๕ ด้าน ที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์เพื่อไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยพบว่าในแต่ละด้านนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบูรณาการเอาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเข้ามาประยุกต์หรือผสมผสานเพื่อให้เกิดความกลมกลืนและเหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ที่จะก่อให้เกิดแรงจูงใจและการโน้มน้าวใจที่จะมีผลต่อการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงใด ๆ นั้น มีความเชื่อว่าการที่จะชักจูงใจบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นเป็นเหมือนกับการกระตุ้นบุคคลนั้นเพื่อให้เกิดการตอบสนองในสิ่งที่เราต้องการให้เป็น ในกระบวนการสื่อสารจะมีช่องว่างหรือตัวกลางระหว่างการกระตุ้นและการตอบสนองซึ่งเรียกว่าพื้นที่เพิ่มเติมของบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นตัวกลางที่สำคัญมากในการที่จะเกิดการรับรู้ได้จากการสื่อสาร ดังนั้นในการจูงใจบุคคลใดนั้นเราจะต้องศึกษาถึงพื้นที่เพิ่มเติมของบุคคลคนนั้นก่อนว่า ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ ระดับการศึกษา ทั้งนี้สามารถแบ่งลักษณะของการรับรู้เพื่อการอนุรักษ์ของคนได้ ๔ ระดับ^{๔๔} ดังนี้

๑) กลุ่มเชื่อ (Believer) เป็นกลุ่มที่ง่ายที่สุดในการจะทำให้เกิดการรับรู้หรือการชักจูงให้ปฏิบัติตามเป้าหมายทางการอนุรักษ์ เพราะเป็นกลุ่มที่ได้รับทัศนคติความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูลต่าง ๆ เป็นแนวทางเดียวกันกับการอนุรักษ์ จึงเชื่อและเห็นด้วยในสิ่งที่พัฒนาได้สื่อออกไป

^{๔๔} มัลลิกา ผลอนันต์, ทฤษฎีการสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒-๔๓.

๒) กลุ่มสงสัย (Skeptic) เป็นกลุ่มที่ได้รับข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ที่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายทางการอนุรักษ์ที่จะสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์ทั้งในด้านบวกและด้านลบ และคนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มคนที่เกิดความสงสัยในเรื่องนั้น เช่น ในการสร้างเขื่อนคนกลุ่มนี้จะมีข้อมูลว่ามีทั้งประโยชน์และโทษ กล่าวคือ มีความเชื่อว่าเขื่อนใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าถือว่าเป็นผลดี แต่ขณะเดียวกันเขื่อนก็จะเป็นสาเหตุของการทำลายสภาพแวดล้อมไปด้วยอีกทางหนึ่ง ข้อสงสัยดังกล่าวจะทำให้คนกลุ่มนี้ตัดสินใจไม่ได้ว่าระหว่างประโยชน์และโทษนั้นสิ่งใดมีมากกว่ากัน และเขาจึงยังไม่ตกลงใจเชื่อว่าการสร้างเขื่อนเป็นสิ่งที่ดี ดังนั้นในการที่จะพัฒนาอะไรจะต้องมีการประชาสัมพันธ์กับคนกลุ่มนี้ให้เขาหายสงสัยก่อน

๓) กลุ่มเฉื่อย (Apathetic) เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจ ไม่ได้ตอบหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะพัฒนาเนื่องจากรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เช่น รู้สึกว่าการจะสร้างเขื่อนหรือไม่สร้างเขื่อนนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเพราะเขื่อนสร้างที่ต่างจังหวัด แต่ตนเองอยู่กรุงเทพมหานคร ตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์หรือผลเสียอะไรจากการสร้างเขื่อนนั้น ดังนั้นหลักในการสร้างการรับรู้กับคนกลุ่มเฉื่อยนี้จึงต้องพยายามดึงเรื่องที่จะพัฒนาแสดงผลให้เขาเห็นว่า เป็นเรื่องที่ใกล้ตัวคนเหล่านี้ให้ได้

๔) กลุ่มปรปักษ์ (Hostile) กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ยากที่สุดในการทำความเข้าใจหรือทำให้เกิดการรับรู้ในด้านบวก เพราะเป็นกลุ่มไม่เห็นด้วยกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายทางการอนุรักษ์ ฉะนั้นจะใช้ความพยายามและความอดทนอย่างสูงสุดที่จะทำให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้อง โดยอาศัยเทคนิคทางการสื่อสารให้คนกลุ่มนี้เกิดความปั่นป่วนในแง่ของความคิดหรือเกิดความไม่สมดุลทางความคิดเสียก่อน เป็นต้นว่าอาจจะให้คนที่เขานับถือเขาเกรงใจเป็นผู้ชักจูงเพื่อให้เขาเปลี่ยนจากกลุ่มปรปักษ์มาเป็นกลุ่มสงสัยก่อน และในช่วงที่เขาเกิดความปั่นป่วนทางความคิด สมองก็จะเริ่มเปิดรับข้อมูลต่าง ๆ มากขึ้น เราจึงเริ่มให้ชุดข้อมูลที่จะนำไปสู่การรับรู้ข้อมูลที่ดี เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ จนเขากลายเป็นกลุ่มเชื่อในที่สุด

๒. การรับฟังความคิดเห็น (Public Consultation) ในเรื่องนี้การรับฟังความคิดเห็นเกิดขึ้นได้จากการปรึกษาหารือ และสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) การปรึกษาหารือเป็นรายบุคคล (Individual Counseling) การปรึกษาประเภทนี้เป็นแบบที่ได้รับความนิยมและถูกนำมาใช้ในการอนุรักษ์ต่าง ๆ การปรึกษาจะเป็นการพบกันระหว่างผู้ให้คำปรึกษากับผู้ขอคำปรึกษา การปรึกษาแบบนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยให้ผู้ขอรับคำปรึกษาสามารถเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และปัญหาในการอนุรักษ์ สามารถแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอนุรักษ์ให้เกิดผลมากที่สุด

๒) การให้คำปรึกษาหารือแบบกลุ่ม (Group Counseling) การปรึกษาประเภทนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการปรึกษาเชิงกระบวนการ และเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการ ประสบปัญหาหรือผลกระทบจากการอนุรักษ์ที่คล้ายกันหรือตรงกัน ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการที่จะแก้ไขปัญหาดังปัญหาหนึ่งร่วมกัน โดยผู้ที่เกี่ยวข้องจะมารวมกันเป็นกลุ่มเพื่อปรึกษาหารือและหาทางออกร่วมกัน ในปัจจุบันมักส่งเสริมการปรึกษาหารือกันเพื่อหาทางออกของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการแย่งชิงผลประโยชน์ โดยเฉพาะในโครงการอนุรักษ์ที่ใหญ่ ๆ หรือมีงบประมาณและผลกระทบที่สูง

สำหรับองค์ประกอบของการปรึกษาหารือที่อยู่บนพื้นฐานความร่วมมือมี ๕ ประเด็นสำคัญ คือ

๑) การพึ่งพาและเกื้อกูลกัน (Positive Interdependence) สมาชิกในกลุ่มมีความสำคัญทุกคน ความสำเร็จของกลุ่มขึ้นอยู่กับสมาชิกทุกคนในกลุ่ม สมาชิกจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มประสบความสำเร็จ ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนและในขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วย เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

๒) การปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด (Fact-to-Face Promotive Interaction) สมาชิกมีการพึ่งพาช่วยเหลือกัน เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อการในการช่วยเหลือให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย สมาชิกกลุ่มจะไว้วางใจ ห่วงใย ส่งเสริม ช่วยเหลือกัน เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

๓) ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ของสมาชิกแต่ละคน สมาชิกทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในการทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถไม่มีใครได้รับประโยชน์โดยไม่ทำหน้าที่ของตน ดังนั้นจึงต้องมีการตรวจสอบผลงานทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม จะต้องมีการทดสอบรายคน รายกลุ่ม สังเกตพฤติกรรมผู้ที่เกี่ยวข้องในกลุ่มและจัดให้มีผู้สังเกตการณ์

๔) การใช้ทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับการทำงาน การเรียนรู้แบบร่วมมือจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยทักษะหลายประการ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทักษะการทำงานกลุ่ม ทักษะการสื่อสาร ทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้ง มีความเคารพ ยอมรับ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๕) การวิเคราะห์กระบวนการกลุ่ม (Group Processing) การเรียนรู้แบบร่วมมือต้องมีการวิเคราะห์กระบวนการทำงานของกลุ่มเพื่อช่วยให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้และปรับปรุงการทำงานของกลุ่ม พฤติกรรมกลุ่ม ผลงานกลุ่ม การวิเคราะห์การเรียนรู้อาจทำได้ทั้งผู้รับผิดชอบโครงการและประชาชน ทั้งนี้ประชาชนหรือกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะต้องได้รับข้อมูลป้อนกลับเพื่อร่วมแสดงทักษะการคิด

๓. การร่วมในการตัดสินใจ (Public Involve) ถือเป็นการนำหลักเกณฑ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการการตัดสินใจเพื่อให้ผู้ตัดสินใจมีโอกาสผิดพลาดน้อยลงหรือการตัดสินใจได้ถูกต้องมากขึ้น การตัดสินใจที่จะมีขึ้นภายในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถทำการประเมินได้โดยใช้กฎเกณฑ์หรือเครื่องมือดังกล่าวพิจารณาทางเลือกที่ดีที่สุด การทำการตัดสินใจได้นำเอาความน่าจะเป็นเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ทั้งนี้เพราะบุคคลจะมีการเปรียบเทียบว่าผลลัพธ์หรือผลตอบแทนที่ดีที่สุดหรือไม่ แต่ถ้ามีวิธีให้ผลตอบแทนมากกว่าหนึ่งทางเลือกแล้วก็ต้องมีการตัดสินใจเลือกทางหรือวิธีที่จะทำให้ได้ผลตอบแทนมากที่สุด ซึ่งการตัดสินใจเลือกดังกล่าวเป็นเรื่องที่ยุ้งยากและสลับซับซ้อน ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักเกณฑ์และเครื่องมือต่าง ๆ ประกอบการตัดสินใจ ดังต่อไปนี้

๑) มีทางเลือกหลายทาง (Alternatives) ในแต่ละทางเลือกอาจจะอยู่ในรูปนโยบายในการปฏิบัติงานเทคนิคหรือขั้นตอนการดำเนินงาน การที่มีทางเลือกมาก ๆ ถ้าจะอาศัยดุลพินิจส่วนตัวทำการตัดสินใจนั้นอาจจะผิดพลาดขึ้นได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยเครื่องมือหรือเกณฑ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการตัดสินใจ เพราะยังมีหลักประกันได้ว่าไม่ได้ตัดสินใจไปตามดุลพินิจส่วนตัว

๒) ข้อมูลในปัจจุบันมีจำนวนมาก ถ้านำข้อมูลบางส่วนตัวมาใช้ในการตัดสินใจแล้ว โอกาสที่จะผิดพลาดอาจจะมีมาก เพราะไม่อาจจะนำข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมดนั้นมาพิจารณาได้ครบถ้วนสมบูรณ์ในหัวเวลาที่จำกัดได้

๓) เพื่อลดความขัดแย้งลงเนื่องจากพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ถ้าไม่อาศัยหลักเกณฑ์หรือเครื่องมือที่เหมือนกันทำการตัดสินใจแล้วก็จะทำการตัดสินใจแตกต่างกันออกไปซึ่งจะทำให้คนในองค์กรเกิดการขัดแย้งกันขึ้นในกรณีที่ความเห็นแตกต่างกัน

๔) เพื่อลดความเสี่ยงการตัดสินใจที่ปราศจากกฎเกณฑ์หรือเครื่องมือแล้ว โอกาสที่เสี่ยงต่อความผิดพลาดนั้นมีสูง แต่การตัดสินใจที่มีเครื่องมือเข้ามาช่วยแล้ว โอกาสของการตัดสินใจที่ผิดพลาดนั้นมีน้อยหรือไม่เลยก็เป็นไปได้

๔. ความร่วมมือ (Public Collaboration) ในการประชุมรับฟังความคิดเห็นถือเป็นเทคนิคที่สำคัญที่สุดซึ่งจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงานหรือการอนุรักษ์ใด ๆ ให้ประสบความสำเร็จ เปรียบเสมือนการวางแผนความคิดทั้งหมดทุก ๆ ด้านอย่างละเอียด ซึ่งต้องใช้เวลาเตรียมการอย่างรอบคอบ พิถีพิถัน หากเตรียมการไม่ดีเราจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้และทำให้เสียเวลาเปล่า การวางแผนขั้นนี้มีขั้นตอนและหัวข้อที่ต้องให้ความสำคัญ ได้แก่

๑) การกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าควรเป็นในระดับใด ซึ่งจะต้องชัดเจนเพราะเรื่องนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการวางแผน โดยพยายามให้เกิดการมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งจะต้องคิดให้รอบคอบแต่ต้นว่า โครงการที่จะทำเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องนั้น ๆ เราต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมระดับใด โครงการบางเรื่องอาจจำเป็นต้องให้ประชาชนต้องเข้ามามีบทบาทมากถึงระดับการเป็นประชาชนหุ้นส่วนเพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา หรือบางโครงการอาจต้องการให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเลยก็ได้ ซึ่งการวางแผนการดำเนินงานจะมีความซับซ้อนและยุ่งยากตามระดับของการมีส่วนร่วม อีกทั้งต้องดำเนินการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างต่อเนื่อง

๒) กระบวนการหลัก กระบวนการรองและทีมงาน ต้องมีทัศนคติที่เป็นบวกและรักในหน้าที่ที่ตนทำ มีความอดทน และพึงระลึกเสมอว่า หน้าที่ของกระบวนการคือการขับเคลื่อนให้การประชุมนั้นเกิดการแสดงความคิดเห็นโดยมีส่วนร่วมระหว่างผู้เข้าประชุม สำหรับทีมงานที่เหลือ ได้แก่ กระบวนการรองซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย กระบวนการหลักเป็นผู้จัดบันทึกการประชุมมีหน้าที่เติมคำถามในเวทีเพื่อให้ประเด็นต่าง ๆ สมบูรณ์ขึ้น และเป็นผู้สังเกตการณ์คอยระวังไม่ให้มีการเบี่ยงเบนประเด็นไปจากที่ตั้งไว้ ส่วนทีมงานเสริมเพื่อถ่ายภาพหรือเป็นผู้ช่วย ทั้งนี้จำนวนทีมงานจะขึ้นอยู่กับจำนวนหรือปริมาณของผู้เข้าร่วมประชุม และทักษะ/ประสบการณ์ของกระบวนการหลัก

๓) การตั้งประเด็นและคำถาม ประเด็นคำถามที่ดีต้องชัดเจน ครอบคลุม เข้าใจง่ายเป็นเรื่องที่ผู้เข้าร่วมประชุมทราบมาก่อน แล้วนำสิ่งที่ต้องการนั้นมาตั้งเป็นคำถาม ควรตั้งประเด็นหลักและแตกเป็นประเด็นย่อย หลังจากนั้นทีมงานทั้งหมดควรลองซักซ้อมจำลองเวทีการประชุมโดยสมมติตนเป็นชาวบ้าน แล้วคิดว่าจะตอบคำถามที่ถามมาแบบใดบ้าง เมื่อชาวบ้านถามคำถามอย่างนั้น เราจะต้องตั้งโจทย์ถามกลับอย่างไรต่อไป

๔) มีวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ชัดเจนว่าจัดเพื่ออะไร จัดไปทำไม และจะเอาผลที่ได้จากการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนนั้นไปทำอะไร ทั้งนี้ควรแจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบในตอนต้นของการประชุม หรือควรแจ้งล่วงหน้ากับกลุ่มเป้าหมายก่อนถึงวันประชุม ในกรณีที่เป็นโครงการซึ่งต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในระดับสูง

๕) มีกระบวนการ ขั้นตอน แผนการดำเนินงานที่ดี โดยกำหนดแผนอย่างละเอียดว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง ใครมีบทบาทและหน้าที่อะไร เวลาไหน ใครจะนั่งตรงไหน ใครจะพูดก่อน-หลัง และจะแจกเอกสารตอนไหน ฯลฯ นอกจากนี้สำหรับทีมงานมือใหม่ ควรมีการซักซ้อมขั้นตอนของกระบวนการบ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจ และช่วยลดข้อผิดพลาดเมื่อต้องจัดเวทีประชุมจริง

๖) การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมประชุม เช่น เพศ วัย การศึกษา ผู้เข้าประชุมคาดหวังแค่ไหนจากการร่วมประชุม คนที่เข้าประชุมนั้นมีใครบ้าง กลุ่มผู้มีส่วนได้และกลุ่มผู้มีส่วนเสียมีมากน้อยเพียงใด ใครมีผลกระทบโดยตรง ใครได้รับผลกระทบในแง่บวก ใครได้รับผลกระทบในแง่ลบ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญมากเป็นใคร มีบทบาทต่อความสำเร็จในการดำเนินการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเพียงใด ฯลฯ ทั้งนี้การทราบข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายอย่างละเอียด จะเป็นประโยชน์อย่างมากในการดำเนินงานตามแผนในขั้นตอนอื่น ๆ เปรียบเหมือนคำกล่าวที่ว่า รู้เขา รู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง

๗) สื่อและอุปกรณ์การสื่อสารที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจประเด็น เนื้อหาตรงกัน เช่น การเลือกวิดีโอทัศน์ควรเตรียมเรื่องให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการจัดเวที ตรวจสอบคุณภาพก่อนวันจริง การเตรียมกระดาน กระดาษ ปากกา เทปขาวหรือหมุด การเตรียมเอกสารแจก ฯลฯ

๘) การเตรียมเกม โดยเลือกเกมที่เหมาะสมกับเรื่องที่จะจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น ประชุมเรื่องการร่วมกันขุดคุ้ยระบายน้ำแก้ปัญหาน้ำท่วม การเลือกเกมควรเลือกแนวที่สร้างความสามัคคี ช่วยกันทำงาน หรือหากเป็นเรื่องกรณีพิพาทกันมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรเลือกเกมเกี่ยวกับการเสียสละนอกจากนี้ทีมงานต้องลองเล่นเกมเอง ว่าเป็นเกมที่สนุก เหมาะสมกับกลุ่มและเวลาหรือไม่ เป็นต้น

๕. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Public Empower) หมายถึง การที่ประชาชนบทบาทในระดับสูงในการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองได้ หากไม่ได้รับความเป็นธรรม และไม่ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ การเสริมอำนาจแก่ประชาชนมุ่งคุ้มครองภาคประชาชนมากกว่าภาครัฐหรือภาคธุรกิจ ก็เป็นอีกหนึ่งกลไกที่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากโดยปกติแล้ว ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจมักจะสามารถในการคุ้มครองตนเองได้มากกว่าภาคประชาชน ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงนั้นภาคประชาชนมักจะขาดซึ่งความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกทางกฎหมาย สุดท้ายจึงลงเอยด้วยการถูกเอารัดเอาเปรียบจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การเสริมอำนาจแก่ประชาชนไม่ใช่เพียงการแสดงบทบาทที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์นี้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการมีกลไกอื่น ๆ ที่สอดคล้องเพื่อทำให้การบังคับใช้กฎหมายเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งถึงและเท่าเทียม และยังรวมถึงการทำให้ประชาชนรับรู้ เข้าใจ เข้าถึง และสามารถใช้ประโยชน์จากกลไกทางกฎหมายต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้อย่างง่ายดาย ซึ่งนั่นหมายถึงระบบรัฐบาล รัฐสภาและตุลาการจำเป็นต้องมีความมุ่งมั่น ทำให้กลไกทาง

กฎหมายที่มุ่งคุ้มครองประชาชนมีความศักดิ์สิทธิ์ และสร้างประโยชน์ให้กับประชาชนและประเทศได้อย่างแท้จริง

นอกเหนือจากกลไกข้างต้นกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนก็เป็นอีกหนึ่งกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากความสำเร็จของการดำเนินนโยบาย และการใช้ประโยชน์จากกลไกต่าง ๆ ที่มีอยู่ เกิดจากการผสมผสานที่ลงตัวของ ๒ ส่วนผสมด้วยกัน ส่วนผสมแรกคือความพร้อมของนโยบายและกลไกทางสังคมอันจำเป็นและสอดคล้องกับยุคสมัย ซึ่งการมีวิสัยทัศน์อันยาวไกลและการมีความมุ่งมั่นช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนของรัฐบาล รัฐสภาพ และตุลาการเท่านั้นที่จะทำให้ส่วนผสมนี้เกิดขึ้น อีกส่วนผสมหนึ่งคือการทำให้นโยบายและกลไกทางสังคมต่าง ๆ นั้นสามารถประยุกต์ใช้กับประชาชนทุกภาคส่วนได้จริง ซึ่งเสี่ยงสะท้อนจากภาคประชาชน ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนเท่านั้นที่จะช่วยทำให้นโยบายและกลไกต่าง ๆ สามารถถูกปรับปรุงและปรับใช้ได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งที่ประชาชนต้องการมากที่สุด

๒.๘ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

เครือข่าย (Network) หมายถึง การติดต่อด้านข่าวสารและการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การเรียนรู้ใหม่ในรูปแบบที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร พัฒนาการไปสู่กว้างระดับรัฐหรือชาติ ถือเป็นเครื่องมือในการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ที่บุคคล หรือกลุ่ม/องค์กร ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสาร สนับสนุนให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่บุคคล กลุ่ม และองค์กรกำหนดไว้ และเป็นขบวนการสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน^{๔๖} และเป็นความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการสื่อสารความร่วมมือการพึ่งพาอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย^{๔๗}

เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกกลุ่ม กลุ่มต่อกกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราว หรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกันพบปะสังสรรค์และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายและจุดประสงค์เดียวกันดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้นแต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกันสิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกันคือวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกับการสนับสนุน

^{๔๖} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๔๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๔๘} เครือข่ายยังเป็นการร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรประเภทเดียวกัน หรือเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มองค์กรต่างประเภทกัน ซึ่งมีหลายระดับตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกต่อปัจเจก การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับกลุ่ม การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่อกลุ่มโดยดำเนินงานภายใต้เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ”^{๔๙} ขณะเดียวกัน เครือข่ายยังเป็นการร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรประเภทเดียวกัน หรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรต่างประเทศ เครือข่ายมิได้หลายระดับตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกต่อปัจเจก เช่น การเชื่อมโยงระหว่างข้าราชการกับข้าราชการด้วยกัน การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับกลุ่ม เช่น การเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม เช่น การเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษากับสถานศึกษาด้วยกัน หน่วยงานราชการกับหน่วยงานเอกชนสถานศึกษากับหน่วยงานธุรกิจ เป็นต้น และการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่ายกลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่^{๕๐}

นอกจากนั้นเครือข่ายยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการข้อตกลงและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่มและเครือข่ายต่อเครือข่าย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน ความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่มให้สมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกันและทำงานร่วมกัน เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งนี้จะประสบความสำเร็จได้ เพราะมีผู้นำที่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบความสำเร็จ และการเรียนรู้ของสมาชิกในเครือข่ายมีอยู่ตลอดเวลาการเรียนรู้บางอย่างก็รับจากภายนอกเข้ามาเกือบทั้งหมดแต่บางอย่างก็มีการปรับและประยุกต์ให้ใช้ได้เหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์วิชาชีพ^{๕๑} และในการรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาานพอควร มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกันและหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้ว เปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมวัตถุประสงค์ใหม่ได้และยังเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลกลุ่มและองค์กรผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการสื่อสารความร่วมมือการพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลายตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน^{๕๒}

^{๔๘} สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๗.

^{๔๙} สรัญญา จุฑานิล, “การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖).

^{๕๐} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ชัดเชส มีเดีย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

^{๕๑} วิชัย แสงสี, “การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๗.

^{๕๒} ต่วน เปาชีกูจิ, “การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย: กรณีศึกษาสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำนักงานปฏิบัติการภาคใต้”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗.

เครือข่ายยังหมายถึงกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบ โครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระกิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะ เท้าเทียมกัน หรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็น อิสระ หรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ^{๕๓} นับตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา แนวคิดเรื่อง “เครือข่าย” ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งในแวดวงงานพัฒนาและภาคธุรกิจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ

ประการแรก ภาวะการแข่งขันแบบใหม่ (New Competition) ในยุคการค้าใหม่ ทำให้ไม่สามารถใช้โครงสร้างและการบริหารแบบเก่าซึ่งเป็นแบบอำนาจตามลำดับชั้น (Hierarchical) ได้อีก อำนาจแนวดิ่งไม่อาจนำองค์กรให้ไปสู่เป้าหมายในยุคใหม่ได้ จึงต้องมีการปรับความสัมพันธ์ให้เป็นแนวนอน (เอกชน) ให้เป็นเครือข่าย

ประการที่สอง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข่าวสาร (IT) ทำให้องค์กรต่าง ๆ สามารถปรับตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ประการสุดท้าย ความก้าวหน้าทางวิชาการที่ก่อให้เกิดเครื่องมือในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่ายและองค์การต่าง ๆ ล้วนมีลักษณะเป็นเครือข่ายทั้งภายในตัวมันเองและในความสัมพันธ์กับองค์การภายนอก^{๕๔}

จุดกำเนิดของเครือข่ายมีขึ้นโดยอัตโนมัติ เป็นแบบธรรมชาติ เป็นลักษณะสังคมมนุษย์ที่เป็นสังคม ต้องมีการสัมพันธ์ต่อกันและทุกระดับชั้น แล้ววิวัฒนาการไปเป็นเครือข่ายจัดตั้งและเครือข่ายมี ๓ ลักษณะ คือ ๑) เครือข่ายโดยธรรมชาติ ๒) เครือข่ายจัดตั้ง และ ๓) เครือข่ายวิวัฒนาการ^{๕๕}

๑. เครือข่ายโดยธรรมชาติ แรกสุดนั้น เครือข่ายเป็นแบบธรรมชาติ เป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ การติดต่อสื่อสาร การนัดหมายกันแบบไม่เป็นทางการ แสดงให้เห็นว่า ทุกสายงานอาชีพจะมีเครือข่ายของตนเสมอ เป็นเครือข่ายโดยไม่รู้ เป็นเครือข่ายได้โดยอัตโนมัติ เช่นเดียวกับคำว่า “วัด” ซึ่งพัฒนาการมาจากชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อปรึกษาหารือทางการทั้งไม่ทางการ ต่อมาก็สร้างอาคารโถง ๆ แบบเดียวกับศาลาลม เพื่อสะดวกในการประชุม แล้วศาสนาก็เข้ามา จึงสร้างที่พักสงฆ์ขึ้นใกล้เคียงกับศาลานั้น ต่อมามีการอบรมธรรม เรียนธรรม เรียน กอ กอกา ตามแบบสมัยการเรียนสมัยศรีอยุธยาที่ส่งบุตรชายเรียนในวัด ส่วนบุตรสาวให้เรียนงานบ้าน การเรือน ผลผลิตกิจกรรมนี้ก็กลายเป็นวัดขึ้นมาถึงปัจจุบันเครือข่ายโดยธรรมชาติมีขึ้นโดยอัตโนมัติ โดยเฉพาะการทำการค้าขายที่ต้องมีผู้ผลิตผู้จำหน่ายและผู้ซื้อ ซึ่งผู้ซื้อจะเป็นเครือข่ายของผู้ขาย เพราะนำสินค้าเข้าก็จะประมาณการความต้องการผู้ซื้อก่อนที่จะมีมากมีน้อยเพียงไร ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นมีรูปแบบการขายสินค้าขึ้นมาว่าค้าปลีก กับค้าส่ง ซึ่งคำว่าค้าปลีกมีวางจำหน่ายเป็นที่ เช่น ตลาดนัด ตลาดสี่มุมเมือง เป็นต้น ส่วนค้าส่งนั้น คือแยกเป็นสินค้าย่อย ๆ ส่งตามร้านค้าหรือผู้ส่งสินค้าเพื่อบริโภคหรือเพื่อจำหน่ายเป็นชุดใหญ่และเครือข่ายอีกแบบหนึ่ง ตามแนวคิดนายธนา ที่ขยาย

^{๕๓} ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, “การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยองค์กรเครือข่าย”, วารสารพัฒนาชุมชน, ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๔๒) หน้า ๒๖-๓๐.

^{๕๔} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๕๕} ธนา ประมุขกุล, “เครือข่าย”, วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔): ๒๖-๓๑.

ความว่า เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า

๒. เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายชนิดนี้ ไม่ใช่เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ หากแต่มีการจัดตั้งตามวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์ในหน่วยงานนั้น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นภาครัฐที่ใช้อำนาจหน้าบริหารเครือข่ายแนวดิ่งโดยสั่งการลงมาสู่ภาคปฏิบัติ การตามแนวคิดของนายธนา ที่ขยายความว่า เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐาน

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ เครือข่ายนี้เริ่มที่กลุ่มบุคคล องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรือ อีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ กลุ่มฮักน่าน เป็นต้น

ในส่วนขององค์ประกอบสำคัญของการก่อเกิดความเป็นเครือข่ายนั้น หากมองในเชิงโครงสร้างยังหมายถึงกลุ่มของจุดต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมโยงต่อกันด้วยเส้นโดยจุดต่าง ๆ คือ บุคคลหรือกลุ่ม ส่วนเส้นที่เชื่อมนี้คือความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ มีต่อกันในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive Structure) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดที่เกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความรู้ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

๒. องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวนอน แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์อาจไม่เท่ากัน

๓. องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of works) การที่องค์กรเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพาแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกันดังนั้นหากองค์กรใดไม่สามารถแสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ก็อาจหลุดจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้ามหากได้แสดงความสามารถจะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน

๔. ความเข้มแข็งขององค์กรที่ร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของเครือข่าย ดังนั้น การอนุรักษ์ของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

๕. องค์กรเครือข่ายกำหนดบริหารจัดการกันเอง (Self-regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวนอน จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตยโดยตรง ซึ่งหมายถึงการต่อรองตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๖. ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ความศรัทธา และความไว้วางใจ เชื่อใจ ตลอดจนสร้างกรอบทางความคิด

เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาพร้อมกันอย่างสร้างสรรค์รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง^{๕๖}

นอกจากนั้นเครือข่ายทุกประเภท ทุกแบบ ทุกเครือข่าย มักจะมีลักษณะร่วมกัน ๕ ประการสำคัญ ดังนี้

๑. เป็นกลุ่มองค์กรหรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

๒. เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๓. ดำรงอยู่ได้ยาวนาน ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่องไม่ใช่แบบเฉพาะกิจ

๔. สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

๕. มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน^{๕๗}

ในเรื่องเดียวกันนี้ อัลเทอร์ และ เฮจ (Alter and Hage)^{๕๘} มองว่า ลักษณะของเครือข่ายส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะสำคัญในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. มีลักษณะเป็นโครงสร้างเครือข่ายทางความคิด (Cognitive Structure) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่าย

ใกล้เคียงกันในด้านความรู้ ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

๒. องค์กรเครือข่ายมีลำดับชั้น ((Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่ายในลักษณะแนวนราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ละระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์กรอาจไม่เท่ากัน

๓. องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of works) การที่องค์กรเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพิงและเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้น หากองค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากองค์กรใดสามารถแสดงความสามารถก็จะนำไปสู่การพึ่งพาการแบ่งงานกันทำ ทั้งยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย

๔. ความเข้มแข็งขององค์กรการร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็ง โดยรวมของเครือข่าย ดังนั้นการอนุรักษ์ของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

๕. องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการกันเอง (Self-regulating) ในการทำงานร่วมกันในแนวนราบจำเป็นต้องมีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย หมายถึง การตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการภายใน เพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

^{๕๖} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๕๘} Aler, Cathrin and Hage, Jerald, *Organization Working to Gether*, (California: Sage, ๑๙๙๓), p. ๒๓๘.

๖. ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ ศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิด เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน นักวิชาการหลายท่านยังมองว่าองค์ประกอบของเครือข่ายนั้น สามารถที่จะแยกแยะได้หลายประการ มีดังนี้

๑. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุการณ์การเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา และมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพัน ในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างยากลำบากเพราะต่างคนต่างก็ใช้กรอบการมองโลกคนละกรอบเหมือนใส่แว่นตาค้นคนละสี ย่อมมองปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นไปคนละทิศทาง แต่มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถจะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เพราะมุมมองที่แตกต่างกันย่อมมีประโยชน์ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ในการทำงาน แต่ความคิดที่แตกต่างนี้สมาชิกเครือข่ายยอมรับกัน มิฉะนั้นความแตกต่างที่มีอยู่จะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน เป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมีเป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่ายพฤติกรรมและการปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้นแม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัว ที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแม้อาจไม่ได้ซ้อนทับอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

๓. การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests/Benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนมีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้นการรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน อาทิ เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า สุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างกว้างขวาง (All stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายจะต้องเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในเครือข่ายซึ่งการมีส่วนร่วมย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ร่วมคิดร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำในฐานะหุ้นส่วน (Partner) ของเครือข่ายซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal Relationship) ที่เท่า

เทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (Vertical Relationship) หมายความว่าหากการรวมตัวเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นหน่วยงานภาครัฐก็ต้องวางสถานะของตนเองเทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่าย และสถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน (Equal Status) ในฐานะหุ้นส่วน (Partner) ของเครือข่ายซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน (Horizontal Relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (Vertical Relationship) ดังที่เคยมีมา

๕. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) คือการที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกันโดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

๖. การพึ่งอิงร่วมกัน (Interdependence) เนื่องจากความจำกัดของสมาชิกด้านในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตนเอง การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกหากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายซึ่งการพึ่งอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

๗. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้วย่อมไม่มีทางที่จะเกิดความร่วมมือกันได้และจะไม่เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างแท้จริงดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันเช่นมีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียนหรือการพบปะพูดคุยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันหรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน เป็นต้นซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วยปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (Reciprocal Exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว (Unilateral Exchange) ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะยิ่งความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น (Highly Integrated) นอกจากนี้การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้นอันจะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญในการประกอบหรือก่อตัวขึ้นของเครือข่าย ยังมีองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่สำคัญ เป็นต้นว่า

๑. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก หน่วยชีวิตและสมาชิกเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกัน ตามหลักของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่อง เพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้นหน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่จะก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

๒. จุดมุ่งหมายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งเพราะหากว่าบุคคลกลุ่ม องค์กรมารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง

“การรวมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการ เพื่อให้บรรลุจุดหมายนั้น

๓. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึกการที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลมารวมกันสิ่งที่ยึดโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกันและกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายในจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องหาผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น

๔. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน โดยองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่สำคัญได้ คือการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนความรู้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่ายนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันมากขึ้น นอกจากนี้ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการนั้นบรรลุเป้าหมายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นแนวคิดกระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย

๕. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยกันแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่ายคือข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน^{๕๙}

สำหรับกระบวนการสร้างเครือข่ายนั้นการทำให้มีการติดต่อ และการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคับคั่งสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบการติดต่อเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย^{๖๐}

ในการที่จะสร้างเครือข่าย จำเป็นต้องมีเทคนิคและวิธีการในการสร้างเครือข่ายด้วยการหาเหตุผลสนับสนุน การที่บุคคล องค์กร มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพราะมีความสนใจร่วมกัน ยังไม่สามารถที่จะเรียกว่าเครือข่ายได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงได้จำแนกกระบวนการสร้างเครือข่ายออกเป็นขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการ ตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายทำงาน

๒. ขั้นติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่ายจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการที่เหมือนกัน

^{๕๙} พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร, เครือข่ายธรรมาธิความรู้และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เดือน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘-๕๐.

^{๖๐} สำนักบริหารกองทุนพัฒนาชุมชน, “ทำได้ หายจน” เรื่องราวการต่อสู้ชีวิตกับรวมอาชีพครัวเรือน กข.คจ.ดีเด่น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการรักษาดินแดน, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

๓. ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกันเป็นขั้นตอนการสร้างความผูกพันซึ่งหมายถึงการตกลงในความสัมพันธ์ต่อกันในขั้นตอนนี้องค์กรเข้าสู่งานร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือการไปเสาะแสวงหาความรู้ร่วมกัน

๔. ขั้นตอนพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่เครือข่ายปรากฏเป็นรูปธรรม เริ่มตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการ โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ จัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิหน้าที่ต่าง ๆ

๕. ขั้นตอนการทำกิจกรรมร่วมกันในเมื่อเครือข่ายรู้สึกว่าได้ประโยชน์จากการเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อาจนำไปสู่การขยายตัว ขยายกิจกรรม หรืออาจเกิดการลงทุนเพื่อดำเนินการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน^{๖๑}

สำหรับการเกิดขึ้นหรือการรวมตัวเป็นเครือข่าย ส่วนใหญ่จะมี ๒ รูปแบบ กล่าวคือ

๑. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ การเกิดเครือข่ายที่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในอดีตนั้น เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์นี้อาจเนื่องมาจากมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน หรือมีความเชื่อถืออย่างเดียวกัน เป็นครูเป็นศิษย์กัน หรือเคยแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน

๒. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง การเกิดขึ้นของเครือข่าย อาจเกิดขึ้นจากการขาดความพร้อมและความต้องการของผู้นำและเครือข่าย ในบางกรณีก็เกิดจากการต่อรองขององค์กรภายนอกที่เข้าไปจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้เกิดเครือข่าย^{๖๒}

ในการจัดแบ่งรูปแบบของเครือข่ายไว้ ๒ รูปแบบ คือ

๑. เครือข่ายแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่สร้างผ่านตัวผู้นำโดยการเชิญชวนให้คนที่รู้จัก คนใกล้ชิด ให้เข้ามาร่วมกิจกรรมหรือดำเนินงานต่าง ๆ และขยายต่อไปในละแวกที่อยู่อาศัย เป็นการสร้างรูปแบบเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ หรือใช้ช่องทางแบบไม่เป็นทางการ

๒. เครือข่ายแบบเป็นทางการ เป็นการเลือกองค์กรหรือหน่วยงานที่มีคุณภาพสูง มีบุคคลหรือสมาชิกอยู่ในองค์กรหรือหน่วยงานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นสถาบันหน่วยงานที่มีองค์กรหรือหน่วยงานที่มีความสามารถเผยแพร่แนวคิดของโครงการสู่บุคคลที่ต่างวัย ต่างอาชีพ ต่างสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ^{๖๓}

^{๖๑} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณา, หน้า ๒๑.

^{๖๒} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๘-๘๑.

^{๖๓} อรทัย อาจอ่ำ และสมศักดิ์ นิลลาจารย์, “เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตส์”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

๒.๙ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับหลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธมีอยู่หลายลักษณะ และการดำเนินชีวิตในแต่ละวันย่อมมีวิธีคิด วิธีการทำงานที่แตกต่างกัน ในส่วนที่เหมือนกันคือชาวพุทธมีการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำงานตามความเหมาะสมของแต่ละคน แต่ละครอบครัว ตลอดจนในแต่ละอาชีพ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักอริยสัจเป็นหลักแห่งความจริงอย่างประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการประยุกต์ใช้ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หลักธรรมข้อนี้เมื่อประยุกต์เข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนรวมทั้งหมดกำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตราย ระบบนิเวศต้องการความสนใจอย่างรวดเร็วและกระทำหลักการให้ถูกต้องเพื่อความอยู่รอดของโลก

๒. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหาคือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้คนเกิดทุกข์ พระพุทธศาสนา มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง มนุษย์จึงลดตัณหาที่มีอยู่เพื่อ

๓. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่ว และบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไรมนุษย์ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น กลับมาสมบูรณ์เช่นเดิม

๔. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์อันได้แก่มรรคมืองค์แปด ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวลที่สำคัญยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ด้วย^{๖๔}

มรรค หมายถึง ทางหรือหนทาง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๓๑} ในที่นี้ผู้วิจัยและคณะได้ใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าจะแก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความต้องการ มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น มรรคมืองค์แปดประกอบด้วย

๑. สัมมาทิฐิหรือการมีความเห็นชอบ มนุษย์ต้องมีทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการใช้หรือการเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ต้องเป็นไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม

๒. สัมมาสังกัปปะหรือการดำริชอบ คือ มีความคิดอันถูกต้องในการที่จะแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหา เช่น ความคิดที่จะลดการใช้พลังงาน ความคิดที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่า

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

๓. สัมมาวาจาหรือเจรจาชอบ คือ การสื่อสารที่จะต้องมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นความจริง เพื่อที่จะช่วยลดหรือแก้ปัญหาที่มีต่อการบุกรุกหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔. สัมมากรรมันตะหรือการกระทำการงานที่ชอบ เป็นการกระทำที่ช่วยในการแก้ปัญหาและไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. สัมมาอาชีพะหรือประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่มีผลต่อการเป็นส่วนหนึ่งในการทำลายหรือสร้างผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เมาป่าเพื่อทำการตัดไม้ทำลายป่า

๖. สัมมาวายามะหรือพยายามชอบ คือ พยายามละ ลด พฤติกรรมที่เป็นการมุ่งล้างทำลายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพยายามที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีเพิ่มมากขึ้นเพื่อคงความอุดมสมบูรณ์แก่โลก

๗. สัมมาสติหรือความระลึกชอบ มีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใด ๆ ที่กำลังจะกระทำ หรือกระทำอยู่จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร

๘. สัมมาสมาธิหรือมีสมาธิชอบ ถือเป็นความมั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดคำติฉินนินทาจากสังคมว่าได้การกระทำที่ผิดแผกจากผู้อื่นในเรื่องที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการมีสมาธิจะช่วยให้จิตมีพลังเพียงพอที่จะพัฒนาหรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมหรือประเทศชาติ

ดังนั้นการนำหลักมรรค ๘ มาแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และยังคงอยู่อย่างยั่งยืนก็เพียงแค่เปลี่ยนมรรคหรือหนทางดับทุกข์มาเป็นวิธีแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากนั้นดำเนินการตามกระบวนการของอริยสัจก็สามารถจัดการกับปัญหาทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนได้

แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยหลักอริยสัจ ๔ ดังกล่าวต้องเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น ชาวบ้านเกิดความทุกข์จากการที่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจนทำให้เกิดปัญหาน้ำป่าท่วมในฤดูฝน ทุกข์เพราะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคในหน้าแล้งเพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล มีความแห้งแล้ง ผลผลิตด้านการเกษตรไม่ดี รายได้ไม่เพียงพอ ต้องกู้ยืมเงินเป็นหนี้เป็นสิน ต้องไปทำงานต่างจังหวัด ขาดแรงงาน จากนั้นก็ค้นหาสาเหตุแห่งทุกข์ โดยพินิจพิจารณาว่าสาเหตุเกิดจากอะไรประมวลผลถึงเหตุต่าง ๆ จนพบว่าเหตุแห่งทุกข์นั้นมาจากการตัดไม้ทำลายป่าหรือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ จากลักษณะดังกล่าวหากมีการนำเอาหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้สภาพปัญหาก็สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง

๒. มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อยุติปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓. แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อน

๔. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนาบนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุดุนิยาม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสาร สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเรียกว่า พินนิยาม ได้แก่ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า ธรรมนิยาม หมายถึงสภาวะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอ

การนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนรู้จักคิด พิจารณาไตรตรอง ไม่หลงเชื่อมงาย มีการแก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์^{๖๕} ดังนี้

๑. การพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหาความเป็นไปได้ของการแก้ไข ปัญหาและแนวทางของการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาด้วยความเข้าใจในทุกขั้นตอน ในหลักพุทธธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากการพิจารณาไตรตรอง ตลอดจนการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จากความเชื่อในธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณ หรือเชื่อในตำรา หรือเชื่อในบุคคล หรือเชื่อเพราะการนินทาเดาหรือเพราะเห็นว่าเป็นความจริงกับความเชื่อเภาของตน เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้างการเข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนต้นนั้นก่อให้เกิดผลดีหลายประการ คือ

- ๑) ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง ไม่หลงเชื่อมงาย
- ๒) การที่ต้องเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเอง เพราะพุทธเจตมัยว่า “อตตาคิ อตตานิ นา โถ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน
- ๓) ความเข้าใจจะเป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่นและความชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่ชีวิตที่ลดละความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้ก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ มีความปิติในการพัฒนา ฉะนั้นจึงทำให้คนในสังคมเป็นคนพากเพียรทำดี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม

๒. แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมเน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความเรียบง่าย สอดคล้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ ข้อนี้จะนำตนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อยจนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากในทางวัตถุของตน แต่ให้หันกลับไปอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงความอุดมสมบูรณ์แทน

๓. หลักพุทธธรรมยังเน้นถึงการดำรงชีวิตที่สงบ นอนำให้เกิดความใฝ่ในสันติ

^{๖๕} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาฬีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘๓-๘๖.

๔. หลักพุทธธรรมสอนให้คนรู้จักเผื่อแผ่ความรัก นอกจากในหมู่ผู้คนด้วยกันแล้วในสัตว์ สิ่งของหรือในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ต้องเผื่อแผ่ไปถึงด้วย

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นจะต้องมีการพัฒนาคนควบคู่ด้วย เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความจริง ไม่หลงเชื่อมโนมาย มีความพอเพียง รู้จักช่วยเหลือตนเอง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาสังคม ได้แก่ หลักกรรม คือ ความเพียรหรือความพยายาม หลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ดียิ่งขึ้น หลักอภัยมาทาคือการไม่รอเวลาและไม่ประมาท และหลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนเองได้คือการพึ่งตนเองและเป็นอิสระ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเหมาะสมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เผื่อแผ่ความรัก และปราศจากความเห็นแก่ตัว ดังนั้นในการแก้ปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้องมีการนำหลักพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาหรือการอนุรักษ์ที่สอดคล้องและสอดคล้องกับหลักของธรรมชาติอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแผ่ ฟื้นฟูให้แก่ประชาชนหรือเยาวชน เพื่อให้เยาวชนในสังคมสามารถประสานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกัน สุดท้ายก็เพื่อเป้าหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์และหลุดพ้นจากความทุกข์ยากทั้งกายและใจได้อย่างหมดจด

ในยามที่สังคมไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสังคม พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุข ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าประเทศไทยเรามีพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดี คือมี “ทุนทางสังคม” ได้แก่ มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงโดยเฉพาะการเกษตรฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มั่นคงโดยมีทรัพยากรของประเทศมากมาย มีดินดี น้ำดี เหมาะแก่การเพาะปลูก และฐานทางวัฒนธรรมแข็งแกร่ง คือ มีพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจสามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้ ทั้งนี้เพราะหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้นับถือสามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายหรือทำให้สังคมเกิดความระส่ำระสายเกิดขึ้น หลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่

๑. หลักความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติมและให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต

๒. หลักให้อภัยและโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรง แต่ได้ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาพร้อมกันแบบการใช้ถ้อยทีถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

๓. หลักความสันโดษ คือ การรู้ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่าย มุ่งให้ประหยัด ทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔. หลักความสมานสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติในอันที่จะพร้อมใจกันกอบกู้เศรษฐกิจให้กลับมาอยู่ดีกินดี

ในส่วนของหลักพุทธธรรมที่จะมีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั้น จากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑. หลักจักร ๔^{๖๖} หมายถึง หลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุจดังกงจักร ของล้อรถที่จะนำพาไปสู่เป้าหมาย ประกอบด้วย

๑) ปฏีรูปเทสวาสะ หมายถึง หลักการอยู่ในพื้นที่หรือภูมิประเทศอันสมควร เป็นการส่งเสริมให้คนอยู่ในท้องถิ่นนั้นจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่หรือท้องถิ่นของตนเอง ทั้งในเรื่องของการศึกษา การประกอบอาชีพ การปฏิบัติธรรม ที่ทุกคน ทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นทั้งดิน น้ำ เพื่อให้เหมาะกับการประกอบอาชีพการเกษตร หรือการพัฒนาบ้านเมืองให้มีเศรษฐกิจดี ทำมาค้าขายคล่อง ซึ่งจะนำพามาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

๒) สปัริสุสังเสวะ หมายถึง การคบคนดี การคบเพื่อนดี การคบสัตบุรุษที่เป็นคนรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล เปรียบดังสุภาษิตคำพังเพยที่ว่า *คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล* ทั้งนี้เพราะการมีสมาคมหรือคบกับเหล่าคนดีนั้น คนดีเหล่านั้นย่อมแนะนำซึ่งประโยชน์ และช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์และการพัฒนา

๓) อัตตสัมมาปณิธิ หมายถึง การตั้งกาย วาจา และใจของตนไว้ในที่ชอบ หรือการประพฤติปฏิบัติตนให้สะอาด บริสุทธิ์ตามหลักแห่งศีลทั้ง ๕ ได้แก่ การไม่เบียดเบียน การไม่เบียดเบียน การเคารพ ให้เกียรติ และไม่ก้าวล่วงความสัมพันธ์หรือประพฤติดินในกาม รวมถึงการไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดคำหยาบ การไม่พูดเพ้อเจ้อ นอกจากนั้นยังเป็นคนที่ไม่มีความคิดละโมภหรือเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม การไม่คิดพยาบาทอาฆาตแค้นกัน การเห็นชอบประกอบด้วยธรรมและเป็นไปตามทำนองคลองธรรม หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการมุ่งหมายถึงการที่คนในสังคมต่างประกอบสัมมาชีพ หมั่นหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การมีเพื่อที่ดี การเลี้ยงชีพพอเหมาะพอดีตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งมั่นอยู่ในประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต่างคนต่างมีความสมบูรณ์ด้วยศรัทธา ความสมบูรณ์ด้วยศีล ความสมบูรณ์ด้วยจาคะ ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา และหมั่นเข้าหาหรือสมาคมกับเหล่าสัตบุรุษ

๔) ปุพเพกตปุณญตา หมายถึง การสั่งสมพัฒนาสังคมให้เจริญงอกงามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และพร้อมที่จะสืบทอดหรือส่งทอดไปยังอนาคต เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่สังคมและประชาชนทั้งในปัจจุบันและจะยังผลสืบเนื่องให้เกิดขึ้นในอนาคต ถือเป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรือง ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ ความสงบและร่มเย็น หรือความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนให้เกิดขึ้นตลอดไป

๒. ทิฏฐธัมมิกัตถะ ๔ หมายถึง หลักแห่งการสร้างสรรค์พัฒนาประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในกาลปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นมรดกตกทอดและส่งผลสืบเนื่องไปให้ลูกหลานในอนาคต ดังนี้

๑) อุภูฐานสัมปทา หมายถึง การพัฒนาให้ถึงพร้อมด้วยความเพียรหรือความขยันหมั่นสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่น มีจิตอาสา จิตสาธารณะที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และสังคมเพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

^{๖๖} อัง จตุกก (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑

๒) อารักขสัมปทา หมายถึง การร่วมแรงร่วมใจกันรักษามรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี อันดีงามในชุมชน สังคม และท้องถิ่นให้คงไว้ เพื่อความภาคภูมิใจของลูกหลานและร่วมกันสืบสานอนุรักษ์รักษาให้คงอยู่สืบไป

๓) กัลยาณมิตตา หมายถึง ความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันของคนในสังคม ที่คอยร่วมสุขร่วมทุกข์ ช่วยกันติช่วยกันแนะ ช่วยกันส่งเสริม มีแต่ความรักสมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสนับสนุนส่งเสริมกันในทางที่ดี ทางที่เจริญ

๔) สมชีวิตา หมายถึง การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมเป็นพื้นฐานของความพอดี พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน และตั้งอยู่บนฐานของความรู้และคุณธรรม

๓. หลักไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนาหรือการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นการพัฒนาทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา ดังนั้นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือ เป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเพราะ ฉะนั้นวิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขาตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ” ความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่า พระอโศกะ หมายถึงผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๖๗}

๑) การพัฒนาตามหลักศีลหรือศีลสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ ความสำรวม ความระวัง^{๖๘} เป็นเกราะกันกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและการเบียดเบียนกัน การรักษาศีลมีเป้าหมายหลัก ๒ ประการ คือ ชัดเกลากิเลสพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นและต่อสังคม^{๖๙} ในเรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แบ่งศีลออกเป็น ๔ หมวด^{๗๐} คือ

๑.๑) การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกันหรือทำงานทำกิจการร่วมกัน เป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติ จะต้องมีการกำหนดกติกาตลอดจนกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง ความเกื้อหนุนต่อกันความร่วมมือรับผิดชอบและสามัคคี ที่จะเอื้อโอกาส หรือเป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี สมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น เช่น โรงเรียนก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน สำหรับสังคมคุณุหัสหรือสังคมแห่งมนุษยชาติทั้งหมด ก็คือ ศีล ๕

^{๖๗} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๖๘} ชุม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๖๙} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), *เบญจศีลเบญจธรรม: อุดมชีวิตของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม*, กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครอง, ๒๕๔๐, หน้า ๕๕.

๑.๒) การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้หูตาไม่เป็น เช่น ดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ก็จะเกิดโทษ เช่นเกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวงและเสื่อมเสียสุขภาพเป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้ อินทรีย์ให้ดูฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ เมื่อดูเป็น ฟังเป็นเช่น ดูทีวีเป็น ฟังวิทยุเป็น รู้จักใช้ตาหูแสวงหาความรู้เป็นต้น ก็จะได้ปัญญา ได้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและทำการสร้างสรรค์

๑.๓) การพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพหรือการหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์ชีวิต และสังคมทางใดทางหนึ่ง และเป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกาย กำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญจัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

๑.๔) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้เสพบริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้ บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ฟุ้งเฟ้อ พุ่มพวย ความเสื่อมเสียคุณภาพชีวิตการใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย่งชิงเบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการก่อมลภาวะ เป็นต้น ฉะนั้นจึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพบริโภค ให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย ๔ ตลอดจนเทคโนโลยีนั้น ๆ

กล่าวได้ว่า การพัฒนาระบบของศีลเป็นการพัฒนาในขั้นศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศีล^{๗๑} เพราะสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือพฤติกรรมในระดับหยาบ ๆ ได้ แต่กระนั้น การพัฒนาศีลหรือการตั้งใจที่จะพยายามรักษาศีลนั้น จะต้องมีความตั้งใจเชื่อในองค์คุณของศีลว่าสามารถจะส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุขได้อย่างแท้จริง

๒) การพัฒนาตามหลักสมาธิหรือหลักอภิจิตสิกขา ถือเป็นการฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมให้สูงขึ้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำใจให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ^{๗๒} หลักการฝึกสมาธิให้มีคุณภาพนั้นคือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ^{๗๓} ฉะนั้นจิตที่เป็นสมาธิจึงเป็นการพัฒนาจิตในส่วนการกำจัดกิเลสอย่างกลาง เพื่อให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติสมาธิอย่างถูกต้องจึงกล่าวแนวความคิดพัฒนาสมาธิตามแนวพระพุทธเจ้า ๓ หลัก คือ ๑) สัมมาวายามะ ๒) สัมมาสติ และ ๓) สัมมาสมาธิ ซึ่งการพัฒนาตนหรือฝึกฝนตนเองให้มีความตั้งมั่นอย่างดีไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด เป็นจิตที่มีภาวะความสงบเกิดขึ้น ปราศจากกิเลสรบกวน ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ ปราศจากอคติ มีใจเป็นกลางและ

^{๗๑} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๘.

^{๗๒} ชุ.ป (ไทย) ๓๐/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๗๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๗/๒๗๘.

เป็นอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดอกุศลธรรมใด ๆ ถือเป็นคุณลักษณะที่เอื้อต่อให้มนุษย์มีความรอบคอบ มีจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบจากภายนอกซึ่งอาจจะทำให้จิตมีความเศร้าหมอง ชุ่นมัว และเดือดร้อนใจได้

๓) การพัฒนาตามหลักปัญญาหรืออภิญญาสิกขา เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ชัด รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่ารู้ทัน รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย^{๗๔} และเมื่อกล่าวถึงแหล่งกำเนิดแห่งปัญญาซึ่งปรากฏอยู่ในสังคีติสูตรมี ๓ ประการคือ ๑) สุตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง) ๒) จินตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด) และ ๓) ภาวนามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม)^{๗๕} ดังนี้

๓.๑) สุตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการสดับตรับฟัง และรวมไปถึง การศึกษาเล่าเรียน การถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาจากผู้อื่น การได้ยินได้ฟังและการได้เห็นจากสื่อต่าง ๆ มีหนังสือหรือตำราเรียน และตำราทางวิชาการ สิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ ข่าวสารข้อมูลทั้งหลาย เป็นต้น

๓.๒) จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณา การค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ ไคร่ครวญหาเหตุผลตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ จนรู้ที่ไปที่มาของสิ่งทั้งหลายว่าสิ่งนี้มีเหตุปัจจัยอย่างนี้ แล้วทำให้เกิดผลอย่างนี้ ซึ่งเป็นการคิดด้วยตนเอง อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ชนิดนี้อาจจัดเป็นความรู้โดยอ้อม เพราะก่อนจะคิดจะต้องได้เห็นได้ฟัง หรือ ได้อ่านมาก่อนการได้เห็น การได้ฟัง หรือ ได้อ่านนั่นเองเป็นสื่อกลาง จึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอ้อม

๓.๓) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม จากประสบการณ์ตรง ทั้งนี้ในการฝึกฝนให้เกิดความรู้บางอย่างเพียงแต่ฟังหรืออ่านแล้วนำมาขบคิดก็เกิดขึ้นได้ แต่การฝึกฝนกลับถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้คนเราเกิดความรู้ ความชำนาญ หรือ ความเชี่ยวชาญที่แท้จริง

๔) มรรควิธี หมายถึง หนทางถึงความดับทุกข์หรือทางในการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ใน ๘ ประการหรือ ๘ แนวทาง^{๗๖} ถือเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางเป็นแนวทางการพัฒนาสร้างเสริมศักยภาพการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์และประเสริฐ เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า ทางสายกลาง นับเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายของการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม ทั้งสามารถนำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชน หรือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ประกอบด้วย

๔.๑) สัมมาทิฐิ (ปัญญาเห็นชอบ) หมายถึง การปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ที่เกี่ยวกับมุมมองหรือทัศนคติในเชิงบวก ทั้งนี้เพราะชีวิตคนเราเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็ต้องเผชิญกับอารมณ์ที่ขัดเคืองใจอยู่เป็นประจำ แต่เมื่อปรับใจให้ประกอบไปด้วยเมตตา พฤติกรรมของคนอื่นก็ไม่มีผลกระทบต่อเรามากนัก เพราะถึงแม้จะยังไม่เข้าใจรู้แจ้ง แต่ก็ทำให้รู้สึกตัว เมื่อรู้เท่าทันอารมณ์ตนเองก็มองคนอื่นหรือสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยจิตที่เมตตา เป็นเมตตาภาวนา

^{๗๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒.

^{๗๕} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๗๖} ม. อุ (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๗๕.

เมื่อจิตไม่เบียดเบียน อากาโรเบียดเบียนทางกายวาจาก็จะไม่มีหรือไม่เกิด ศีลก็จะสำรวมด้วยการเริ่มต้นจากภายในจิต ถือเป็นการปรับเข็มทิศทางของจิตให้ชี้ไปในทิศทางที่ถูกต้อง

๔.๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม เป็นการตรึกตรองในทางที่เป็นกุศล เป็นความนึกคิดที่ดีงาม คือ ประกอบด้วยกุศลวิตก ๓ ประกอบด้วย การตรึกตรองออกจากกามด้วยความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการสนองความอยากของตน การตรึกตรองออกจากความพยายาด้วยความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย และการตรึกตรองออกจากการเบียดเบียนด้วยความกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย ทั้งนี้การปฏิบัตินั้นต้องสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพราะเราปรารถนาดีอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีปัญหาในการที่จะเอื้อเฟื้อผู้อื่นด้วย

๔.๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) หมายถึง การพูดสุภาพ พูดในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามตามหลักวจีสุจริต ๔ ประกอบด้วย การไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดหยาบ การไม่พูดเพ้อเจ้อ โดยจะต้องพยายามที่จะแสวงหาถ้อยคำหรือการสื่อสารที่เป็นกุศลและสร้างปัญญาให้กับคนอื่น ทั้งการพูด เขียนที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านสาระและความบันเทิงใจ ด้วยความพยายามที่จะให้การสื่อสารสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๔.๔) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพฤติดีงามทางกายหรือการประพฤติที่จะก่อให้เกิดกายสุจริตทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วย การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติดินในกาม การประครองตนไม่ให้เผลอพลาดทำสิ่งที่เป็นกายทุจริต ฉะนั้นจะต้องพยายามกระทำหรือสร้างสรรค์ชีวิตให้เป็นไปเพื่อฝึกตนและสร้างบารมีธรรม และพยายามไม่ให้การประพฤติปฏิบัติของเราไปกระทบหรือเบียดเบียนผู้อื่น และจงควรทำสิ่งที่คิดว่าก่อให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด

๔.๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่คดโกง เอาเปรียบผู้อื่น เว้นมิฉฉาชีพ หันมาประกอบสัมมาชีพที่มีการเลี้ยงชีวิตที่เรียบง่าย เลี้ยงชีวิตด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคด้วยการพิจารณาอย่างมีสติ ไม่หลงเมาในสิ่งของหรือลาภ ยศ สรรเสริญ เพื่อให้การเลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง ชุมชน หรือสังคม

๔.๖) สัมมาวายามะ หมายถึง ความอุตสาหะ พยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรมตามหลักสัมมปปธาน ๔ ที่ประกอบด้วย การเพียรระงับยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น การเพียรละหรือเพียรกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว การเพียรเจริญหรือเพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น และการเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป ในเรื่องนี้โดยปกติแล้วก็มีเมตตาภาวนาเป็นฐานสำหรับวางใจอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงควรที่จะพยายามเพิ่มเมตตาและลดภาวะอารมณ์ที่เป็นพิษ โดยพยายามเจริญเมตตาภาวนาเพื่อลดละกิเลสและเพิ่มเหตุแห่งความดีงามให้กับชีวิตให้มากขึ้น

๔.๗) สัมมาสติ หมายถึง การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ประกอบด้วย การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต และการตั้งสติพิจารณาธรรม โดยปกติแล้วฝึกตนด้วยการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว มีกายใจไปด้วยกันอย่างรู้เท่าทัน ฉะนั้นในการใช้ชีวิตประจำวันก็ควรที่จะมีการเจริญสติตนเองอยู่เสมอ โดยกำหนดรู้ในปัจจุบันขณะยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องใช้จิตพิจารณาให้เห็นปัจจุบัน ไม่หลงไปในอดีต ไม่ติดไปใน

อนาคต แม้บางครั้งจะอดไม่ได้แต่ก็ถือว่าได้ตามรู้เพราะไม่ได้กดดันตัวเองอะไรมากมาย ให้รู้สิ่งที่เป็นธรรมชาติรู้สึกอย่างไรก็วางใจรู้สึกตัวอย่างนั้นและปรับใจให้รู้สึกดีไปด้วย

๔.๘) สัมมาสมาธิ หมายถึง การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัดจากกิเลส นิวรณ์อยู่เป็นปกติ ตามหลักมาน ๔ ที่ประกอบด้วย ปฐมฌาน ทุตยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แม้จะยกมานมาประกอบแต่ก็เพื่อให้เห็นว่าทราบในหลักการดี แต่วิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้นมิได้มีองค์ฌานครบจนพบเห็นอะไรในฌาน เพียงแต่มีความมั่นใจและมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นไปตามมรรค ๗ องค์ก่อนหน้า โดยมิสัมมาสมาธิเป็นฐานที่มั่นของใจไม่ให้หวั่นไหวไปในสิ่งที่เข้ามาช่วยหรือล่อลวงให้ไขว่เขว การสวดมนต์ทำวัตรและปฏิบัติสมาธิก็ช่วยได้ในบางครั้ง และเป็นเครื่องมือในการหลีกเลี่ยงอารมณ์อ่อนไหวนั้นได้ดีและการอ่านหนังสือก็ช่วยให้จิตใจมีสมาธิไปกับเนื้อหา

๒.๑๐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ประคอง มาโต^{๗๗} ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” พบว่า ชุมชนบริเวณโดยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนผสมผสาน มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง โดยมีการร่วมมือกันโดยการสร้างเครือข่าย ในการทำงานร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่ โดยหน่วยงานรัฐทำหน้าที่เป็นหลักในการจัดโครงการให้ความรู้กับประชาชน เพื่อพูดคุยและวางกติกาข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากรจากป่า เพื่อลดความขัดแย้งและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง มีความสอดคล้องกับแนวคิดความสำคัญของภูมิศาสตร์ ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม และเห็นความสำคัญของการรักษาสภาพแวดล้อม เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง จนเกิดเป็นความตระหนักในความสำคัญต่อสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นโดยเฉพาะขึ้น นำไปสู่แนวทางเพื่อการขับเคลื่อน ดังนี้ ๑) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ๒) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว และเป็นสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร ๓) การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี ๔) การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมพื้นถิ่น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหา การสัมผัสโดยตรงกับคนที่มีเชื้อชาติ และภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไป ไม่ใช่การสัมผัสผ่านสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม และ ๕) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อบำบัดโรค บำรุงสุขภาพกาย หรือสุขภาพจิต ดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว

^{๗๗} ประคอง มาโต, “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง”, วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒), หน้า ๘๙-๑๐๕.

ที่ธรรมชาติให้มาชมความงามตามธรรมชาติที่ประชาชนในชุมชนได้เข้าไปดำเนินกิจกรรมในชุมชน กำหนดปัญหาและความต้องการ เพื่อร่วมปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล กิจกรรมและร่วมรับผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมนั้น

ไกล่รุ่ง พูลผล และคณะ^{๗๘} ได้ศึกษาวิจัย “กรอบนโยบายการจัดการแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ - ห้วยขาแข้งอย่างยั่งยืน” แล้วพบว่า แหล่งมรดกโลกทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้ง ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติในปี พ.ศ.๒๕๓๔ โดยมีที่มาจากความต้องการของประชาชนที่จะเพิ่มความเข้มแข็งในการคุ้มครองพื้นที่ป่าไม่ให้ถูกคุกคามในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และได้รับการคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ทำให้สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้ตามเกณฑ์ของอนุสัญญามรดกโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาชี้ว่าพื้นที่มรดกโลกดังกล่าวยังอยู่ภายใต้ความเสี่ยงต่อภัยคุกคามอันเนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสมและขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนเท่าที่ควร จึงเสนอกรอบนโยบายที่จะนำไปสู่การจัดการที่ยั่งยืน ได้แก่ ๑) การประยุกต์ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการจัดการ ๒) การใช้กฎหมาย ๓) การคุ้มครองรักษาคุณค่าของพื้นที่ ๔) การจัดการพื้นที่กันชนรอบแนวเขตมรดกโลกทางธรรมชาติ ๕) การมีส่วนร่วมของประชาชน และ ๖) การให้การศึกษาและสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สาธารณชน

สุพิมล ศรศักดิ์ และคณะ^{๗๙} ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า ๑) แนวคิดและหลักการในการจัดการป่าชุมชน พบว่า พระสงฆ์และชาวบ้านมีแนวคิดร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าโดยยึดหลักการตามทางราชการที่กำหนด เกิดจากการมองเห็นภัยที่จะมาถึงหากขาดป่าไม้เช่น ความแห้งแล้ง อากาศร้อน การขาดพืชมารักษาเพื่อฟื้นคืน ถึงแม้จะมีการดำเนินการเฉพาะตน แต่หากเป็นไปเพื่อส่วนรวมชุมชนก็ให้ความสำคัญแบบไตรภาคีในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ๒) รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (๑) ป่าดงวังอ้อ เป็นต้นแบบที่ดีเพราะมีการกำหนดเขต มีกิจกรรมสร้างความขับเคลื่อนตลอดเวลา มีคณะกรรมการบริหารโดยชุมชนคัดเลือกกันเอง (๒) ป่าดงบังไฟ มีการจัดการตามธรรมชาติแต่ยังไม่มีคณะกรรมการป่าชุมชน และ (๓) ป่าดงฟ้าห่วน เป็นการบริหารจัดการตามระบบของรัฐ ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน มีการปลูก การกำหนดแปลงพรรณไม้ชัดเจน การเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อแจกจ่ายแก่ชาวบ้านตลอดทั้งระบบบริหารจัดการ ๓) ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (๑) การมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาร่วมดูแล การมีพระสงฆ์มีกรรมกรหมู่บ้าน และการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบล (๒) การขาดผู้นำ งบประมาณในการดำเนินงาน แนวทางในการปฏิบัติที่ดี กฎ กติกา ระเบียบ รูปแบบ การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตสำนึกและความเอาใจใส่ เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

^{๗๘} ไกล่รุ่ง พูลผล และคณะ, “กรอบนโยบายการจัดการแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ - ห้วยขาแข้งอย่างยั่งยืน”. วารสารเซนต์จอห์น, ปีที่ ๒๑ ฉบับ ๒๙ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๖๑): ๑๖๓-๑๘๔.

^{๗๙} สุพิมล ศรศักดิ์ และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕).

เพ็ญประภา เพชรบูรณ์ และคณะ^{๘๐} ได้ศึกษาวิจัย “แนวทางการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ปกปักษ์พันธุ์กรมพิชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี: เขื่อนจุฬาภรณ์จังหวัดชัยภูมิ” พบว่าการจัดกิจกรรมให้ความรู้ช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ เกิดความตระหนัก และเป็นการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ให้กับเยาวชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ จากการติดตามและประเมินผลการให้ความรู้และระดมความคิดเห็นเพื่อสรุปผลการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนอีกครั้ง เพื่อนำมาสรุปแนวทางการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนนั้น ผลการติดตามและประเมินผล พบว่า แนวทางสำคัญที่สุด คือ การเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ได้รับทราบข้อมูลที่ต้องการและลงมือปฏิบัติจริง และการที่เยาวชนสัมผัสทรัพยากรเหล่านั้นด้วยตนเอง จะทำให้เกิดความห่วงแหน และมีจิตสำนึกอยากรักษาไว้ในที่สุด หลังจากอบรมนักเรียนได้นำความรู้ไปบอกต่อผู้ปกครองและนักเรียนคนอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้นำชุมชนและโรงเรียนยังได้เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยมีแนวคิดต่อยอดกิจกรรม โดยจะจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและ การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ กลุ่มธนาคารขยะทำการคัดแยกขยะภายในชุมชนและโรงเรียน กลุ่มนักเรียนดูแลและศึกษาธรรมชาติเป็นต้น ซึ่งผลในการติดตามประเมินผลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าเยาวชนเริ่มมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์^{๘๑} ได้ศึกษาวิจัย “ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตกแบบมีส่วนร่วม” พบว่า กระบวนการบริหารเชิงพุทธพื้นที่ป่าต้นน้ำกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาป่าต้นน้ำที่ถูกทำลายจนคนในชุมชนเกิดความทุกข์ เพราะป่าต้นน้ำจะส่งผลหลายอย่างต่อชุมชนที่อาศัยอยู่เมื่อเกิดปัญหา คนในชุมชน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐต้องหันหน้าหาทางแก้ไขที่มูลเหตุ (สมุทัย) เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริงเกิดจากอะไร เพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาและสามารถบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ตรงสาเหตุ โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการปฏิบัติงานร่วมกันในการระดมกำลังในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ เพื่อการแก้ไขปัญหานี้ (นิโรธ) ป่าต้นน้ำในชุมชนนั่นเอง โดยคนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและโดยทำพิธีกรรมการบวชป่า เป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ชุมชนให้ความเชื่อว่าเป็นการให้คนกับป่าอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่ให้คนไปเบียดเบียนป่ามากขึ้น การทำ

^{๘๐} เพ็ญประภา เพชรบูรณ์ และคณะ, “แนวทางการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ปกปักษ์พันธุ์กรมพิชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี: เขื่อนจุฬาภรณ์จังหวัดชัยภูมิ”, การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ ๔ ประจำปี ๒๕๕๗ (Rethink : Social Development for Sustainability in ASEAN Community), ณ เซ็นทาราไฮเต็ล แอนด์ คอนเวนชันเซ็นเตอร์ จังหวัดขอนแก่น, ๑๑-๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๗: ๕๗๙-๕๘๘.

^{๘๑} อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์, “ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตกแบบมีส่วนร่วม”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๙).

แนวกันไฟ การป้องกันไฟป่า การทำฝายชะลอน้ำ สิ่งเหล่านี้เป็นการแก้ไขปัญหาก็ทำให้เกิดภาวะความ
เข้มแข็งของชุมชนการบริหารจัดการโดยการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการ
กำหนดทิศทาง ไม่ว่าจะเป็น กฏ กติการ่วมกันตลอดจน กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อ
แก้ไขปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย ทั้งนี้การกำหนดวิธีการปฏิบัติเพื่อจัดปัญหาโดยให้คนในชุมชน
เดินทางสายกลาง(มรรค) เพื่อแก้ปัญหาในการดับทุกข์ของคนในชุมชนกับการอยู่ร่วมกับป่าต้นน้ำ
ตะวันตกหาวิธีปฏิบัติโดยทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมการรับประโยชน์จากป่าแต่เมื่อคนทุกคนที่ได้
ประโยชน์จากป่าแล้วก็ต้องรู้จักอนุรักษ์ ฟื้นฟู ตามกำหนดวันเวลาการใช้ประโยชน์เพื่อให้ป่าอยู่ได้
คนอยู่ได้ ทั้งนี้การบริหารจัดการเชิงพุทธที่บูรณาการกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
ร่วมกันจะทำให้พื้นที่ป่าจะอยู่กับธรรมชาติและชุมชนได้อย่างยั่งยืน

บุญดา สุปิยพันธุ์ และคณะ^{๘๒} ได้ศึกษาวิจัย “กระบวนการพัฒนาเยาวชนสร้างสื่อ
สันติสุขในสังคมออนไลน์” พบว่า กระบวนการพัฒนาเยาวชนสร้างสื่อสันติสุขในสังคมออนไลน์ที่
เรียกว่า MAP-P&R for Gen Peace ประกอบด้วย M-Mindset for peace คือ กระบวนการ “ตื่นรู้”
โดยการให้ความรู้เชิงบวกในการสื่อสารในสังคมออนไลน์ที่สร้างความสุขสงบและไม่ขัดแย้ง การเป็น
ผู้รับสื่อในสังคมออนไลน์อย่างมีสติและรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร และการเป็นผู้สร้างสื่อสันติสุขในสังคม
ออนไลน์ที่เป็นกัลยาณมิตรกับสังคมกับสังคม A-Attitude to live together คือ กระบวนการ
“ตื่นตัว” ในการเรียนรู้และมีทัศนคติในการยอมรับความแตกต่างของการอยู่ร่วมกันในสังคมออนไลน์
สังคมที่มีความหลากหลายในทุกมิติอย่างสันติสุข P-Practical Media for peace คือ กระบวนการ
“ตื่นพลัง” โดยการให้ความรู้และสร้างทักษะการสร้างสื่อสันติสุข ด้วยการลงพื้นที่ปฏิบัติจริง รวมพลัง
คิด รวมพลังสร้าง ด้วยการเรียนรู้การทำงานเป็นทีมเพื่อสร้างสื่อสันติสุขในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสื่อ
ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว P-Post คือ การฝึกฝนปฏิบัติในการใช้ถ้อยคำในการสื่อสารในสังคม
ออนไลน์อย่างมีสติและสันติ R-Reflection for peace คือ การมีกัลยาณมิตรที่ช่วยสะท้อนการใช้สื่อ
สร้างสรรค์ให้กับเยาวชน คอยกระตุ้นเตือนเมื่อพลังพลอและชื่นชมเมื่อสื่อสารดี เพื่อให้เยาวชนทำหน
าที่เป็นผู้สร้างสื่อสันติสุขที่เป็นกัลยาณมิตรต่อสังคม เรียกว่า GEN PEACE

กาญจนา เขียววิทยการ^{๘๓} ได้ศึกษาวิจัย “การรับและการส่งต่อเนื้อหาการวิทยุของ
เยาวชนยุค ๔.๐” พบว่า ๑) เยาวชนในฐานะผู้รับสาร สนใจเนื้อหาที่เป็นข่าวสารและความเป็นจริง ได้
แก่ ข่าวท้องถิ่นและข่าวส่วนกลาง เนื้อหาเกี่ยวกับเพศศึกษา และเนื้อหาความรู้เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิต
ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสังคม ดานสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวมี
ความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเยาวชนทำให้รู้เท่าทันกระแสสังคม อีกทั้ง เนื้อหาเรื่องเพศ
ยังมีส่วนช่วยให้เยาวชนตระหนักถึงปัญหาและการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นได้อีกทางหนึ่ง
นอกจากนี้ เยาวชนยังสนใจเนื้อหาที่เป็นความบันเทิง ได้แก่ เรื่องราวของขวัญอันตื่นเต้นสนุกสนาน
จากจินตนาการ และ การรับฟังเพลงทันสมัยที่สร้างความเพลิดเพลินใจได้ ๒) เยาวชนในฐานะผู้ส่งสาร
มีการส่งต่อเนื้อหาการวิทยุเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เนื่องจากเป็นประเด็นปัญหาสังคมที่ได้

^{๘๒} บุญดา สุปิยพันธุ์ และคณะ, “กระบวนการพัฒนาเยาวชนสร้างสื่อสันติสุขในสังคมออนไลน์”,
วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔): ๓๐๔-๓๑๘.

^{๘๓} กาญจนา เขียววิทยการ, “การรับและการส่งต่อเนื้อหาการวิทยุของเยาวชนยุค ๔.๐”, วารสาร
สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๒๐๘๒-๒๐๙๗.

ขับเคลื่อนร่วมกับเครือข่ายเยาวชน DJ TEEN ทั่วประเทศอยู่ก่อนแล้ว นอกจากนี้ เยาวชนยังได้ส่งต่อเนื้อหาข่าวประชาสัมพันธ์ชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและสร้างความร่วมมือกัน ทั้งนี้ การเลือกเผยแพร่เนื้อหาดังกล่าวเป็นไปตามผังรายการ แหล่งข้อมูล บทรายการ และเพลงที่สอดคล้องกับความสนใจของคนในชุมชน การสื่อสารในฐานะผู้รับสารและผู้ส่งสารก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้พฤติกรรมการใช้สื่อวิทยุของเยาวชนเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชน

เกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ^{๘๔} ได้ศึกษาวิจัย “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่อย่างมีส่วนร่วม : โครงการ Spark U เชียงใหม่ ปฏิบัติการเปลี่ยนเมือง” พบว่า คณะกรรมการดำเนินงานโครงการมีแนวคิดการพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองน่าอยู่ ปลอดภัย เป็นมิตรกับผู้คน และเป็นเมืองแห่งธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งการสร้างพื้นที่สาธารณะที่สร้างสรรค์ซึ่งเป็นเป้าหมายในระยะใกล้ สำหรับการดำเนินงานระยะแรกเน้นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อจุดประกายคิดและกระตุ้นจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาต้นทุนสิ่งแวดล้อมเมือง ทั้งนี้รูปแบบการสื่อสารที่ใช้มีความหลากหลาย ได้แก่ การสื่อสารมวลชน การสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ การสื่อสารแบบกลุ่ม การสื่อสารผ่านกิจกรรมสาธารณะ การสื่อสารผ่านการปฏิบัติการร่วมคิด ร่วมทำ และสื่ออื่น ๆ นอกจากนี้ ปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงานด้านการสื่อสารประกอบไปด้วยการวางแผนและการติดต่อประสานงานเครือข่ายความสัมพันธ์ และงบประมาณ ในส่วนของปัญหาอุปสรรค ได้แก่ ความไม่ราบรื่นในการติดต่อประสานงาน การขาดยุทธศาสตร์และแผนในระยะยาวการขาดการติดตามประเมินผล และข้อจำกัด ของการขยายแนวร่วม

อัจฉิมา สำเภาเงิน^{๘๕} ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าผ่านเฟซบุ๊กเพจกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช” พบว่า รูปแบบในการสื่อสารเพื่อส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าประกอบด้วย ๑) การสื่อสารขององค์กร คือ การสร้างการรับรู้และการมีส่วนร่วมตามภารกิจและเป้าหมายขององค์กรซึ่งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล โดยรูปแบบการสื่อสารของเพจมีการนำเสนอด้วย ภาพ วิดีโอ บทความ กิจกรรม และการสนทนา ๒) พฤติกรรมของกลุ่มแฟนเพจกรมอุทยานแห่งชาติฯ ที่แสดงออกประกอบด้วย การกดถูกใจ การส่งต่อข้อมูล และการแสดงความคิดเห็น ๓) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของกลุ่มแฟนเพจกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช แบ่งออกเป็น การปฏิบัติตนในการอนุรักษ์การสนับสนุน/ส่งเสริมการเสนอแนะ และด้านอื่น ๆ ซึ่งผลของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับเป้าหมายตามภารกิจของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของการสื่อสารผ่านเฟซบุ๊กเพจ คือ เวลาที่โพสต์ เนื้อหาที่โพสต์ ฯลฯ

^{๘๔} เกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ, “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่อย่างมีส่วนร่วม : โครงการ Spark U เชียงใหม่ ปฏิบัติการเปลี่ยนเมือง”, วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๒) : ๒๙๐-๓๐๑

^{๘๕} อัจฉิมา สำเภาเงิน, “รูปแบบการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าผ่านเฟซบุ๊กเพจกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (ตุลาคม ๒๕๖๑ - มกราคม ๒๕๖๒) : ๒๙๐-๓๐๑

จินตนา กลินันท์^{๘๖} ได้ศึกษาวิจัย “สื่อสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชน กรณีศึกษา : คนปลายน้ำคลองท่าแนะจังหวัดพัทลุง” พบว่า โดยมุ่งเน้นการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์น้ำแก่เยาวชนในพื้นที่ปลายน้ำ คลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง อันมีสาเหตุเนื่องจากในสภาพปัจจุบัน พื้นที่ปลายน้ำคลองท่าแนะมีทั้งภาวะน้ำแล้ง น้ำท่วม น้ำเสีย ทางผู้บริหารโรงเรียน ครู อาจารย์ และนักวิจัยชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและพบว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ส่งผลให้คนขาดจิตสำนึกและมองเห็นว่าโรงเรียนมีหน้าที่ปลูกจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชน ทั้งนี้กระบวนการสื่อสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชนคนปลายน้ำได้นำเสนอผ่านรูปแบบของแผนการจัดกิจกรรมทั้ง ๔ แผน ประกอบด้วย แผนการจัดกิจกรรม “นิทาน ป. ปลา” “หุ่นมือรักษ์น้ำ” “คลิปรักษ์น้ำ” และ “สื่อ(สาร)รักษ์น้ำ” จากการประเมินพบว่าทุกแผนมีคุณภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายด้านได้แก่ ด้านความเหมาะสม ด้านความถูกต้อง ด้านความชัดเจน และด้านความง่ายต่อการนำไปใช้ มีคุณภาพอยู่ในระดับมากทุกด้าน และพบว่า ผลการเปรียบเทียบระดับจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชนคนปลายน้ำก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการวิจัยสื่อสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชนคนปลายน้ำคลองท่าแนะจังหวัดพัทลุง

ดุขฎิ นิลดำ และคณะ^{๘๗} ได้ศึกษาวิจัย “อุดมการณ์ความเป็นไทยที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาพยนตร์เรื่อง สันติ-วิณา” พบว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อส่งเข้าประกวดในระดับนานาชาติ จึงต้องนำเสนอให้ผู้ชมทราบถึง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และแนวคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการประกอบสร้าง “ความเป็นไทย” ให้คนต่างชาติเกิดการรับรู้ถึงความแตกต่างระหว่าง “ความเป็นไทยกับความเป็นต่างชาติ” จากนั้นจึงใช้การแพร่กระจาย “อุดมการณ์ความเป็นไทย” ดังกล่าว ไปสู่กระบวนการบริโภค และการยอมรับอุดมการณ์ความเป็นไทยดังกล่าว โดยดุขฎิ ดังจะเห็นได้จากขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง “สันติ-วิณา” ที่ถูกสื่อสารผ่านการแสดงออก อาทิ การพูดจา กริยามารยาท ความมีสัมมาคารวะ โดยเฉพาะการแสดงถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ งานแต่งงาน งานศพ การอุปสมบท และการทำบุญประจำปี (วันพระ) รวมถึงงานประเพณีวันลอยกระทง ที่แม้ว่าจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ก็ถูกรับรู้ว่าเป็นประเพณีสำคัญของประเทศไทย นอกจากนี้ตลอดทั้งภาพยนตร์เรื่อง “สันติ-วิณา” เต็มไปด้วยภาพแห่งความศรัทธาของคนไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ โดยใช้การสอดแทรกรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อสื่อสารให้บุคคลประพัตตินเป็นคนดี รู้จักปล่อยวางเรื่องทางโลก ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อเข้าถึงความสุขสงบที่แท้จริงภายในจิตใจ ตามหลักพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

^{๘๖} จินตนา กลินันท์, “สื่อสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชน กรณีศึกษา : คนปลายน้ำคลองท่าแนะจังหวัดพัทลุง”, วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๐): ๑๐-๓๒.

^{๘๗} ดุขฎิ นิลดำ และคณะ, “อุดมการณ์ความเป็นไทยที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาพยนตร์เรื่อง สันติ-วิณา”, วารสารเซนตัจจอนัน, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒๘ (มกราคม- มิถุนายน ๒๕๖๑): ๒๘๑-๒๙๓.

ประวิณมัย ป้ายคล้อย^{๘๘} ได้ศึกษาวิจัย “การผลิตรายการ “วิจัยไทยพลัส” เพื่อเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยสู่สาธารณะในรูปแบบของสื่อบroadcast” พบว่า การนำเสนอรายการวิจัยไทยพลัส ในรูปแบบของสื่อบroadcast จำนวน ๒๒ ตอนสามารถวิเคราะห์ความพึงพอใจและความคาดหวังของผู้ชมรายการว่าเป็นไปตามแนวคิดความพึงพอใจและความคาดหวังกล่าวคือ ผู้ชมต้องการให้ประเด็นที่นำเสนอมีความทันต่อเหตุการณ์เป็นที่พูดถึงในสังคม เป็นเรื่องที่อยู่ในกระแสความสนใจเป็นเรื่องใหม่ทันสมัยประเด็นที่นำเสนอควรมีความใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับผู้ชม ผู้ชมสามารถนำความรู้จากการรับชมไปใช้ประโยชน์ต่อได้จะยิ่งเพิ่มความน่าสนใจ เช่น เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ ช่วยในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ หรือเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ประเด็นที่ประโยชน์และส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้ชม ผู้ชมจะยิ่งให้ความสนใจมากขึ้น เช่น เรื่องปัญหาจากฝุ่นขนาดเล็กพีเอ็ม ๒.๕ เป็นต้น ด้านเนื้อหาของรายการที่นำเสนอในรายการวิจัยไทยพลัสควรสื่อสารให้ผู้ชมเข้าใจง่ายแต่ดูสนุก เนื้อหาที่ผู้ชมสนใจไม่ควรมีความยาวมากเกินไป เรื่องที่เป็นเรื่องเฉพาะในวงการวิทยาศาสตร์ ผู้ผลิตรายการต้องระมัดระวังเรื่องการใช้ภาษา ควรหลีกเลี่ยงการใช้ศัพท์เทคนิค หรือศัพท์เฉพาะที่ผู้ชมไม่เข้าใจ หากจำเป็นต้องใช้ศัพท์เทคนิคหรือศัพท์เฉพาะ ควรมีการอธิบายให้ผู้ชมเข้าใจด้วย ส่วนวิธีการนำเสนอในรูปแบบของสื่อบroadcast นั้น ควรมีความยาวประมาณ ๓-๕ นาทีไม่ควรยาวเกินกว่านี้ เพราะทำให้ไม่ชวนติดตาม หากเรื่องที่น่าสนใจเป็นเรื่องใหญ่ มีรายละเอียดมากอาจใช้วิธีการเสนอเป็นชุดหรือหลาย ๆ ตอน ให้ผู้ชมได้ติดตามต่อเนื่อง วิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ ผู้ผลิตรายการต้องสร้างสรรค์วิธีนำเสนอในแต่ละตอนให้หลากหลาย ด้วยวิธีการเล่าเรื่องการใช้กราฟิกต่าง ๆ รวมทั้งอาจเปลี่ยนวิธีการนำเสนอที่ลดความเป็นทางการลง จะทำให้รายการน่าติดตามมากยิ่งขึ้น บทบาทของผู้ดำเนินรายการควรมีความน่าเชื่อถือ เป็นมิตร ไม่จำเป็นต้องใช้บุคลิกที่เป็นทางการ แต่ต้องสื่อสารให้เข้าใจง่าย ราบรื่น

^{๘๘} ประวิณมัย ป้ายคล้อย, “การผลิตรายการ “วิจัยไทยพลัส” เพื่อเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยสู่สาธารณะในรูปแบบของสื่อบroadcast”, วารสารเซนตจอร์น, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๒๘๓-๒๙๙.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ๒) ส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ๓) สร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ พื้นที่วิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้เชี่ยวชาญ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้วิธีวิทยาวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทของผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย และพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๑.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อร่วมกันหาข้อสรุปในประเด็นในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งนี้ได้มีการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ระดับกลุ่มจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง รวมถึงผู้มีประสบการณ์ตรงหรือมีอาชีพในกระบวนการผลิตสื่อโฆษณา หนังสือ และพระวิทยากร ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญ (Experts) โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

๓.๑.๓ การสัมมนาทางวิชาการและการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับแกนนำเยาวชน (Core Group) ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ โดยครั้งที่ ๑ เป็นการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ครั้งที่ ๒ เป็นการให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งการคิดประเด็นเรื่อง (Concept/Issues) การถ่ายทำ (Production) การตัดต่อ (Editing) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป รวมถึงการสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะและความคิดสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งผ่านสื่อสร้างสรรค์ที่สื่อให้เห็นการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน ผ่านวิถีชีวิต ค่านิยม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่จะนำไปสู่การพัฒนาจิตสำนึกจิตสาธารณะ และเกิดความรัก ห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นวิถีพุทธหรือวิถีไทย

๓.๒ พื้นที่วิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้เชี่ยวชาญ

๓.๒.๑ พื้นที่วิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ในภาคสนาม (Field Study) คือ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งที่ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติโดยองค์การยูเนสโกเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยมีพื้นที่ประมาณ ๑,๘๐๐,๐๐๐ ไร่ หรือ ๒,๘๘๐ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นผืนป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพพันธุ์ไม้ และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยสำคัญของสัตว์ป่าหายากหลายชนิด บางชนิดอยู่ในสถานะใกล้สูญพันธุ์ เช่น สมเสร็จ, เก้งหม้อ, เลียงผา, กระตัง, วัวแดง, ควายป่า อีกทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยของเสือโคร่งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

๓.๒.๒ ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันหาข้อสรุปในประเด็นในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน ๑๐ รูปหรือคน ประกอบด้วย

- ๑) พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
- ๒) นายปรีชา เดชพันธุ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์
- ๓) นายฉลอง นุ้ยฉิม ผู้อำนวยการส่วนประสานความร่วมมือด้านทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์
- ๔) นางวีรยา โอชะกุล ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์
- ๕) นายภานุเดช เกิดมะลิ เลขาธิการมูลนิธิสืบ นาคะเสถียร
- ๖) นายอดิศักดิ์ จันทวิชานวงษ์ ผู้อำนวยการภาคประชาชน (NGO) จังหวัดนครสวรรค์

- ๓) ดร.อภิเชษฐ์ นิยมพลีสุวรรณ รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
มัยยมศึกษา นครสวรรค์ รักษาการแทนผู้อำนวยการ
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัยยมศึกษา นครสวรรค์
- ๔) นางสาวศิริพร วัฒนสุกุล นักประชาสัมพันธ์ชำนาญการ สำนักงานประชาสัมพันธ์
จังหวัดนครสวรรค์
- ๕) นายอนนทวิช บุตรอินทร์ ผู้ผลิตสารคดี
- ๑๐) นายสุรศักดิ์ ขาวด่าน ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์

๓.๒.๓ การสัมมนาทางวิชาการและการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับ
แกนนำเยาวชน (Core Group) ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งอยู่ใน
พื้นที่รอยต่อมรดกโลกห้วยขาแข้งที่สนใจเข้าร่วมโครงการ

ครั้งที่ ๑ เป็นการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ประกอบด้วย

- ๑) พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
- ๒) ทีมงานพระวิทยากรสร้างแรงบันดาลใจ มจร วิทยาเขตนครสวรรค์
- ๓) นายอนุสรณ์ โมหังหว่า นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ ส่วนฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่
อนุรักษ์ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์

ครั้งที่ ๒ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เป็นการให้ความรู้และพัฒนา
ทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนใน
พื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ประกอบด้วย

- ๑) นายอนนทวิช บุตรอินทร์ ผู้ผลิตสารคดี
- ๒) นายสุรศักดิ์ ขาวด่าน ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์

๒.๓.๔ เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ คือ แกนนำเยาวชน (Core Group) ซึ่งเป็นนักเรียนใน
ระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอยต่อมรดกโลกห้วยขาแข้งที่สนใจเข้าร่วม
โครงการ จำนวน ๖๕ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนั้น มุ่งเน้นการศึกษาสังเคราะห์จากการเก็บรวบรวมข้อมูล
จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการสัมมนาทางวิชาการและการ
สัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับแกนนำเยาวชน (Core Group) โดยมีการใช้เครื่องมือใน
การเก็บข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่

๓.๓.๑ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อร่วมกันหาข้อสรุปใน
ประเด็นในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๓.๒ ชุดกิจกรรมปฏิบัติการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธบูรณาการ ผ่านการสัมมนาทางวิชาการและการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับแกนนำเยาวชน (Core Group) ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอยต่อมรดกโลกห้วยขาแข้งที่สนใจเข้าร่วมโครงการ

ครั้งที่ ๑ เป็นการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

ครั้งที่ ๒ เป็นการให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๓.๓.๓ แบบประเมิน (Evaluation Form) ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ สำหรับเยาวชนที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ที่เข้าร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และการมีมุมมองในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๓.๔ แบบสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการมีส่วนร่วมของเยาวชนที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ที่เข้าร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และการมีมุมมองในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บข้อมูลจากการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทของผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย และพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๔.๒ การเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) สำหรับผู้เชี่ยวชาญ (Experts) เพื่อร่วมกันหาข้อสรุปในประเด็นการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และประเด็นมีมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งนี้ได้มีการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ระดับกลุ่มจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง รวมถึงผู้มีประสบการณ์ตรงหรือมีอาชีพในกระบวนการผลิตสื่อโฆษณา หนังสือ และพระวิทยากรผู้สร้างแรงบันดาลใจ

๓.๔.๓ การเก็บข้อมูลจากชุดกิจกรรมปฏิบัติการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธบูรณาการผ่านการสัมมนาทางวิชาการและการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับแกนนำเยาวชน (Core Group) ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอยต่อมรดกโลกห้วยขาแข้งและเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สนใจเข้าร่วมโครงการ โดยครั้งที่ ๑ เป็นการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ครั้งที่ ๒ เป็นการให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งการคิดประเด็นเรื่อง (Concept/Issues) การถ่ายทำ (Production) การตัดต่อเรียบเรียง (Editing) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป รวมถึงการสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๓.๔.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบประเมิน (Evaluation Form) ความรู้ ทักษะ และทัศนคติในสำหรับเยาวชนที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ที่เข้าร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และการมีมุมมองในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด ทัศนคติที่มีการอนุรักษ์ รักษา สืบสานผ่านวิถีชีวิต ค่านิยม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่จะนำไปสู่การพัฒนาจิตสำนึก จิตสาธารณะ และเกิดความรัก ห่วงแทนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นวิถีพุทธหรือวิถีไทย

๓.๔.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสังเกต (Observation) ทั้งการแสดงออกในมิติเชิงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของเยาวชนที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ที่เข้าร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และการส่งสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งเข้าร่วมประกวด และการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ในการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์เชิงพื้นที่ที่ได้จากการสังเกต (Observations) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ ขณะเดียวกันก็จะมีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูล ภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความประกอบการบรรยายหรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่ เพื่อให้เห็นรูปแบบหรือกระบวนการที่ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพและคุณภาพ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน วิถีชีวิต ค่านิยม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการสะท้อนความคิด จินตนาการที่เป็นการแสดงออกถึงการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการใช้สื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธมาในการสร้างเสริมจิตสำนึก

จิตสาธารณะ และเกิดความรัก ห่วงเห่นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองโดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

เพื่อให้แนวทางในการดำเนินการในวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างมีระบบและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

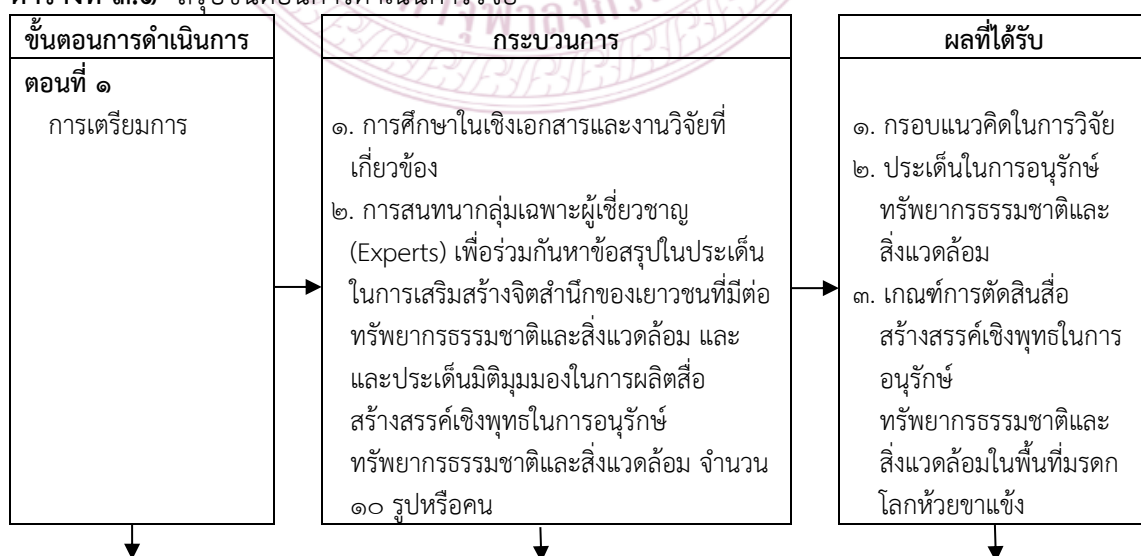
๓.๖.๑ ขั้นการเตรียมการ

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งตำรา เอกสารวิชาการ ข้อมูลสารสนเทศ งานวิจัยต่าง ๆ ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทของผืนป่าตะวันตกและพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชน ทฤษฎีการสื่อสารที่มีต่อการอนุรักษ์ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย และพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๖.๒ ขั้นตอนการดำเนินการ

เป็นขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การพัฒนาเครื่องมือ ปรับปรุงคุณภาพเครื่องมือ ก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลการวิเคราะห์ ในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ ข้อ ๑ ข้อ ๒ และ ข้อ ๓ ประกอบด้วย

ตารางที่ ๓.๑ สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ๒) ส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ๓) สร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการขับเคลื่อนพัฒนาตามกรอบวัตถุประสงค์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ การเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๔.๒ การส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๔.๓ การสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ การเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อร่วมกันหาข้อสรุปในประเด็นในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการรังสรรค์ทัศนสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิ ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเชิงพื้นที่เกี่ยวกับมรดกโลกห้วยขาแข้ง และเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในเรื่องข้างต้น ส่วนในเรื่องของการผลิตสื่อนั้นก็จะมีผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ตรงในกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ สื่อโฆษณา หนังสือร่วมพิจารณา และมีพระสงฆ์ผู้ทรงภูมิรู้ในระดับพื้นที่มาร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเติมเต็มในประเด็นที่เกี่ยวกับหลักการ วิธีการหรือหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับประเด็นข้างต้น ทั้งนี้ข้อสรุปจากการสนทนากลุ่มเฉพาะที่เกี่ยวกับมิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งนั้น ได้ข้อสรุปดังนี้

ในประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดจุดหมายในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งที่เยาวชนควรให้ความสำคัญนั้น นายอดิศักดิ์ จันทวิชานวงศ์ ผู้นำองค์กรภาคประชาชน (NGO) คนสำคัญของจังหวัด

นครสวรรค์มองว่ามีหลากหลายประเด็นที่น่าสนใจในปัจจุบัน เป็นต้นว่า อยากให้มีการถ่ายทอดวิถีของ นักอนุรักษ์ในรุ่นปัจจุบัน ทั้งที่เป็นในส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประชาชนทั่วไป หรือองค์กรภาคีเครือข่าย ภาคเอกชน^๑ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นายภานุเดช เกิดมะลิ เลขาธิการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ที่ มองว่าในประเด็นนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเราจะต้องมีนักอนุรักษ์คนที่ ๒-๓-๔ และคนต่อ ๆ ไปให้ เพิ่มขึ้นเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์รักษาผืนป่าตะวันตกหรือมรดกโลกห้วยขาแข้งให้คงความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้ตลอดไป^๒ ทั้งนี้ เพื่อสืบสานแนวความคิดและวิถีนักอนุรักษ์ของ สืบ นาคะเสถียร ที่เป็นต้นแบบในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีความ พยายามที่จะปกป้องเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่-นเรศวร (ห้วยขาแข้ง) อย่างเต็มกำลัง และพยายาม เสนอให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้งเป็นมรดกโลกเพื่อเป็นหลักประกันว่าเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าดังกล่าวจะได้รับการพิทักษ์รักษาถาวร พร้อมกับจัดตั้งกองทุนเพื่อรักษาป่าห้วยขาแข้งและทุ่ง ใหญ่นเรศวร แต่สุดท้ายผู้ใหญ่ในบ้านเมืองก็ไม่ให้ความสนใจ ขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ก็สนใจเรื่องปาก ท้องมากกว่า และมีการรับจ้างผู้มีอิทธิพลเข้ารุกรานป่าอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสวนทางกับแนวความคิดของ สืบ นาคะเสถียร ที่ต้องการที่จะสร้างแนวป่ากันชนเพื่อกันชาวบ้านออกนอกเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และ พัฒนาพื้นที่ในแนวป่ากันชนให้เป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่ก็ไม่ได้รับความ สนใจและได้รับการตอบรับตามแนวคิดนี้ สุดท้าย สืบ นาคะเสถียร จึงได้ก่อเหตุอัศวินบาตรกรรมหรือ ฆ่าตัวตายเพื่อเรียกร้องให้สังคมเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในปี พ.ศ. ๒๕๓๑

ขณะเดียวกันประเด็นที่น่าสนใจอีกประการก็คือ ในเรื่องของบทบาทขององค์กรภาครัฐ ประชาชน หรือองค์กรภาคเอกชน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจและน่าจะมีการนำเสนอและถ่ายทอดเพื่อ สะท้อนแนวคิดและมุมมองให้กับสังคมได้เห็นว่าทุกภาคส่วนได้ให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือใน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะของการทำงานเป็นภาคีเครือข่าย ซึ่ง อาจจะเป็นอย่างสำคัญที่จะสะท้อนให้เกิดความร่วมมือขยายเป็นวงกว้างในสังคมยิ่งขึ้น^๓ ทั้งนี้การผลิตสื่อ ที่จะมีส่วนสำคัญในการปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชนและชุมชนที่รายรอบพื้นที่มรดกโลก ห้วยขาแข้ง ให้ปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้ล่าหรือนักล่ามาเป็นผู้อนุรักษ์หรือนักอนุรักษ์ ซึ่งจะมีส่วน สำคัญในการอนุรักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าแห่งนี้ให้คงไว้^๔ ถือเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการ ปลูกฝังความคิด มุมมอง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการพยายามที่จะสร้างสัมพันธภาพและ สัมมาสมาธิที่มีต่อเรื่องข้างต้นให้กับเยาวชนและประชาชน ทั้งในระดับพื้นที่และผู้ที่สนใจหรือรับชมสื่อ สร้างสรรค์ทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็เพื่อสร้างแรงจูงใจให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็น ประเด็นสำคัญอันดับต้น ๆ ที่ทุกคน ทุกฝ่าย ทุกเพศ ทุกวัยจะให้ความสนใจและให้ความสำคัญ^๕

^๑ สนทนากลุ่ม นายอดิศักดิ์ จันทวิมานวงศ์, ผู้นำองค์กรภาคประชาชน (NGO) จังหวัดนครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๒ สนทนากลุ่ม นายภานุเดช เกิดมะลิ เลขาธิการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๓ สนทนากลุ่ม นายฉลอง นุ้ยฉิม ผู้อำนวยการส่วนประสานความร่วมมือด้านทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๔ สนทนากลุ่ม นายอดิศักดิ์ จันทวิมานวงศ์, ผู้นำองค์กรภาคประชาชน (NGO) จังหวัดนครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๕ สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

สำหรับของการมีส่วนร่วมของทุกภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะในกลุ่มของเด็กและเยาวชนนั้น ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนที่มีภูมิสำเนาอยู่บริเวณรอยต่อพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งนี้ เพราะเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ถือว่ามีอิทธิพลในการขับเคลื่อนพัฒนางานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนหนึ่งก็ด้วยความเป็นคนในพื้นที่กันชนระหว่างป่ากับบ้านหรือเมือง ฉะนั้นในการผลิตสื่อจึงเห็นควรที่จะมุ่งพัฒนาหรือสร้างสรรค์ให้เกิดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ในพื้นที่^๖ ขณะที่ ในประเด็นของการใช้ประโยชน์จากป่าหรือในเชิงพื้นที่นั้น สื่อสร้างสรรค์ที่จะผลิตขึ้นควรที่จะให้ความสำคัญต่อแนวทาง วิธีการ หรือกระบวนการที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากผืนป่าโดยเฉพาะในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งนั้น ก็อยากให้มี หรือเกิดขึ้น หรือเป็นไปแบบพอเพียง กล่าวคือ มีการประหยัดกิน ประหยัดใช้ทรัพยากรโดยตระหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์แบบพอเพียง พอประมาณ และใช้อย่างมีเหตุผล ส่วนหนึ่งก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์รักษาระบบนิเวศในเชิงพื้นที่หรือการรักษาความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ พร้อมกันนั้นก็ควรที่จะสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการอบรมให้ การให้ความรู้ เพื่อให้เกิดการผลิตสื่อที่มุ่งแสดงให้เห็นความมีคุณค่าในเชิงพื้นที่^๗ ซึ่งการผลิตสื่อสร้างสรรค์บนพื้นฐานของความพอเพียงข้างต้นนั้น ส่วนหนึ่งยังเป็นพื้นฐานของการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนววิถีพุทธ เพราะเป็นแนวทางในการสนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าตามวิถีทางธรรมชาติ และตามแบบแผน วัฒนธรรม ประเพณีที่บรรพบุรุษได้สืบสาน สืบทอดกันมา^๘

ในส่วนของการผลิตสื่อสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นในมิติของความสำเร็จในเชิงพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ สัตว์ป่า พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงมิติเชิงปัญหาที่เป็นภัยคุกคามทั้งการล่าสัตว์หรือตัดไม้ค่านั้น ก็ถือว่ยังเป็นประเด็นการให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ เช่นกัน ทั้งนี้เพราะในห้วงเวลาที่ผ่านมามีความเปลี่ยนแปลงในทางภาครัฐโดยเฉพาะในส่วนของการมอุทยาน สัตว์ป่า และพันธุ์พืช รวมถึงของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีการปรับลดลง ส่งผลให้การจ้างงานเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าเกิดปัญหา ทำให้เจ้าหน้าที่กว่า ๑,๗๐๐ คนมีความเสี่ยงที่จะถูกเลิกจ้าง ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วเจ้าหน้าที่ในปัจจุบันก็มีไม่เพียงพออยู่แล้ว และเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ๑ คน นั้นจะต้องดูแลผืนป่ามากถึง ๑๐,๐๐๐ ไร่^๙ ซึ่งในประเด็นนี้ก็ถือเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องมีการสร้างจิตสำนึกให้ทุกคน ทุกฝ่ายเกิดความตระหนัก และเป็นการสะท้อนความจริงจากป่าที่จะสื่อสารไปยังผู้คนในสังคมให้หันมาให้ความสำคัญ ก่อนที่เราทุกคนทุกท่านจะไม่มีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด^{๑๐}

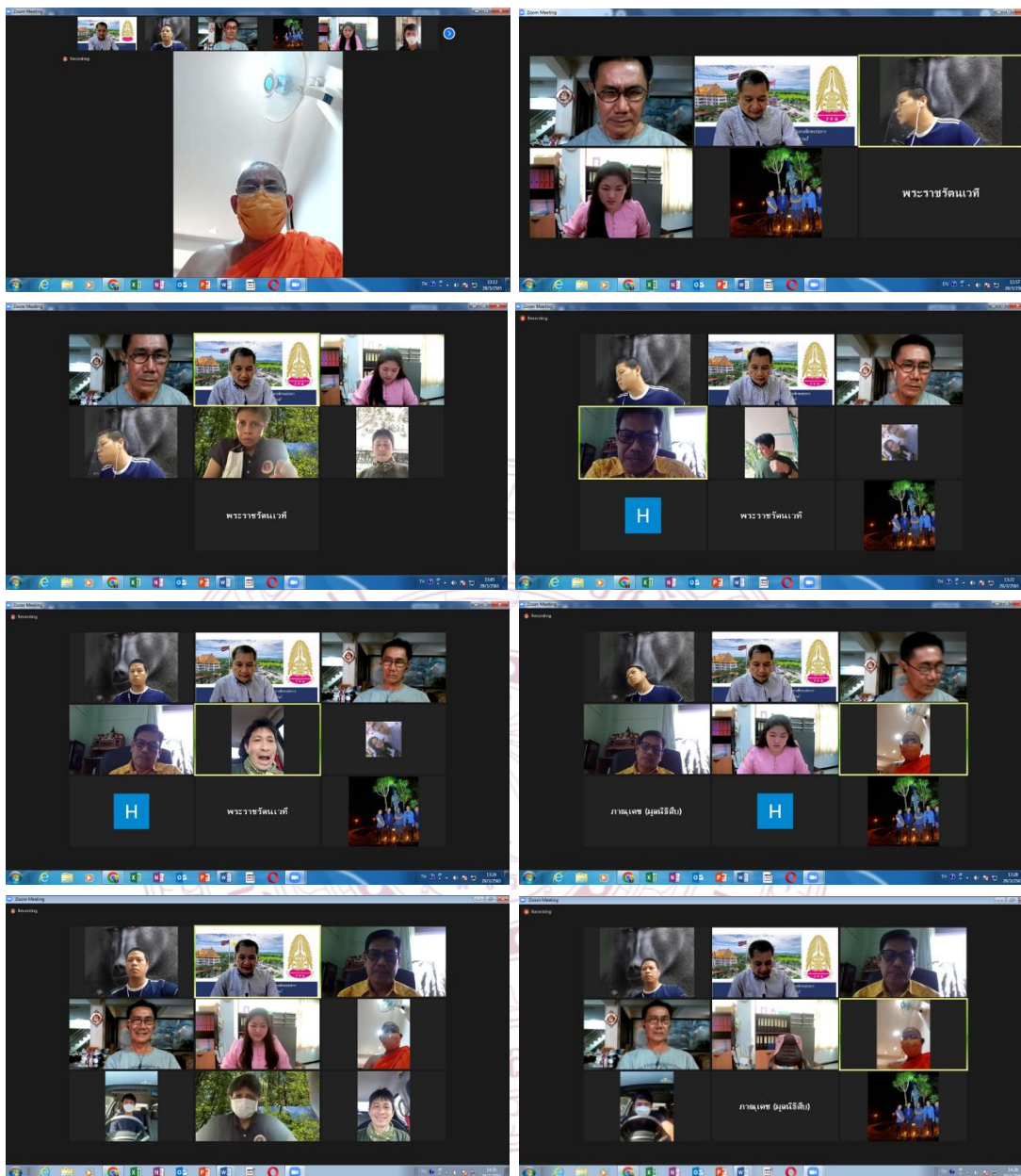
^๖ สนทนากลุ่ม นางวีรยา โอชะกุล, ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๗ สนทนากลุ่ม นายฉลอง นุ้ยฉิม, ผู้อำนวยการส่วนประสานความร่วมมือด้านทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^๘ สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

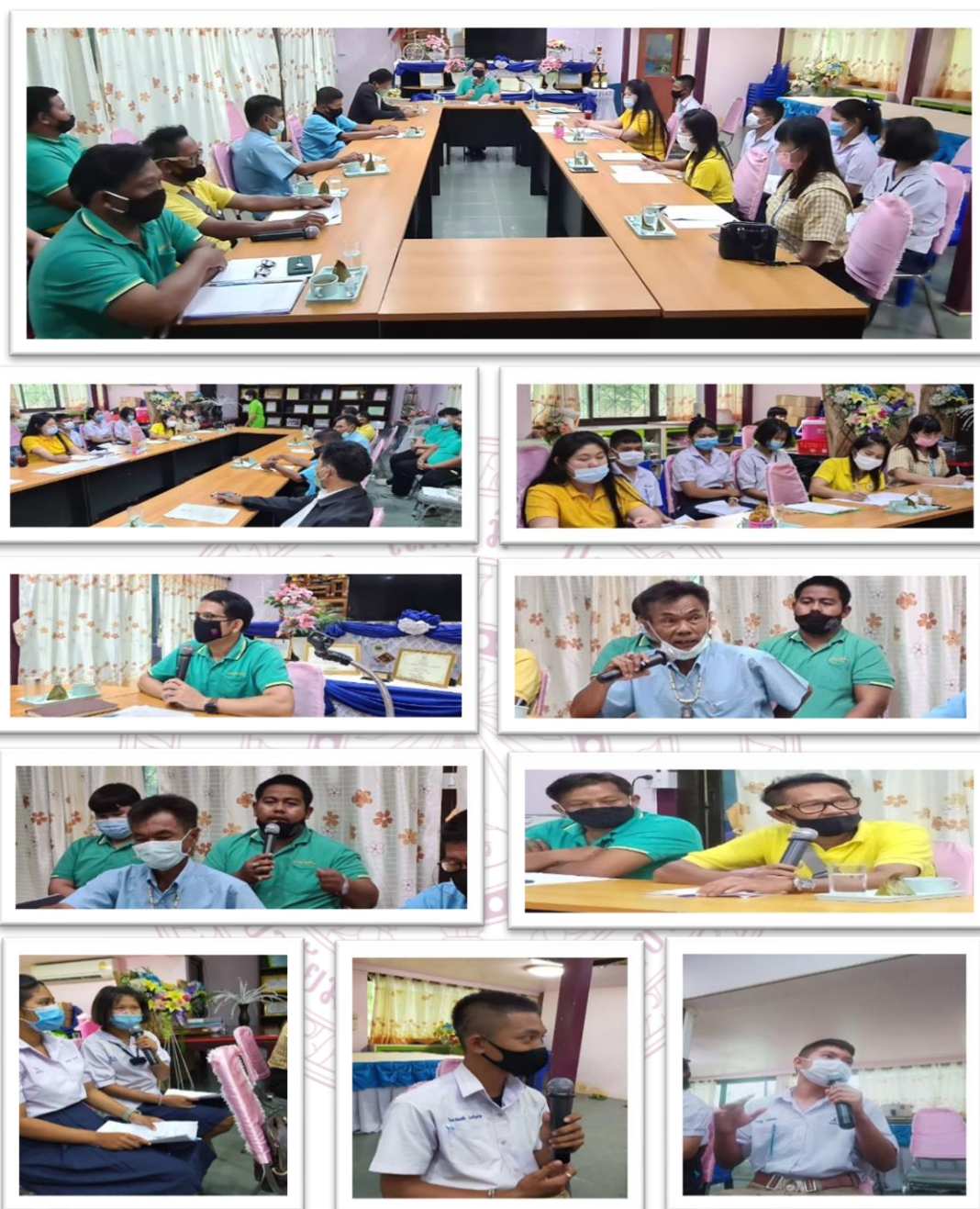
^๙ สนทนากลุ่ม นายภานุเดช เกิดมะลิ, เลขาธิการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

^{๑๐} สนทนากลุ่ม นายอนันตวิทย์ บุตรอินทร์, ผู้ผลิตสารคดี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕.

ภาพที่ ๔.๑ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

สำหรับมิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงเชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งกับเยาวชนสำหรับนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยได้มีการประชุมร่วมกับแกนนำนักเรียน คณะผู้บริหาร และครู ร่วมกับคณะวิทยากร เพื่อร่วมกันระดมความคิดเห็น และออกแบบกิจกรรมร่วมกัน เพื่อไม่ให้ขัดต่อระเบียบและแนวนโยบายสถาบันการศึกษา สภาพวิถีชุมชน วิถีความเป็นอยู่ และสำรวจพื้นที่ในการกำหนดจุดการจัดกิจกรรมตลอดโครงการฯ

ภาพที่ ๔.๒ การประชุมแกนนำ ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และภาคีเครือข่าย

จากการประชุมร่วมกับแกนนำนักเรียน คณะผู้บริหาร และครู กับคณะพระวิทยากรและวิทยากรจากสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์ โดยครั้งที่ ๑ เป็นการสัมมนาทางวิชาการ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง โดยการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทักษะที่ดีต่อการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เด็กเยาวชนได้เห็นถึงความสำคัญและเป็นการพัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏในกำหนดการสัมมนาทางวิชาการ ดังนี้

การสัมมนาทางวิชาการ
“การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง”
วันจันทร์ ที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๕
ณ โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา

๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.	ลงทะเบียนเข้าร่วมสัมมนา
๐๘.๓๐ – ๐๙.๐๐ น.	พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ประธานในพิธีนำไหว้พระสวดมนต์ ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกลับ หัวหน้าโครงการวิจัย กล่าวถวายรายงาน พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวเปิดงาน
๐๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น.	การบรรยายในหัวข้อเรื่อง “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมตามแนววิถีพุทธ” วิทยากรโดย พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
๑๑.๓๐ – ๑๒.๓๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น.	การบรรยายในหัวข้อเรื่อง “พื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง : ความสำคัญและ การเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์” วิทยากรโดย นายอนุสรณ์ โมหังหว่า นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ ส่วน ฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์
๑๔.๓๐ – ๑๕.๐๐ น.	พักเบรก
๑๕.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.	กิจกรรมเสริมความดีวิถีพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม วิทยากรโดย คณะพระวิทยากรจาก มจร วิทยาเขตนครสวรรค์
๑๗.๐๐ น.	ปิดการสัมมนา

ภาพที่ ๔.๓ กิจกรรมการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเสริมความดีวิถีพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในส่วนของผลการประเมินวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิที่มาให้ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทักษะคติที่มีต่อการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขอนำเสนอผลการประเมินในภาพรวม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากรในภาพรวม

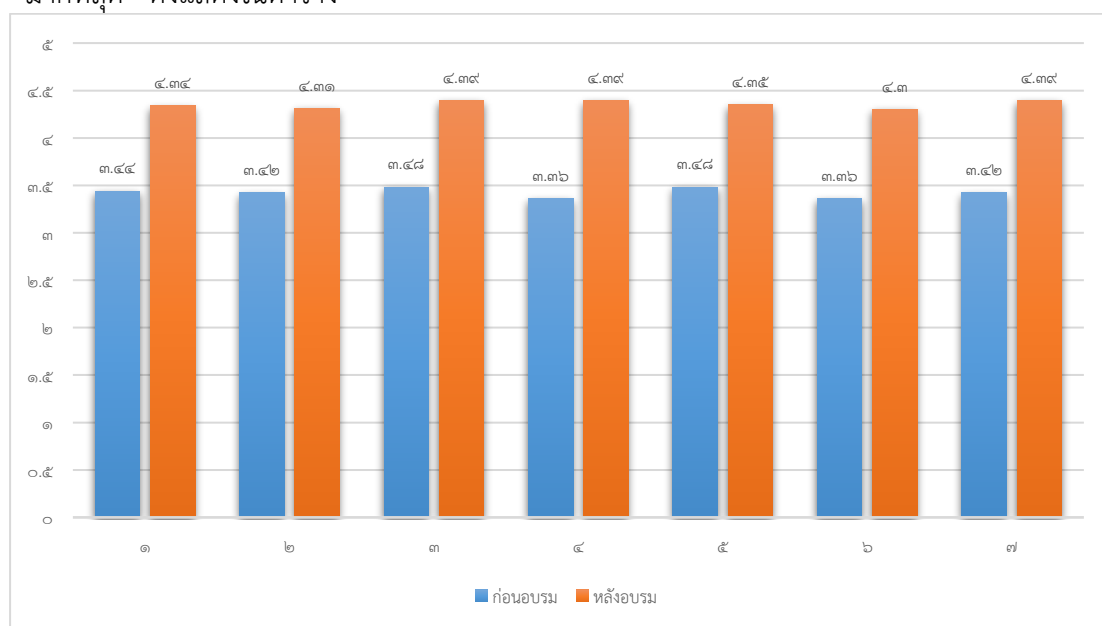
ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากร	ค่าเฉลี่ย (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน)	การแปลผล
๑. ความรอบรู้ในเนื้อหารายวิชาของวิทยากร	๔.๓๐ (๐.๕๕)	มากที่สุด
๒. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้เข้าใจ	๔.๒๘ (๐.๖๒)	มากที่สุด
๓. ความสามารถในการจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหา รายวิชาที่สอดคล้องต่อเนื่อง	๔.๒๗ (๐.๕๘)	มากที่สุด
๔. ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาเกี่ยวกับหัวข้อวิชา	๔.๓๖ (๐.๕๕)	มากที่สุด
๕. ความสามารถถ่ายทอดเนื้อหาวิชาที่ยากให้ง่าย	๔.๒๔ (๐.๖๕)	มากที่สุด
๖. ความชัดเจนครบถ้วนของเนื้อหาวิชา	๔.๒๘ (๐.๖๓)	มากที่สุด
๗. ความชัดเจน เหมาะสมของสื่อประกอบการบรรยาย	๔.๒๖ (๐.๖๖)	มากที่สุด
๘. ความเหมาะสมของเทคนิค/วิธีการที่ใช้ในการกระตุ้น การเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม	๔.๒๑ (๐.๗๑)	มากที่สุด
๙. ความชัดเจนในการตอบคำถาม/ข้อซักถาม	๔.๒๐ (๐.๖๕)	มาก
รวม	๔.๒๗ (๐.๖๒)	มากที่สุด

จากตารางที่ ๑ ซึ่งแสดงผลการประเมินวิทยากรในภาพรวม พบว่า ๑) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความคิดเห็นในภาพรวมต่อวิทยากรอยู่ในระดับมากที่สุด ($M=๔.๒๗$, $SD=๐.๖๒$) โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความคิดเห็นต่อวิทยากรในประเด็นประเด็นความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาเกี่ยวกับหัวข้อ ($M=๔.๓๖$, $SD=๐.๕๕$) สูงสุด รองลงมา ได้แก่ ความความรู้ในเนื้อหาวิชา ($M=๔.๓๐$, $SD=๐.๕๕$) ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ($M=๔.๒๘$, $SD=๐.๖๒$) และ ความชัดเจนครบถ้วนของเนื้อหา ($M=๔.๒๘$, $SD=๐.๖๓$) ที่มีค่าคะแนนเท่ากัน ในส่วนของประเด็นที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความคิดเห็นน้อยที่สุด ได้แก่ ความชัดเจนในการตอบคำถาม/ข้อซักถาม ($M=๔.๒๐$, $SD=๐.๖๕$)

ในส่วนของประเด็นเนื้อหาในการประเมินผลการอบรมสัมมนาทางวิชาการเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทักษะคติที่มีต่อการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับเด็กและเยาวชนนั้น ประกอบด้วย

๑. ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๒. กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสถานการณ์ปัจจุบัน
๓. รูปแบบ แนวทาง วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๔. ความคิดสร้างสรรค์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๕. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น
๖. ธรรมะหรือหลักคำสอนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๗. การพึ่งพิงหรือเกื้อกูลประโยชน์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้จากการประเมินผลในมิติทางความรู้และทัศนคติที่มีต่อความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทัศนคติที่มีต่อการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเด็กและเยาวชนได้ประเมินก่อนการอบรมสัมมนาทางวิชาการ (Pretest) และหลังการอบรมสัมมนาทางวิชาการ (Post-test) นั้น พบว่า ก่อนการอบรมสัมมนาทางวิชาการเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยอยู่ในระดับ “มาก” โดยเมื่อสิ้นสุดการอบรมสัมมนาทางวิชาการเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอยู่ในระดับ “มากที่สุด” ดังแสดงในตาราง

ภาพที่ ๔.๔ คะแนนความรู้ความเข้าใจของผู้รับการอบรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนามุมมอง ทัศนคติที่มีต่อการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๒ การส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมในครั้งที่ ๒ เป็นการให้ความรู้และการพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งการคิดประเด็นเรื่อง (Concept/Issues) การถ่ายทำ (Production) การตัดต่อเรียบเรียง (Editing) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป โดยมีวิทยากรผู้ที่เกี่ยวข้องในการผลิตสื่อ ประกอบด้วย ๑) นายอนนท์ บุตรอินทร์ ผู้ผลิตสารคดี และ ๒) นายสุรศักดิ์ ชาวตาน ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์ มาให้ความรู้ ความเข้าใจ แก่คิด มุมมอง รวมเทคนิค วิธีการในการผลิตสื่อตั้งแต่การวางแผน การถ่ายทำ และการตัดต่อด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ดังที่ปรากฏในกำหนดการ

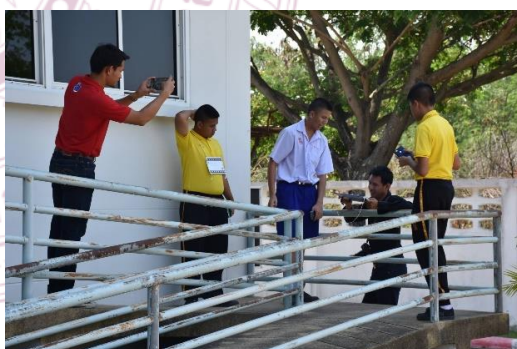
การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Work Shop)

“ทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”

วันจันทร์ ที่ ๘ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๕

ณ โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา

๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.	ลงทะเบียนเข้าร่วมสัมมนา
๐๘.๓๐ – ๐๙.๐๐ น.	นายปัญญา พรหมบุตร ผู้อำนวยการโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ประธานในพิธีนำไหว้พระสวดมนต์ ผศ.ดร.อัศรเดช พรหมศิลป์ หัวหน้าโครงการวิจัย กล่าวถวายรายงาน นายปัญญา พรหมบุตร ผู้อำนวยการโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา กล่าวเปิดงาน
๐๙.๐๐ – ๑๒.๐๐ น.	การบรรยายในหัวข้อเรื่อง “วิธีคิดประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการผลิตภาพยนตร์สั้นหรือสื่อสร้างสรรค์อย่างมืออาชีพ” วิทยากรโดย นายอนนทวิช บุตรอินทร์ ผู้ผลิตสารคดี
๑๒.๐๐ – ๑๓.๐๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.	การบรรยายในหัวข้อเรื่อง “เทคนิคการตัดต่อ เรียบเรียงภาพยนตร์สั้นหรือสื่อสร้างสรรค์โดยโปรแกรมสำเร็จรูป” วิทยากรโดย นายสุรศักดิ์ ขาวด่าน ผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์
๑๖.๐๐ น.	ปิดการสัมมนา

ภาพที่ ๔.๕ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธ
ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในส่วนของผลการประเมินวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ขอนำเสนอผลการประเมินในภาพรวม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากรในภาพรวม

ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากร	ค่าเฉลี่ย (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน)	การแปลผล
๑. ความรอบรู้ในเนื้อหารายวิชาของวิทยากร	๔.๗๑ (๐.๕๗)	มากที่สุด
๒. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้เข้าใจ	๔.๖๓ (๐.๖๑)	มากที่สุด
๓. ความสามารถในการจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่สอดคล้องต่อเนื่อง	๔.๖๖ (๐.๕๗)	มากที่สุด
๔. ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหากับหัวข้อวิชา	๔.๖๕ (๐.๕๔)	มากที่สุด
๕. ความสามารถถ่ายทอดเนื้อหาวิชาที่ยากให้ง่าย	๔.๖๕ (๐.๕๗)	มากที่สุด
๖. ความชัดเจนครบถ้วนของเนื้อหาวิชา	๔.๕๓ (๐.๕๗)	มากที่สุด
๗. ความชัดเจน เหมาะสมของสื่อประกอบการบรรยาย	๔.๕๙ (๐.๖๔)	มากที่สุด
๘. ความเหมาะสมของเทคนิค/วิธีการที่ใช้ในการกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม	๔.๕๖ (๐.๖๓)	มากที่สุด
๙. ความชัดเจนในการตอบคำถาม/ข้อซักถาม	๔.๕๙ (๐.๕๖)	มากที่สุด
รวม	๔.๖๒ (๐.๕๙)	มากที่สุด

ผลการประเมินวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($M=4.62$, $SD=0.59$) โดยสามอันดับแรกของผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นสูงสุด ได้แก่ ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชาของวิทยากร ($M=4.71$, $SD=0.57$) ตามมาด้วยความสามารถในการจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่สอดคล้องต่อเนื่อง ($M=4.66$, $SD=0.57$) ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหากับหัวข้อวิชา ($M=4.65$, $SD=0.54$) และความสามารถถ่ายทอดเนื้อหาวิชาที่ยากให้ง่าย ($M=4.65$, $SD=0.57$) ที่ได้คะแนนเท่ากัน ในขณะที่ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ความชัดเจนครบถ้วนของเนื้อหาวิชา ($M=4.53$, $SD=0.57$)

ในส่วนของประเด็นเนื้อหาในการประเมินผลในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งนั้น ประกอบด้วย

๑. ความรู้ ความเข้าใจในการคิดประเด็นเรื่อง
๒. ความรู้ ความเข้าใจในการวางโครงเรื่อง
๓. ความรู้ ความเข้าใจในการให้น้ำหนักในประเด็นสำคัญของเรื่อง
๔. ความรู้ ความเข้าใจในการใช้มุกตลก/ระยะภาพ/การเคลื่อนไหวของกล้อง

๕. ความรู้ ความเข้าใจในการใช้เสียง / ดนตรี ที่สื่อสารถึงอารมณ์และความรู้สึก
๖. ความรู้ ความเข้าใจในการเพิ่มเติมข้อความ (CG) หรือใช้เทคนิคพิเศษในการตัดต่อ
๗. ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมะหรือหลักคำสอนที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาหรือประเด็นเรื่อง
๘. ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมะหรือหลักคำสอนกับการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับชม
๙. ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมะหรือหลักคำสอนที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือสภาพปัญหา
๑๐. ความรู้ ความเข้าใจในการสร้างแรงจูงใจเพื่อก่อให้เกิดอนุรักษัรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น

ทั้งนี้จากการประเมินผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษัรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งการคิดประเด็นเรื่อง (Concept/Issues) การถ่ายทำ (Production) การตัดต่อเรียบเรียง (Editing) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ซึ่งเด็กและเยาวชนได้ประเมินก่อนการอบรมสัมมนาทางวิชาการ (Pretest) และหลังการอบรมสัมมนาทางวิชาการ (Post-test) นั้น พบว่า ก่อนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษัรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนเฉลี่ยอยู่ในระดับ “มาก” โดยเมื่อสิ้นสุดการอบรมสัมมนาทางวิชาการเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอยู่ในระดับ “มากที่สุด” ดังแสดงในแผนภาพที่ ๔.๖

ภาพที่ ๔.๖ คะแนนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษัรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน

๔.๓ การสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งและการส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ประกอบด้วย

๑. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ทั้งที่มาจากคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์, รองผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, ผู้อำนวยการส่วนประสานความร่วมมือด้านทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์, ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์, เลขาธิการมูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, ผู้นำองค์กรภาคประชาชน (NGO) จังหวัดนครสวรรค์, รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา นครสวรรค์, รักษาการแทนผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา นครสวรรค์, นักประชาสัมพันธ์ชำนาญการ สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครสวรรค์, ผู้ผลิตสารคดีและผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์ ทำให้เกิดเครือข่ายในระดับนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนเด็กและเยาวชนในประเด็นเรื่องทิวทัศน์

๒. การประชุมแกนนำ ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และภาคีเครือข่าย โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ณ ห้องประชุม โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา จังหวัดนครสวรรค์ ทำให้เกิดเครือข่ายในระดับปฏิบัติการในพื้นที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนเด็กและเยาวชนในประเด็นเรื่องทิวทัศน์

๓. การประชุมแกนนำโรงเรียนเพื่อออกแบบกิจกรรมการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และการส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง โดยคณะวิทยากรและพระวิทยากร ทำให้เกิดเครือข่ายในระดับโรงเรียน สถานศึกษา กับภาคีเครือข่ายที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับพื้นที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนเด็กและเยาวชนในประเด็นเรื่องทิวทัศน์

๔. การพัฒนากิจกรรมเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งและการส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดเครือข่ายในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่จะช่วยกันวางแผน ผลิต ถ่ายทำ ตัดต่อสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งที่จะมีขึ้นในอนาคต

กล่าวโดยสรุป จากการขับเคลื่อนและพัฒนาโมเดลในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ทั้งการเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง การส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

ประกอบด้วย คณะสงฆ์จังหวัด จังหวัดนครสวรรค์ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๒ นครสวรรค์ มูลนิธิ สืบ นาคะเสถียร ผู้นำองค์กรภาคประชาชน (NGO) จังหวัดนครสวรรค์ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา นครสวรรค์ สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครสวรรค์ ผู้ผลิตสารคดี และผู้ผลิตสื่อโทรทัศน์ ผู้ปกครอง คณะครู นักเรียน และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “พ่อ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” เพื่อเสริมสร้าง จิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง และส่งเสริมการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ เยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง รวมถึงสร้างเครือข่ายเยาวชนผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธเพื่อการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) สุดท้ายคณะผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ถึงการเสริมสร้าง “มิติมุมมอง ในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน” ได้ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากภาพที่ ๔.๘ จะเห็นได้ว่าการเสริมสร้างมิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนหากจะทำให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพึ่งพาอาศัยความร่วมมือของทุกภาคีเครือข่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน คณะสงฆ์ ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา รวมถึงตัวเด็กและเยาวชน โดยทุกภาคส่วนจะต้องความพร้อมเพรียง มีความสมัครสมานสามัคคีกัน และผลักดันหรือสนับสนุนทั้งในเรื่องทุนและโอกาสเพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เกิดการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในส่วนของภาคสถานศึกษาหรือโรงเรียนนั้นจะต้องมีระบบและกลไกในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กหรือเยาวชนส่วนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง ที่มีความสนใจในการผลิต การสร้างสรรค์สื่อให้ได้มีพื้นที่ ได้มีโอกาสที่จะร่วมกันรังสรรค์งานเพื่อเป็นฐานในการเสริมสร้างอาชีพและความมั่นคงในอาชีพอนาคต

ขณะเดียวกันในส่วนของกลไกในการพัฒนาหรือการเสริมสร้างมิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนนั้น จะต้องมีการหนุนเสริม ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาใน ๓ มิติสำคัญคือ การพัฒนาความรู้ การพัฒนาเจตคติหรือมุมมองทางความคิด และการพัฒนาทักษะเฉพาะด้าน โดยในส่วนของการพัฒนาความรู้นั้นจะต้องส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ เรื่องที่เกี่ยวกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อจะได้ก่อให้เกิดการประยุกต์ใช้หรือบูรณาการในการทำงานด้านสื่อสร้างสรรค์ให้เกิดความกลมกลืนและเกิดความยั่งยืน และเมื่อมีความรู้แล้วก็ต้องมีการพัฒนาทักษะเฉพาะบุคคล ทั้งในเรื่องของทักษะในการวางแผน ทักษะในการวางโครงเรื่อง ทักษะในการถ่ายทำ ทักษะในการตัดต่อ และทักษะในการนำเสนอ เพื่อจะให้ก่อให้เกิดสื่อสร้างสรรค์ที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน และที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างมุมมอง วิสัยทัศน์ ทศนคติ การเสริมสร้างจิตสำนึก การเสริมสร้างจิตอาสา และการเสริมสร้างจิตสาธารณะ ทั้งนี้เพราะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือเป็นงานที่เกิดจากการมีจิตสำนึก จิตอาสา และจิตสาธารณะร่วมกัน ถือการสร้างอรรถประโยชน์เพื่อส่วนรวม ใช้การสร้างอรรถประโยชน์เพื่อส่วนตัว ฉะนั้นการพัฒนาจิตสำนึก จิตอาสา และจิตสาธารณะในเรื่องนี้จึงถือเป็นประเด็นที่ทำนายและสำคัญยิ่ง

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการและโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้านชุมชนจังหวัดนครสวรรค์” ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) สืบเคราะห์โมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้านชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ ๒) พัฒนาคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนต้นแบบเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในจังหวัดนครสวรรค์ และ ๓) ประเมินผลการบริหารจัดการของโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์

ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้วิธีทวิวิสัย ดังนี้ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ (Experts) จำนวน ๑๐ รูปหรือคน เพื่อร่วมกันสืบเคราะห์โมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม การประชุมร่วมกับแกนนำในระดับพื้นที่ (Core Group) จำนวน ๔๑ รูปหรือคน เพื่อหาข้อสรุปในการกำหนดแผนงานและกิจกรรมในพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชน เพื่อก้าวสู่ความเป็นชุมชนต้นแบบเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนต้นแบบเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธของจังหวัดนครสวรรค์ การประชุมร่วมกับแกนนำในระดับพื้นที่ (Core Group) จำนวน ๑๘ รูปหรือคน เพื่อประเมินผล การบริหารจัดการของโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ ผ่านเทคนิคการทบทวนหลังทำงาน หรือหลังปฏิบัติ หรือหลังกิจกรรม AAR (After Action Review) และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ โดยสรุปตามลำดับดังนี้

๕.๑.๑ การสังเคราะห์โมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงบูรณาการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้านชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

๑) การขับเคลื่อนพัฒนาเพื่อก้าวไปสู่ความเป็น Smart People นอกจากจะมีการพัฒนาทักษะ ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพแล้ว การพัฒนาภาวะผู้นำให้กับคนในชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มคนรุ่นใหม่ รวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้อาวุโสในชุมชน โดยมีตัวชี้วัด (Key Performance Indicator: KPI) เป็นกิจกรรม ๓ กิจกรรม ดังนี้ ๑.๑) กิจกรรมการพัฒนาบ้านคุณธรรมปลอดเหล้าปลอดบุหรี่ ใจสะอาด กายเป็นสุข ๑.๒) กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชนหมู่บ้าน และ ๑.๓) กิจกรรมการพัฒนาลานกีฬา

๒) การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Culture การสืบสานและต่อยอดในเรื่องของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการกิน การอยู่ อาหาร เครื่องแต่งกาย และอื่น ๆ รวมถึงเรื่องบุคลิก อารมณ์ ที่มีความสุข รอบคอบ การมีจิตใจที่รักสงบ มีการแสดงออกถึงความรักและเมตตากรุณาต่อกันและกันในชุมชนหมู่บ้าน โดยมีตัวชี้วัด (Key Performance Indicator: KPI) เป็นกิจกรรม ๓ กิจกรรม ดังนี้ ๒.๑) กิจกรรมการสืบสานสืบทอดวิถีชนชาติพันธุ์ลาวครั้ง ๒.๒) กิจกรรมการสืบสานสืบทอดวิถีชีวิตชาวนา และ ๒.๓) กิจกรรมการสืบสานสืบทอดงานบุญเดือน ๑๐ หรือประเพณีวันสารทไทย

๓) การขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Ecology จะมีการจัดระบบ วางระเบียบ และพัฒนาพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การสัปปายะแล้ว แกนนำของชุมชนหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาวทั้ง ๓ หมู่บ้าน ก็จะต้องมีการสนับสนุน ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาตามแนวทาง “๕ส.” ในระดับครอบครัวและชุมชนหมู่บ้าน หมู่บ้าน โดยมีตัวชี้วัด (Key Performance Indicator: KPI) เป็นกิจกรรม ๓ กิจกรรม ดังนี้ ๓.๑) กิจกรรมวัด ๕ส. ๓.๒) กิจกรรมบ้าน ๕ส. และ ๓.๓) กิจกรรมชุมชน ๕ส.

๔) การขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Economy ควรที่จะมีการส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพหรือสัมมาชีพเสริม ทั้งนี้เพื่อจะได้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวให้พออยู่ พอกิน อยู่ดี กินดี และอาจจะทำให้เกิดชุมชนมั่งมี ศรีสุขได้ในอนาคต โดยมีตัวชี้วัด (Key Performance Indicator: KPI) เป็นกิจกรรม ๓ กิจกรรม ดังนี้ กิจกรรมส่งเสริมครอบครัวพออยู่ พอกินต้นแบบ, กิจกรรมส่งเสริมครอบครัวอยู่ดี กินดีต้นแบบ และกิจกรรมส่งเสริมตลาดชุมชนลานโพธิ์

๕) การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Technology ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเทคโนโลยีอันสำคัญที่ทำให้ผู้คนประกอบอาชีพ ประกอบสัมมาชีพ หรือช่วยให้ก้าวข้ามอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ โดยมีตัวชี้วัด (Key Performance Indicator: KPI) เป็นกิจกรรม ๓ กิจกรรม ดังนี้ ๕.๑) กิจกรรมสร้างศูนย์การเรียนรู้ครอบครัวสัมมาชีพต้นแบบ

๔.๒) กิจกรรมสร้างศูนย์การเรียนรู้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสัมมาชีพต้นแบบ และ ๔.๓) กิจกรรมสร้างศูนย์การเรียนรู้วัดต้นแบบ

๕.๑.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนต้นแบบเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

๑) การขับเคลื่อนพัฒนาเพื่อก้าวไปสู่ความเป็น Smart People ประกอบด้วย

๑.๑) การพัฒนาบ้านคุณธรรมปลอดเหล้าปลอดบุหรี่ ใจสะอาด กายเป็นสุข ประกอบด้วยกิจกรรม (๑) กิจกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะและตั้งสัจจะอธิษฐานลดเหล้า บุหรี่ ของชุมชนหนองกระดุกเนื้อ (๒) การสำรวจประชาชนในชุมชนเพื่อสำรวจข้อมูลสถิติชุมชน เพื่อรณรงค์ เชิญชวนประชาชน ร้านค้า และสถานศึกษาเข้าร่วมโครงการฯ และค้นหาครอบครัวคุณธรรมปลอดเหล้า บุหรี่/ร้านค้าคุณธรรม ปลอดเหล้า บุหรี่ และ (๓) พิธีมอบป้ายครอบครัวคุณธรรมปลอดเหล้า บุหรี่, ครอบครัวเข้าร่วมโครงการฯ, ร้านค้าคุณธรรม ปลอดเหล้า บุหรี่ และครอบครัวและร้านค้าที่จะเข้าร่วมโครงการลด ละ เลิกเหล้า บุหรี่ให้กับหมู่บ้าน

๑.๒) การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมและการพัฒนาภาวะผู้นำของเด็กและเยาวชนในชุมชนหมู่บ้าน ประกอบด้วยกิจกรรม (๑) กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้สูงอายุและเยาวชน (๒) กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมและการพัฒนาภาวะผู้นำของสามเณร (๓) กิจกรรมการให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี่) กับกลุ่มแกนนำชุมชนและพระภิกษุ สามเณร และ (๔) กิจกรรมการให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี่) กับกลุ่มผู้สูงอายุ

๒) การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Culture ประกอบด้วย (๑) กิจกรรมการสืบสานสืบทอดวิถีชีวิตชาวนา (๒) การสร้างพิพิธภัณฑ์ชาวนา (๓) กิจกรรมสืบสานประเพณีบุญเดือน ๑๐ (๔) กิจกรรมและขบวนแห่ชนชาติพันธุ์ (๕) กิจกรรมการสืบสานตำนานธุงมุงคังในกลุ่มเยาวชนในชุมชน (๖) กิจกรรมประกวดอาหารพื้นถิ่นชนชาติพันธุ์ และ (๗) กิจกรรมการสืบสานประเพณีบุญคุณลาน สู่ขวัญข้าว

๓) การขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Ecology ประกอบด้วย (๑) กิจกรรมวัด ๕ส. (๒) กิจกรรมบ้าน ๕ส. และ (๓) กิจกรรมชุมชน ๕ส.

๔) การขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Economy ประกอบด้วย (๑) การต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนกระปุกออมสินไม้ไผ่ (๒) การต่อยอดสินค้าพื้นถิ่นธุงมุงคัง และ (๓) ตลาดชุมชนลานโพธิ์ ซึ่งเป็นลานการค้าชุมชนเพื่อรองรับกับผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของชุมชน

๕) การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Technology ประกอบด้วย การพัฒนาและยกระดับลานการค้าชุมชนหรือตลาดลานโพธิ์ให้เป็นที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในชุมชน ถือเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะที่จะเป็นจุดศูนย์กลางในการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ปรากฏในรูปแบบของหลากหลายด้านอาหาร ด้านงานอาชีพฝีมือ ด้านศิลปะและดนตรี ด้านเครื่องจักสาน การตีเหล็ก ที่มีการสืบสาน รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากบรรพบุรุษ

๕.๑.๓ การประเมินผลการบริหารจัดการของโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

๑) การประเมินด้านบริบท พบว่า เป้าหมายโครงการมีความเป็นไปได้และในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชน ทูทางวัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง และชุมชนมีความเข้มแข็ง

๒) การประเมินปัจจัยป้อน พบว่า ชุมชนมีความศรัทธาในภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ มีการบริหารจัดการชุมชนมีความเข้มแข็ง มีแกนนำชุมชน จิตอาสา มีความเข้มแข็ง และศักยภาพชุมชนมีความเข้มแข็ง เอื้ออาทรและแบ่งปันซึ่งกันและกัน

๓) การประเมินกระบวนการ พบว่า มีการสร้างข้อตกลงชุมชน ข้อจำกัดในการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ด้านเวลาและแนวทางการแก้ไข คือ ปรับช่วงเวลาการขับเคลื่อนกิจกรรมให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และข้อจำกัดในการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ในช่วงสถานการณ์โรค Covid-๑๙ และแนวทางการแก้ไข คือ เพิ่มความเข้มข้นในการตรวจสอบ และลดจำนวนผู้เข้าร่วมงานตามความเหมาะสม

๔) การประเมินผลผลิต พบว่า ผลสัมฤทธิ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามตัวชี้วัดผ่านตัวชี้วัดใน ๔ ด้าน คือ Smart People Smart Culture Smart Ecology และ Smart Economy ส่วนด้านที่ไม่ผ่าน คือ Smart Technology โดยกิจกรรมยังอยู่ในระหว่างการสร้างและดำเนินการ

๕) การประเมินผลกระทบ พบว่า มีผลกระทบในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้น ดังนี้ ชุมชนคุณธรรมวัดหนองกระดุกเนื้อ การขับเคลื่อนการวางแผนยุทธศาสตร์ชุมชน พิชิตภัยพิบัติ ขุนยกรเรียนรู้ชุมชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ หมู่บ้านศีล ๕ ต้นแบบ และมีความยั่งยืนของกิจกรรม

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

คณะผู้วิจัยขออภิปรายผลการวิจัยในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้ บ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว: โมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย การบริหารจัดการใน ๓ องค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑ การบริหารจัดการเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

๑. การบริหารจัดการด้านคน (Smart People) การขับเคลื่อนพัฒนาเยาวชนและประชาชนในชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็น Smart People (คนดี) นอกจากจะมีการพัฒนาทักษะ ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพแล้ว การพัฒนาภาวะผู้นำให้กับคนในชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มคนรุ่นใหม่ รวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้อาวุโสในชุมชน การแสดงออกทางสังคมของประชาชนที่สะท้อนถึงคุณธรรมจริยธรรมในระดับปัจเจกที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความสุข และสันติสุข ประกอบด้วยกิจกรรม การพัฒนาบ้านคุณธรรมปลอดเหล้าปลอดบุหรี่ ใจสะอาด กายเป็นสุข ประกอบด้วยกิจกรรม และการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมและการพัฒนาภาวะผู้นำของเด็กและเยาวชนในชุมชนหมู่บ้าน สอดคล้องกับงานวิจัย

ของ **เพ็ญแข ประจันปัจจนิก**^๑ ได้ศึกษาวิจัย “การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม: แนวทางและการปฏิบัติ” พบว่า ในด้านการปฏิบัตินั้น รัฐควรริบเร่งดำเนินการเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมแก่ครอบครัวในด้านบทบาท หน้าที่ในการปลูกฝังจิตสำนึกทางคุณธรรมจริยธรรมแก่บุตรหลาน รัฐให้ความสำคัญแก่ครอบครัว จัดการช่วยเหลือ จัดการเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่โดยจัดเป็นหลักสูตรสอนโดยผ่านตัวแทนองค์กรต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ขณะเดียวกันรัฐดำเนินการจัดหลักสูตรสอนคุณธรรม จริยธรรมอย่างเป็นระบบให้แก่เด็กอย่างต่อเนื่อง ไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ จัดสภาพแวดล้อมที่ดีในโรงเรียน จัดวิชาด้านคุณธรรม จริยธรรม ศิลธรรม ตลอดจนวิชาทักษะชีวิตให้แก่เด็กทุกคน

๒. การบริหารจัดการด้านวัฒนธรรม (Smart Culture) การมีชนบ ธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรมที่ดีงาม และส่งผลให้เกิดการพัฒนาจิตใจให้เป็นรักความสงบ รู้จักรับอารมณ์ มีสติ การแสดงออกถึงความรักและเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Culture (วัฒนธรรมดี) ประกอบด้วย ๑) กิจกรรมการสืบสานสืบทอดวิถีชีวิตชาวนา ๒) การสร้างพิพิธภัณฑ์ชาวนา ๓) กิจกรรมสืบสานประเพณีบุญเดือน ๑๐ ๔) กิจกรรมและขบวนแห่ชนชาติพันธุ์ ๕) กิจกรรมการสืบสานตำนานรุ่งมวงงในกล่มเยาวชนในชุมชน ๖) กิจกรรมประกวดอาหารพื้นถิ่นชนชาติพันธุ์ และ ๗) กิจกรรมการสืบสานประเพณีบุญคุณลาน สู่ขวัญข้าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระนิพนธ์ โสภโณ (อนันตกิจโสภณ) พระสุธีธรรมานุวัตร และสมิทธิพล เนตรนิมิต**^๒ ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธของหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี” พบว่า วิธีการพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรีนอกจากการพึ่งตนเองด้านจิตใจคือยึดถือคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาและยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว พึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรมคือการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอและปฏิบัติตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด ก็ถือเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้สังคม ชุมชนหมู่บ้าน อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

๓. การบริหารจัดการด้านสภาพแวดล้อม (Smart Ecology) การมีสภาพแวดล้อมในชุมชนหมู่บ้านเหมาะแก่การอยู่อาศัย การประกอบสัมมาชีพ มีการสะสมเพื่อก่อให้เกิดความสะอาด สะดวก ถูกสุขลักษณะ และมาจากสุขลักษณะนิสัยที่ดีของคนในชุมชน โดยการขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Ecology (สภาพแวดล้อมดี) ประกอบด้วย (๑) กิจกรรมวัด ๕ส. (๒) กิจกรรมบ้าน ๕ส. และ (๓) กิจกรรมชุมชน ๕ส. สอดคล้องกับงานวิจัยของ **อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์**^๓ ที่ได้ศึกษาวิจัย “ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่าง

^๑ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก, “การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม : แนวทางและการปฏิบัติ”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑).

^๒ พระนิพนธ์ โสภโณ (อนันตกิจโสภณ) พระสุธีธรรมานุวัตร และสมิทธิพล เนตรนิมิต, “การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธของหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี”, **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๙๗.

^๓ อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์, “ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน”, **วารสารนักบริหาร (Executive Journal)**, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๘): ๑๐๔-๑๑๓.

ยั่งยืน” พบว่า ชุมชนท้องถิ่นจึงมีบทบาทที่สำคัญในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่อาศัยและต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ จึงมีความชอบธรรมที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตน เพื่อให้คงไว้สำหรับการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

๔. การบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจ (Smart Economy) หมายถึง การประกอบสัมมาชีพที่นำมาซึ่งความสุข ความพอดี พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน และตั้งอยู่บนฐานของความรู้และคุณธรรม การขับเคลื่อนพัฒนาให้ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชน Smart Economy (เศรษฐกิจ) ประกอบด้วย (๑) การต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนกระปุกออมสินไม้ไผ่ (๒) การต่อยอดสินค้าพื้นถิ่นธัญมัจฉ และ (๓) ตลาดชุมชนลานโพธิ์ ซึ่งเป็นลานการค้าชุมชนเพื่อรองรับกับผลิตภัณฑ์และผลิตผลทางการเกษตรของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชมพู่ อิสริยาวัฒน์ และ จิตรารัตน์ คิมกระโทก**^๔ ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธของหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี” แล้วพบว่า แนวทางในการพัฒนาสัมมาชีพโดยการฝึกอาชีพให้มีการฝึกอบรมอาชีพเกิด ซึ่งจะให้เกิดการระเบิดจากข้างใน เกิดแรงจูงใจ เริ่มมีเป้าหมายและภาพฝันที่ชัดเจนขึ้น กล้าคิด กล้าแสดงออก มีความเข้าใจในการบริหารจัดการการนำกลับไปปรับใช้ในชุมชนและมองเห็นแนวทางที่จะดำเนินการที่จะส่งผลให้เกิดอาชีพที่หลากหลาย โดยคำนึงถึงการประหยัดต้นทุนค่าใช้จ่าย และสามารถต่อยอดขยายผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน เกิดการสร้างแหล่งเรียนรู้ โดยสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย กลุ่มแกนนำสัมมาชีพตามวิถีชีวิตชุมชนประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่นที่สำคัญตามวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น

๕. การบริหารจัดการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น (Smart Technology) เป็นการพัฒนาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมของชุมชนที่แสวงหาทางออกเมื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบสัมมาชีพ เป็นการนำพลังแห่งสติและปัญญามาใช้ในสถานการณ์วิกฤติและสร้างสรรค์ สามารถนำพาตนเอง สังคม ชุมชน และประเทศไปสู่ความผาสุกได้ การขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน Smart Technology (ภูมิปัญญาท้องถิ่นดี) ประกอบด้วย การพัฒนาและยกระดับลานการค้าชุมชนหรือตลาดลานโพธิ์ให้เป็นที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในชุมชน ถือเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะที่จะเป็นศูนย์กลางในการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ปรากฏในรูปแบบของหลากหลายด้านอาหาร ด้านงานอาชีพฝีมือ ด้านศิลปะและดนตรี ด้านเครื่องจักสาน การตีเหล็ก ที่มี การสืบสาน รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากบรรพบุรุษ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปณฺโญ**^๕ ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดลพบุรี” พบว่า วัดถือเป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะจารีตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิ

^๔ ชมพู่ อิสริยาวัฒน์ และ จิตรารัตน์ คิมกระโทก, “พัฒนาสัมมาชีพตามวิถีชีวิตชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ในระดับครัวเรือนของประชาชน อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์”. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. ปีที่ ๒ ฉบับ ๓ (กันยายน-ธันวาคม, ๒๕๖๑): ๒๕-๓๗.

^๕ พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปณฺโญ. “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดลพบุรี”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๕๐๕-๕๒๒.

ปัญญาของชุมชน โดยอาจจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีการสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีชีวิตของชุมชน โดยการจัดพิพิธภัณฑ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน และรวบรวมสิ่งของที่มีค่าของชุมชน

องค์ประกอบที่ ๒ เครือข่าย (Network) หมายถึง กลุ่มบุคคล องค์กรที่มีเป้าหมายร่วมกันมารวมตัวกันด้วยความสมัครใจเพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชน หมู่บ้านให้เกิดความเป็นเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธ (Smart Buddhist City) ประกอบด้วย ๑. บ้าน/ชุมชน ๒. ราชการ/โรงเรียน ๓. วัด และ ๔. ภาคีเครือข่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ (ศิริวรรณ) และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์**^๖ ได้ศึกษาวิจัย “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ บทเรียน และบูรณาการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕” พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของโครงการเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัด ประชาชน และหน่วยงานของรัฐ การบูรณาการสามารถดำเนินการด้วยการเชื่อมโยงกิจกรรมที่เคยมีมาอยู่แล้วเข้ามาเป็นส่วนประกอบและใช้สถาบันหลักที่มีอยู่ในสังคมไทย คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ

องค์ประกอบที่ ๓ องค์ประกอบของปัจจัยแห่งความสำเร็จเพื่อพัฒนาไปสู่เมืองอัจฉริยะเชิงพุทธ (Smart Buddhist City) ประกอบด้วย การขับเคลื่อนใน ๓ ประเด็น (PPP) คือ ๑) Public Mind (จิตสาธารณะ) ประกอบด้วย ๑.๑) ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ (Leadership) ๑.๒) จิตสำนึก (Conscious Mind) และ ๑.๓) จิตอาสา (Volunteer) ๒) Process (กระบวนการ) ประกอบด้วย ๒.๑) ข้อตกลงชุมชน (Agreement Community) ๒.๒) กระบวนการการบริหารงานคุณภาพ (PDCA) และ ๒.๓) การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (Continual Improvement) ๓) Purpose (เป้าประสงค์) ประกอบด้วย ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พงษ์ศักดิ์ มณีเดช**^๗ ได้ศึกษาวิจัย “การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนางทองดีโพธิ์ยงจากมมมของพุทธศาสนา” พบว่า ปัจจัยและความสำเร็จ ประกอบด้วย ๑) การสร้างพลังทางความคิด หรือการสร้างสัมมาทิฐิร่วม ๒) การสร้างพลังการกระทำเพื่อดำเนินการพัฒนา ๓) การแก้ไขปัญหาเมื่อดำเนินการพัฒนาชุมชน ให้มีระเบียบวินัย และการป้องกันความเสี่ยงสลายของชุมชน ๔) ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน โดยวิเคราะห์หลักธรรมที่ว่าด้วยการนำความคิดเห็นร่วมสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายและใช้ และ ๕) หลักธรรมเสริมต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาบุญเลิศ อินทุปัญญาและคณะ**^๘ ได้ศึกษาวิจัย “หมู่บ้านรักษาศีล ๕ : รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย” พบว่า แนวทางการสร้าง

^๖ พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ (ศิริวรรณ) และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ บทเรียน และบูรณาการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕”, **วารสารชุมชนวิจัย**, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๐๔-๒๑๕.

^๗ พงษ์ศักดิ์ มณีเดช, “การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนาง ทองดีโพธิ์ยงจากมมมของพุทธศาสนา”, **รายงานวิจัย**, (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม: สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๕).

^๘ พระมหาบุญเลิศ อินทุปัญญา และคณะ, “หมู่บ้านรักษาศีล ๕ : รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย”, **รายงานวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: คณะสังคมศาสตร์, ๒๕๕๙).

วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ชุมชนจะต้องสร้าง ๑) ชุมชนต้องมีผู้นำที่ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ ๒) มีการสร้างกฎกติกาและมีการเคารพกฎกติกา ๓) อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักความเมตตา ๔) ไม่ตามกระแสวัตถุนิยม คือ มีความพอเพียงความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ และ ๕) มีความพร้อมเพรียงมีความสามัคคีของหมู่คณะ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการของโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์” ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑) ภาครัฐควรสนับสนุนด้านการยกระดับสมรรถนะชุมชน และบุคลากรในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมของหมู่บ้านชุมชน
- ๒) ภาครัฐควรสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเมืองในกระบวนการกำหนดแนวทางการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะเชิงพุทธในระดับจังหวัด และระดับชาติ
- ๓) ภาครัฐควรกำหนดนโยบายด้านการสร้างภาคีเครือข่ายชุมชน นโยบายเพื่อการสร้างเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธเพื่อกระตุ้นการติดต่อสื่อสารและประสานงานกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

- ๑) หมู่บ้าน/ชุมชนควรมีแผนชุมชนในการสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนให้เพียงพอ สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมให้ชุมชนตระหนักถึงการพึ่งพาตนเอง
- ๒) หมู่บ้าน/ชุมชนควรจัดเวทีสาธารณะเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รับฟังความคิดเห็น และการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ และดำเนินชีวิตไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้ และการสร้างความรู้ใหม่เพื่อนำไปพัฒนาตนเองและชุมชน ลดข้อขัดแย้งจากความแตกต่างของความคิดและคุณค่า
- ๓) หมู่บ้าน/ชุมชนควรมีการจัดตั้งเครือข่ายการพัฒนาหมู่บ้านทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล การศึกษาดูงาน การถอดบทเรียนเพื่อวางแผนการพัฒนา

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษาวิจัยในมิติการพัฒนาเครื่องมือการบริหารจัดการเมือง และระบบเทคโนโลยีเพื่อรองรับการพัฒนาอย่างรอบด้าน
- ๒) ควรมีการศึกษาวิจัยแนวการพัฒนาระดับพื้นที่กับแนวการพัฒนาในรับที่ใหญ่กว่า เช่น การพัฒนาระดับเครือข่ายหลายชุมชน หรือการพัฒนาระดับจังหวัด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดง. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดง.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดง, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. ปัญหาขยะในทะเล. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, ๒๕๖๒.

กลุ่มภารกิจยุทธศาสตร์ นโยบาย และแผนวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม พ.ศ.๒๕๖๓-๒๕๖๕ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ฉบับปรับปรุง ปีงบประมาณ ๒๕๖๓, กรุงเทพมหานคร : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๓.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ชัดเชส มีเดีย, ๒๕๔๓.

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

เฉลียว บุรีภักดีและคณะ. ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๕.

ชัยศรี ธาราสวัสดิ์พิพัฒน์. การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์แม็คจำกัด, ๒๕๔๘.

ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและการบวนการ. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

ธีระพล อรุณะกสิกร. พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๕.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. กลวิธี แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสการพิมพ์, ๒๕๒๗.

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

บุญมี แท่นแก้ว. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

บุษบา หินเฑาะว์. **การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (๒๕๕๖), หน้า ๘๙-๙๔.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๓.

พระมหาสุทนต์ อากาศโร. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๗.

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี). **เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑-๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครอง, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. “แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา”. **เอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารกับการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๘.

มัลลิกา ผลอนันต์. **ทฤษฎีการสื่อสาร**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๒.

ราตรี ภารา. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

รุ่งรัตน์ ชัยสำเร็จ. **การสื่อสารองค์กร แนวคิดการสร้างชื่อเสียงอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี**. นนทบุรี: สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาลสถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.

วินัย วีระพัฒนานนท์. **สิ่งแวดล้อมศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕.

สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๕๐.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **หนังสือความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม , ๒๕๔๔.

สัมพันธ์ เตชะอิก และคณะ. **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. **เอกสารชี้แจงพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๖.

สำนักบริหารกองทุนพัฒนาชุมชน. “ทำได้ หายจน” เรื่องราวการต่อสู้ชีวิตกับรวมอาชีพครัวเรือน

กข.คจ. ดีเด่น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการรักษาดินแดน, ๒๕๕๔.

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน. คู่มือการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน.

กรุงเทพมหานคร: กรมชลประทาน, ๒๕๕๕.

สุคนธ์ เครือคำ และคณะ. การพัฒนาทีมงาน. ลพบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๕.

สุภาพรณ ณ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

เสรี พงศ์พิศ. เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

(๒) รายงานวิจัย:

กลุ่มพัฒนานโยบายและแผนการศึกษาแห่งชาติ สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, “แนวทางการพัฒนาการศึกษาเพื่อรองรับการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๒.

ต่วน เปาซิกูจิ. “การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย: กรณีศึกษาสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำนักงานปฏิบัติการภาคใต้”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔.

ปรีดา ปูนพันธ์ฉาย. “ผลของการให้คำแนะนำแบบมีส่วนร่วมต่อความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ”. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

วิชัย แสงสี. “การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. “โครงการจัดทำรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำนโยบาย แผน มาตรการ กฎหมาย หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”. รายงานวิจัย. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

สร้อยญา จุฑานิล. “การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖.

สุพิมล ศรศักดิ์ และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕.

อรัญญา อัจฉา และ สมศักดิ์ นัคลาจารย์. “เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตทัตถ์”, รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหิดล: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ๒๕๔๐.

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์. “ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตกแบบมีส่วนร่วม”

รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๙.

อัครเดช พรหมกัลป์. “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย”. **รายงานวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

(๓) บทความ:

กองส่งเสริมและเผยแพร่. **วารสารส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม.** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔๕ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑.

กาญจนา เขียววิทยการ. “การรับและการส่งต่อเนื้อหาการวิทยุของเยาวชนยุค ๔.๐”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๒๐๘๒-๒๐๙๗.

เกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ. “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่อย่างมีส่วนร่วม : โครงการ Spark U เชียงใหม่ ปฏิบัติการเปลี่ยนเมือง”. **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๒) : ๒๙๐-๓๐๑.

ไกล่รุ่ง พูลผล และคณะ. “กรอบนโยบายการจัดการแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร - ห้วยขาแข้งอย่างยั่งยืน”. **วารสารเซนต์จอห์น.** ปีที่ ๒๑ ฉบับ ๒๙ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๖๑): ๑๖๓-๑๘๔.

ชนัญญา กาญจนรังสีนนท์. “การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยองค์กรเครือข่าย”. **วารสารพัฒนาชุมชน.** ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๔๒) หน้า ๒๖-๓๐.

จินตนา กลิ่นนันท. “สื่อสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชน กรณีศึกษา : คนปลายน้ำคลองท่าแนะจังหวัดพัทลุง”. **วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก.** ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๐): ๑๐-๓๒.

ดุขฎี นิลดำ และคณะ. “อุดมการณ์ความเป็นไทยที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาพยนตร์เรื่อง สันติ-วิณา”, **วารสารเซนต์จอห์น.** ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒๘ (มกราคม- มิถุนายน ๒๕๖๑): ๒๘๑-๒๙๓.

ธนา ประมุขกุล, “เครือข่าย”. **วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม.** ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔): ๒๖-๓๑.

บุณณดา สุปิยพันธุ์ และคณะ. “กระบวนการพัฒนาเยาวชนสร้างสื่อสันติสุขในสังคมออนไลน์”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔): ๓๐๔-๓๑๘.

ประคอง มาโต. “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง”, **วารสารวิจัยวิชาการ.** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒), หน้า ๘๙-๑๐๕.

ประวิณมัย ปายคล้อย. “การผลิตรายการ “วิจัยไทยพลัส” เพื่อเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยสู่
สาธารณะในรูปแบบของสื่อบroadcast”. วารสารเซนต์จอห์น. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓๒
(มกราคม- มิถุนายน ๒๕๖๑): ๒๘๓-๒๘๙.

เพ็ญประภา เพชรระบูรณิน และคณะ. “แนวทางการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ปกปักรักษาพันธุ์พืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี: เชื้อนจุฬารักษ์จังหวัดชัยภูมิ”. การ
ประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ ๔ ประจำปี ๒๕๕๗ (Rethink :
Social Development for Sustainability in ASEAN Community). ณ เซ็นทารา
ไฮเต็ล แอนด์ คอนเวนชันเซ็นเตอร์ จังหวัดขอนแก่น. ๑๑-๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๗: ๕๗๙-
๕๘๘.

เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี. “การจัดวิธีการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อสิ่งแวดล้อม”. วารสาร
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ปีที่ ๒๘ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕): ๑๙-๒๕.

อัจฉิมา สำเภาเงิน. “รูปแบบการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์
ป่าผ่านเพชบุ๊กเฟจกรรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช”. วารสารมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (ตุลาคม ๒๕๖๑ – มกราคม
๒๕๖๒): ๒๙๐-๓๐๑.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดนครสวรรค์. ร่าง แผนพัฒนาจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐.
กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์. ๒๕๖๔, เอกสาร
อัดสำเนา.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดอุทัยธานี. แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔. กลุ่มงาน
ยุทธศาสตร์จังหวัดอุทัยธานี : ศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี. ๒๕๕๙, เอกสารอัดสำเนา.

กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒. ร่าง แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖ กลุ่ม
จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ (จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดพิจิตร
จังหวัดอุทัยธานี). กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์,
๒๕๖๔, เอกสารอัดสำเนา.

ราชกิจจานุเบกษา. ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐). ๑๓๕ (ตุลาคม ๒๕๖๑): ๑-๘.

สถาบันพระปกเกล้า. “การพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน”. เอกสารประกอบการ
ศึกษาดูงานของคณะกรรมการการรัฐสภา. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑). (อัด
สำเนา).

สำนักงานสภาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ, ๒๕๖๔, เอกสารอัดสำเนา

(๖) เอกสารออนไลน์

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO. **Wildlife in changing climate, Available**, 2012. from: <http://www.fao.org/3/a-i2498e.pdf>.

รัฐบาลไทย. **ข่าวทำเนียบรัฐบาล: ครม. เคารพขยายเขตพื้นที่จัดการน้ำเสียครอบคลุมทั่วประเทศจับมือท้องถิ่นแก้ปัญหาน้ำเสียเต็มรูปแบบและยั่งยืน**, 2563. Available from: <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/35332>

สมิตานัน หยงสตาร์, ขยะพลาสติก : นักวิจัยศูนย์ฯ ทะเล จ.ตรัง พบไมโครพลาสติกในกระเพาะปลาทุ, (กรุงเทพมหานคร : สถานีข่าวพิเศษบีบีซีไทย, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๒), [ออนไลน์] <https://www.bbc.com/thai/thailand-๔๙๖๗๑๔๔๘> เข้าถึงเมื่อ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๔.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **การใช้ ICT ของเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2561**. [Online]. Available: <http://www.nso.go.th/sites/2014/pdf> [11 ตุลาคม 2564].

อุทยานแห่งชาติ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.seub.or.th/index.php?option=com [๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๔].

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Secondary Sources

(I) Books:

Aler, Cathrin and Hage, Jerald. **Organization Working to Gether**. California: Sage, 1993.

Cohen J.M. and Uphoff N.T. **Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity Through Specific, World Development**. New York: Cornell University, 1977.

Friedmann, John. **Empowerment: The Politics of Alternative Development**. Blackwell: Cambridge M.A. and Oxford UK, 1993.

Krawcyk R. M. "Teaching Ethics: Effect on Moral Development". **Nursing Ethics**. 4(1): 322; January 2000: 17-20.

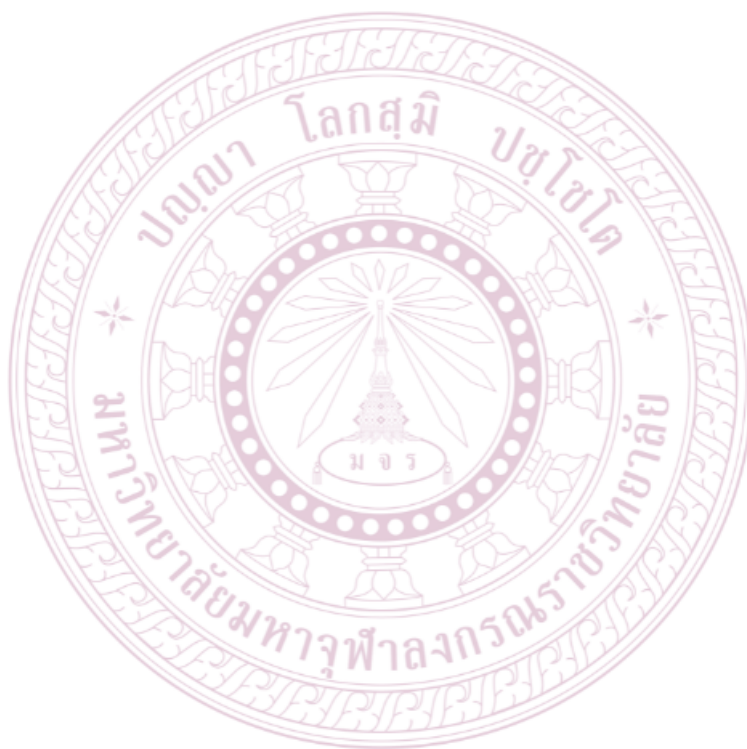
Rogers. **Communication of Innovations: A Cross-Culture Approach**. (New York: The Free Press. 1971): 63-64.

Rogers. **Diffusion of Innovation**. Third Edition. (New York: The Free Press 1983): 165.

UNESCO. "Intergovernmental Conference on Environmental Education Organized", **UNESCO in Co-operation with UNEP, Tbilisi (USSR)**. 14-26 October 1977:21.

UNESCO/UNEP. "Evolution of inevitable change and improvement". **Environmental Education Newsletter the Belgrade Charter**. Vol.no.1. January 1976: 2.

United Nation. “Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and Nation Development Report of the Meeting for the Adhoc Group of Expert”. **Department of International Economic and Social Affairs**, New York: United Nation, 1981), pp. 123-124.

แบบประเมินวิทยากร

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ และกรอกข้อความลงช่องว่างตามความคิดเห็นท่าน

๑. ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากร		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑	ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชาของวิทยากร					
๒	ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้เข้าใจ					
๓	ความสามารถในการจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่สอดคล้องต่อเนื่อง					
๔	ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหา กับ หัวข้อวิชา					
๕	ความสามารถถ่ายทอดเนื้อหาวิชาที่ยากให้ง่าย					
๖	ความชัดเจนครบถ้วนของเนื้อหาวิชา					
๗	ความชัดเจน เหมาะสมของสื่อประกอบการบรรยาย					
๘	ความเหมาะสมของเทคนิค/วิธีการที่ใช้ในการกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม					
๙	ความชัดเจนในการตอบคำถาม/ข้อซักถาม					

๒. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ขอขอบคุณในการตอบแบบประเมิน

แบบประเมินความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการศึกษา
โปรดทำเครื่องหมาย ✓ และกรอกข้อความลงช่องว่างตามความคิดเห็นท่าน

๑. ความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการศึกษา			มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
			๕	๔	๓	๒	๑
๑	ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ก่อน					
		หลัง					
๒	กระแสนโยบายทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในสถานการณ์ปัจจุบัน	ก่อน					
		หลัง					
๓	รูปแบบ แนวทาง วิธีการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ก่อน					
		หลัง					
๔	ความคิดสร้างสรรค์กับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ก่อน					
		หลัง					
๕	การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น	ก่อน					
		หลัง					
๖	ธรรมะหรือหลักคำสอนกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ก่อน					
		หลัง					
๗	การพึ่งพิงหรือเกื้อกูลประโยชน์กับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ก่อน					
		หลัง					

๒. ท่านต้องการให้เพิ่มเนื้อหาในส่วนใด

ขอขอบคุณในการตอบแบบประเมิน

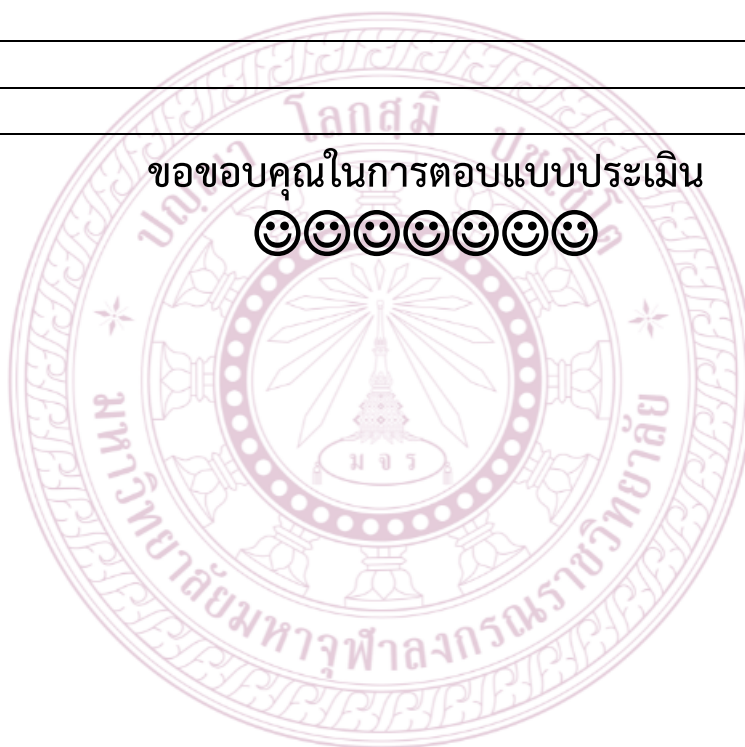

แบบประเมินความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการศึกษา
โปรดทำเครื่องหมาย ✓ และกรอกข้อความลงช่องว่างตามความคิดเห็นท่าน

๑. ความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการศึกษา			มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
			๕	๔	๓	๒	๑
๑	. ความรู้ ความเข้าใจในการคิดประเด็นเรื่อง	ก่อน					
		หลัง					
๒	ความรู้ ความเข้าใจในการวางโครงเรื่อง	ก่อน					
		หลัง					
๓	ความรู้ ความเข้าใจในการให้น้ำหนักในประเด็นสำคัญของเรื่อง	ก่อน					
		หลัง					
๔	. ความรู้ ความเข้าใจในการใช้มุกกลิ้ง/ระยะภาพ/การเคลื่อนที่ของกลิ้ง	ก่อน					
		หลัง					
๕	ความรู้ ความเข้าใจในการใช้เสียง / ดนตรี ที่สื่อสารถึงอารมณ์และความรู้สึก	ก่อน					
		หลัง					
๖	ความรู้ ความเข้าใจในการเพิ่มเติมข้อความ (CG) หรือใช้เทคนิคพิเศษในการตัดต่อ	ก่อน					
		หลัง					
๗	ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมชาติหรือหลักคำสอนที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหา	ก่อน					
		หลัง					
๘	ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมชาติหรือหลักคำสอนกับการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับชม	ก่อน					
		หลัง					
๙	ความรู้ ความเข้าใจในการสอดแทรกธรรมชาติหรือหลักคำสอนที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์	ก่อน					
		หลัง					
๑๐	ความรู้ ความเข้าใจในการสร้างแรงจูงใจเพื่อก่อให้เกิดอนุรักษทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น	ก่อน					
		หลัง					

๒. ท่านต้องการให้เพิ่มเนื้อหาในส่วนใด

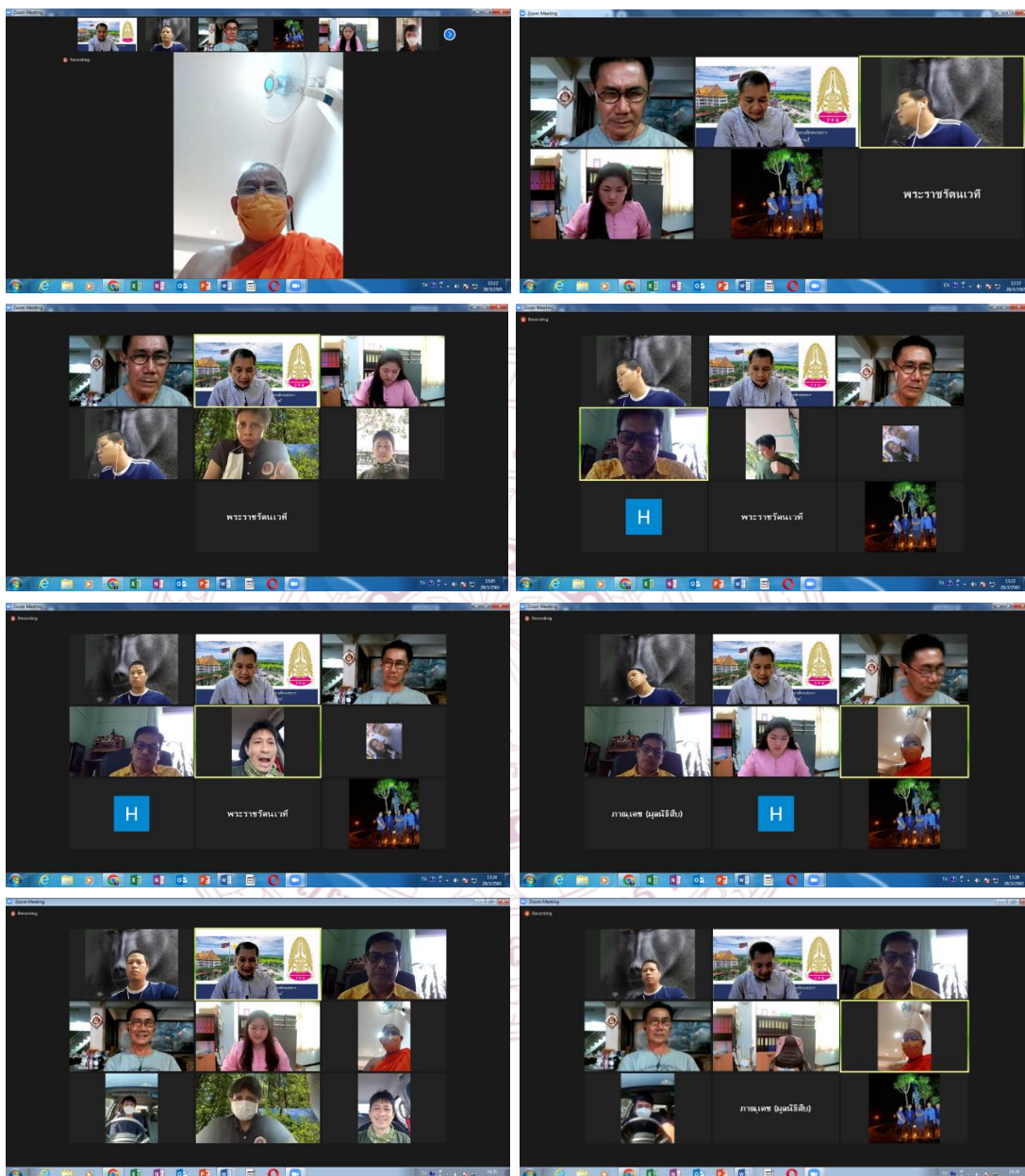
ขอขอบคุณในการตอบแบบประเมิน

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และกิจกรรมประกอบการวิจัย

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

การประชุมแกนนำ ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และภาคีเครือข่าย

กิจกรรมการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเสริมความดีวิถีพุทธเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การพัฒนาทักษะการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธใน
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๕

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน หัวหน้าโครงการวิจัย

ข้าพเจ้า นายปัญญา พรหมบุตร ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียน
บึงบอระเพ็ดวิทยุ ที่อยู่ ตำบลพระนอน อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โทรศัพท์ ๐๙๗-๙๒๑๐๑๙๗
โทรสาร - ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง “ผอ : มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ
เยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของผศ.ดร.อัครเดช พรหมกลัป และคณะ
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ภาคการศึกษาที่ ๒/๒๕๖๕ จนถึง ปีการศึกษา ๒๕๖๗ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/
งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เด็กนักเรียนสามารถใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อผลิตสื่อสร้างสรรค์มากขึ้น
๒. เกิดการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเกิดการฝึกหัดการถ่ายทำในรูปแบบต่าง ๆ
๓. นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้จากการพัฒนาเทคนิคการถ่ายทำ การตัดต่อ การนำเสนอ ไปต่อยอดเป็นอาชีพใน
อนาคต เช่น ยูทูบเปอร์

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายปัญญา พรหมบุตร)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยุ

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิตผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ	รายละเอียดของผลผลิต	จำนวนนับ			หน่วยนับ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ	ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับ
		๒๕๖๕	๒๕๖๖	รวม			
๒๕. บทความทางวิชาการ – วารสารระดับชาติ	บทความวิจัย “มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง”		๑	๑	เรื่อง	ได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในวารสารฐาน TCI	ผู้ที่สนใจสามารถนำไปอ้างอิงในผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการที่ตนเองผลิตหรือเขียนขึ้นมาได้
๑๗. การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ – การถ่ายทอดเทคโนโลยี	เครือข่ายภาคประชาสังคม		๑	๑	เครือข่าย	เป็นเครือข่ายบ้าน (ผู้ปกครอง) - วัด (คณะสงฆ์) – ราชการ (จังหวัด/สง.พื้นที่อนุรักษ์)	เป็นแกนนำที่จะเป็นพลังในการสนับสนุนและส่งเสริมให้บุตรหลานให้เกิดการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
๑๓. องค์ความรู้ใหม่	ระบบและกลไกในการเสริมสร้างการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง		๑	๑	กระบวนการ	ชุดการเรียนรู้ในการสนับสนุนและส่งเสริมให้ลูกหลานได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และพัฒนาสู่การสร้างอาชีพในอนาคต	สื่อสร้างสรรค์เพื่อการรณรงค์ให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ : นายอัครเดช พรหมกลับ
เกิด : ๔ เมษายน ๒๕๑๕
สถานที่เกิด : หมู่ ๒ ตำบลกุดตาไก้ อำเภอบลาปาก จังหวัด
นครพนม ๔๘๑๖๐

การศึกษา :

- ประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านโพนทา ต.กุดตาไก้ อ.ปลาปาก จ.นครพนม
- มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนกุดตาไก้วิทยาคม ต.กุดตาไก้ อ.ปลาปาก จ.นครพนม
- มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปากคาดพิทยาคม อ.ปากคาด จ.หนองคาย (ปัจจุบันจังหวัดบึงกาฬ)
- ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.นิเทศศาสตร์) สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)
- ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม. รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด. รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

การทำงาน

- ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๘ ผู้สื่อข่าว บริษัท เคเบิลทีวี (จันทบุรี) จำกัด
- ๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ หัวหน้าฝ่ายข่าว - ผลิตรายการ
บริษัท เคเบิลทีวี (ชลบุรี) จำกัด
- ๑ เมษายน ๒๕๔๘ ผู้อำนวยการบริหาร
บริษัท เคซีทีวี (นครสวรรค์) จำกัด
- ๑ สิงหาคม ๒๕๕๒ หัวหน้าผู้จัดการ ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ลาดยาวเคเบิลนิวส์
- ๑ มิถุนายน ๒๕๕๕ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐ ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์

๖. ผลงานวิจัย

หัวข้องานวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
กระบวนการพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาตามวงจร PDCA ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๕	หัวหน้าโครงการวิจัย
การสร้างเสริมสุขภาวะในองค์กรที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๖	หัวหน้าโครงการวิจัย
ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	หัวหน้าโครงการวิจัย
การพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
ศึกษาความขัดแย้งกับการสืบสานประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระดับชุมชนในอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
พุทธบูรณาการบริหารจัดการองค์คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ : วิเคราะห์ในเชิงกระบวนการและผลสัมฤทธิ์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย

หัวข้องานวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับการพัฒนาทักษะชีวิตของนิสิตสู่ประชาคมอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : พ่อ-แม่มือใหม่ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
ยุ่งข้าวยุคใหม่ : กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
นิเวศวัฒนธรรม : รูปแบบและกระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยวต้นน้ำเจ้าพระยา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
นครสวรรค์ : การวิเคราะห์นโยบายและการเตรียมความพร้อมสู่การพัฒนาเป็นจังหวัดจัดการตนเอง	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : การพัฒนาคุณธรรมและพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนด้วยกระบวนการสื่อสารสร้างสรรค์เชิงพุทธ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ประสานงาน
ต้นน้ำเจ้าพระยากับการพัฒนาสู่เศรษฐกิจฐานรากทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย
การพัฒนาความรู้และองค์ประกอบชุมชนสร้างสรรค์ “Smart Community” ของชุมชนในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	หัวหน้าโครงการวิจัย
การบริหารจัดการและโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้านชุมชนจังหวัดนครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	หัวหน้าโครงการวิจัย
การพัฒนากระบวนการทัศน์และความเข้าใจทางพุทธวัฒนธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	หัวหน้าโครงการวิจัย
สันติภาพไร้รอยต่อ : การพัฒนากระบวนการทัศน์และความเข้าใจทางพุทธวัฒนธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย

หัวข้องานวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
รูปแบบการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมไร้รอยต่อทางศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ร่วมวิจัย
การสร้างเครือข่ายจิตสาธารณะในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาสู่เมืองสันติภาพไร้รอยต่อ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ร่วมวิจัย
การเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	หัวหน้าโครงการวิจัย

ผลงานทางวิชาการ

๑. บทความวิจัย

- อัครเดช พรหมกัลป์, พระราชรัตนเวที และรัตติยา เหนืออำนาจ. “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อน ตามแนวพระราชรัฐ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๒๔๓๙-๒๔๕๑ (TCI-๑)
- อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา เหนืออำนาจ และจรรยาศักดิ์ สุนทรเดชา. “ยุ่งข้าวยุคใหม่: กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๓): ๑๖๙๕-๑๗๐๗ (TCI-๑)
- อัครเดช พรหมกัลป์, พระครูนิวาส์ขันธ์, รัตติยา เหนืออำนาจ และจรรยาศักดิ์ สุนทรเดชา. “ต้นน้ำเจ้าพระยากับการพัฒนาสู่เศรษฐกิจฐานรากทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๔ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๑๔๗๙-๑๔๙๑ (TCI-๑)
- พระครูนิวาส์ขันธ์, อัครเดช พรหมกัลป์, และรัตติยา เหนืออำนาจ. “ธรรมาปฏิบัติกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ”, **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๓): ๑๖๕๓-๑๖๖๓ (TCI-๑)
- พระครูนิวาส์ขันธ์, อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เหนืออำนาจ. “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพอ-แม่มือใหม่”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๓): ๒๑๒๘-๒๑๓๗ (TCI-๑)
- เสาวลักษณ์ หิรัญรักษ์, อัครเดช พรหมกัลป์ และพระครูนิวาส์ขันธ์. “การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑๕๑-๑๖๒ (TCI-๒)

Akkaradecha Brahmakappa. “Key Stakeholders Network Management Process in the Area of the World Heritage Sites in Ayutthaya”. **1st International Conference**

on Multidisciplinary and Current Educational Research (ICMCER-2020). 30-31 July 2020. Ayutthaya Thailand. (Q4)

พระมหาสุติภัก อภินนโท, อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เหนืออำนาจ. “การจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธของคณะสงฆ์จังหวัดนครพนมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับประชาคมอาเซียน”. ตีพิมพ์ใน **งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓**, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดน่าน ในวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒: ๒๓๙-๒๕๕.

อัครเดช พรหมกัลป์. “เหลียวหลังแลหน้าการเมืองการปกครองภายใต้เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด-ตาก”. ตีพิมพ์ใน **งานประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๓ (MCU Congress III)**. ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอด่านช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในระหว่างวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๒: ๓๖๗-๓๗๘.

พระครูนิวาสิตขันธ์, อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เหนืออำนาจ. “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังก”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๒๕๕-๒๗๖. (TCI-๒)

Akkaradecha Brahmamakappa. “The Sustainable Irrigation Management of Royal Initiations at Mae Wong Watershed Area Base”. **Universal Academic Cluster International Autumn Conference in Osaka**, ๑๐-๑๒ October ๒๐๑๘.

อัครเดช พรหมกัลป์ และ พระครูนิวาสิตขันธ์. “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย”. ตีพิมพ์ใน **งานประชุมวิชาการ การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมระดับชาติ ครั้งที่ ๑๗ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑ CSD สัมพันธ์**, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอด่านช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในระหว่างวันที่ ๒๘ - ๓๑ มกราคม ๒๕๖๑: ๒๓๙-๒๕๕.

อัครเดช พรหมกัลป์ “การสื่อสารทางการเมืองกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วังก”. ตีพิมพ์ใน **การประชุมทางวิชาการระดับชาติ MCU Congress II**. ณ ห้อง เจียร์เตอร์ B คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๐ เมษายน ๒๕๖๑: ๒๔๐-๒๔๖.

พระวิเทศพรหมคุณ (พิชาภพปญฺโญ), พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐริปัญโญ, อัครนันท์ อริยศรีพงษ์ และอัครเดช พรหมกัลป์. “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๑): ๑๕๗-๑๖๙.

อัครเดช พรหมกัลป์, พระครูนิวาสิตขันธ์. “การสื่อสารทางการเมืองกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วังก”. ตีพิมพ์ใน **การประชุมทางวิชาการระดับชาติ MCU Congress II**, ณ ห้อง เจียร์เตอร์ B คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๐ เมษายน ๒๕๖๑ : ๒๔๐-๒๔๖.

อัครเดช พรหมกัลป์. “รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย”. นำเสนอในงานมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๐ Thailand Research Expo ๒๐๑๗. ภายใต้แนวคิด “วิจัยเพื่อพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน”. ระหว่างวันที่ ๒๓-๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๐ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิลด์ กรุงเทพมหานคร.

อัครเดช พรหมกัลป์. “ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์”. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕ : ๒๕๕-๒๗๒.

อัครเดช พรหมกัลป์. “ศึกษาความขัดแย้งกับการสืบสานงานประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ”. ตีพิมพ์ใน งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๕ : ๒๒๔-๒๓๘.

อัครเดช พรหมกัลป์. “รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย”. วารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ คณะสังคมศาสตร์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕ : ๔๐๗-๔๑๙.

๒. บทความทางวิชาการ

อัครเดช พรหมกัลป์. “สังคมแห่งอุปมัญญา : ปลายทางแห่งการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง”. ตีพิมพ์ใน วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๒ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก ๒๕๕๘) : ๑๑๘-๑๓๐.

อัครเดช พรหมกัลป์, “ภาวะผู้นำ : การถึงพร้อมแห่งบุคคลที่ต้องผ่านการขับเคลื่อนพัฒนา”. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๖) : ๒๒-๔๑.

อัครเดช พรหมกัลป์. “พุทธวิธีการสื่อสารภายในองค์กร กลเม็ดเชื่อมโยงเพื่อประสิทธิภาพทางการบริหาร”. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๖) : ๒๒-๔๑.

Akkaradecha Brahmakappa. “100 Years Ago; The Conflict of The Continuing of Paknampho Chinese Deities Traditional Parade” In The 7th International Buddhist Research Seminar on “ Cultural Geography in Buddhism” February18-20, 2016 Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Thailand: 247-291.

อัครเดช พรหมกัลป์. “เหลียวหลังแลหน้าการเมืองการปกครองภายใต้เขตเศรษฐกิจแม่สอด – ตาก”. ตีพิมพ์ ในการประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๓ (MCU Congress III) เรื่อง “นวัตกรรมทางการปกครองและการบริหารจัดการในยุคไทยแลนด์ ๔.๐”, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๓.

หนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน/เอกสารคำสอน

อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เหนืออำนาจ. (2564). **เมืองอัจฉริยะวิถีพุทธ Smart Buddhist City**. นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 165 หน้า. ISBN: 978-616-577-697-4

อัครเดช พรหมกัลป์ พระราชรัตนเวที และรัตติยา เหนืออำนาจ. (2564). **การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ**. นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 135 หน้า. ISBN: 978-616-577-697-4

รัตติยา เหนืออำนาจ และอัครเดช พรหมกัลป์. (2564). **องค์ความรู้และบทเรียนจากงานวิจัย Smart Community**. นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 229 หน้า. ISBN: 978-616-577-693-6

พระเทพปริยัติเมธี, สกัญญาณัฐ อบสิน และอัครเดช พรหมกัลป์. **พ่อ-แม่มือใหม่กับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา**. (2564). นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 129 หน้า. ISBN: 978-616-577-812-1

อัครเดช พรหมกัลป์. (2559). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์**. นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 550 หน้า.

อัครเดช พรหมกัลป์. (2557). **การวิจัยคุณภาพ**. นครสวรรค์: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์บรอดคลาสติ้ง ซิสเต็ม. 239 หน้า.

อัครเดช พรหมกัลป์. **การปกครองท้องถิ่น แนวคิด หลักการ และทฤษฎี**. นครสวรรค์ : อาง้วนการพิมพ์, ๒๕๖๐.

อัครเดช พรหมกัลป์. **รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย**. นครสวรรค์ : อาง้วนการพิมพ์, ๒๕๖๐.

เกียรติบัตรและผลงานที่ได้รับ

วุฒิบัตรหลักสูตรการฝึกอบรม “วิทยากรหลักสูตรการพัฒนานักวิจัย” (Training for the trainer) รุ่นที่ ๑๑ ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

วิทยากรประจำโครงการฝึกอบรม “สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ (ลูกไก่)” ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา น่าน ลำพูน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา

ประกาศนียบัตรรับรองวิทยฐานะ “วิทยากรหลักสูตรการพัฒนานักวิจัย” (Training for the trainer) ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ในงานมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติปี ๒๕๖๐, ๒๕๖๑ และ ๒๕๖๒ (Thailand Research Expo ๒๐๑๗, ๒๐๑๘, ๒๐๑๙) จาก พล.อ.อ.ประจินต์ จั่นตอง รองนายกรัฐมนตรี

วุฒิบัตรหลักสูตรการฝึกอบรม “ผู้จัดการงานวิจัย” รุ่นที่ ๑๖ ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

เกียรติบัตรและโล่รางวัลผลงานวิจัยที่มีคุณค่า “ระดับดี” ประจำปี ๒๕๖๑ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกียรติบัตรและโล่รางวัลนักวิจัย “ระดับดีเยี่ยม” ประจำปี ๒๕๖๑ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกียรติบัตรและโล่รางวัลผลงานวิจัยที่มีคุณค่า “ระดับดี” ประจำปี ๒๕๖๒ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกียรติบัตรและโล่รางวัลผลงานวิจัยที่มีคุณค่า “ระดับดี” ประจำปี ๒๕๖๓ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกียรติบัตรและโล่รางวัลผลงานวิจัยที่มีคุณค่า “ระดับดีเด่น” ประจำปี ๒๕๖๓ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่อยู่ปัจจุบัน: ๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล นางสาวรัตติยา เหนืออำนาจ

ชื่อ - นามสกุล Miss. Rattiya Nau-amnat

๒. ที่อยู่ เลขที่ ๗๐๙/๑๗๕ หมู่ ๒ หมู่บ้านสวัสดิการทหารบก

ตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๒-๙๔๕๙๕๘๔

E-mail: rattitik.prom@gmail.com

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

- ผู้ช่วยนักวิจัย

๔. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยบูรพา
- ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- การศึกษาและวิจัยชุมชน/ การจัดการทรัพยากรชุมชน /การวิจัยทางสังคมศาสตร์
- การบัญชี / งานบริหารบุคคล / การประกันสังคม
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม /สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย
- นักวิจัยรุ่นใหม่กลุ่ม ๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. ผลงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
การจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธของคณะสงฆ์ จังหวัดนครสวรรค์เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทาง วัฒนธรรมกับประชาคมอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาญ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริใน พื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
ยุ่งข้าวยุคใหม่ : กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิ ปัญญาของชาวนาไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการเสริมสร้าง ความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรม ประชาชนประจำตำบล (อปต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธ บูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ร่วมวิจัย
ต้นน้ำเจ้าพระยากับการพัฒนาสู่เศรษฐกิจฐานรากทางการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ร่วมวิจัย
Knowledge Center: กระบวนการจัดการวัดให้เป็น ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ร่วมวิจัย
การพัฒนาความรู้และองค์ประกอบชุมชนสร้างสรรค์ “Smart Community” ของชุมชนในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ร่วมวิจัย
การบริหารจัดการและโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการ ยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้าน ชุมชนจังหวัดนครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ร่วมวิจัย
การพัฒนากระบวนการทัศน์และความเข้าใจทางพหุวัฒนธรรม กับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ร่วมวิจัย
สันติภาพไร้รอยต่อ : การพัฒนากระบวนการทัศน์และความ เข้าใจทางพหุวัฒนธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	ผู้ช่วยแผนงาน วิจัย
การเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ ตามแนวพระพุทธศาสนาใน จังหวัด นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๖๓	หัวหน้า โครงการวิจัย

๗. ผลงานทางวิชาการ

บทความวิจัย

พระครูนิวาส์สีลขันธ, อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา เหนืออำนาจ. “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตาม
แนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังก์” การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ ณ
วิทยาลัยสงฆ์ล้านนาเฉลิมพระเกียรติฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดน่าน
๙ กันยายน ๒๕๖๑.

รัตติยา เหนืออำนาจ. “ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของแบบจำลองการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิง
สร้างสรรค์ ในจังหวัดนครสวรรค์”. วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓
(กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๒): ๕๐-๖๓.

รัตติยา เหนืออำนาจ, พระเทพปริยัติเมธี และนัยนา เกิดวิชัย. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏสุรินทร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๒): ๑๓-๒๘.

พระมหาสุติภัก อภินนโท, อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา พรหมกัลป์. “คณะสงฆ์กับการจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง”. **การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ INCU๒๐๑๙ : MCU Nan นครน่าน: นครพระพุทธศาสนา สู่มรดกธรรม มรดกโลก วันพุธที่ ๑๕ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.**

พระมหาสุติภัก อภินนโท (แหมทอง) และรัตติยา เหนืออำนาจ. “การจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธของคณะสงฆ์จังหวัดนครพนม เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับประชาชนอาเซียน”. **วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๑-๑๘.**

พระมหาสุเมธ สมานิตและรัตติยา เหนืออำนาจ. “แรงจูงใจที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร”. **วารสารอาชีวการแพทย์และความปลอดภัย, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๓๓-๔๒.**

อัครเดช พรหมกัลป์, พระครูนิวาสิตขันธ์, รัตติยา เหนืออำนาจและจรูญศักดิ์ สุนทรเดชา. “ต้นน้ำเจ้าพระยากับการพัฒนาสู่เศรษฐกิจฐานรากทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๔ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๑๔๗๙-๑๔๙๑.**

พระครูนิวาสิตขันธ์ (ณรงค์ รัฐวทฒโน), อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา เหนืออำนาจ. “ธรรมเนียมปฏิบัติกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียง ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๓): ๑๖๕๓-๑๖๖๓.**

อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา เหนืออำนาจ, จรูญศักดิ์ สุนทรเดชา. “ยุ่งข้าวยุคใหม่: กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๓): ๑๖๕๕-๑๗๐๗.**

พระครูนิวาสิตขันธ์ (ณรงค์ รัฐวทฒโน), อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา เหนืออำนาจ. “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธ กับ การเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพอ-แม่มือใหม่”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน -ธันวาคม ๒๕๖๓): ๒๑๒๘-๒๑๓๗.**

อัครเดช พรหมกัลป์, พระราชรัตนเวที, รัตติยา เหนืออำนาจ. “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน -ธันวาคม ๒๕๖๓): ๒๔๓๙-๒๔๕๑**

รัตติยา เหนืออำนาจ, อัครเดช พรหมกัลป์, พระมหาสุเมธ สมานิต, ศศิกิจจ์ อ่ำจ้อย. “ถอดบทเรียนห้วยหนามตะเข้: การจัดการศูนย์เรียนรู้ต้นแบบบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๔-๒๔.**

รัตติยา เหนืออำนาจ, อัครเดช พรหมกัลป์, สมคิด พุ่มทุเรียน และจรูญศักดิ์ สุนทรเดชา. “การพัฒนาความรู้และองค์ประกอบชุมชนสร้างสรรค์ “Smart Community” ของชุมชนในสังคมไทย”. **วารสารศิลปการจัดการ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๔): ๕๕๙-๕๗๓.**

อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เหนืออำนาจ. “การบริหารจัดการและโมเดลเมืองอัจฉริยะเชิงพุทธกับการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้านชุมชนจังหวัดนครสวรรค์”. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

บทความวิชาการ

รัตติยา เหนืออำนาจ. “เทคนิคการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน”. วารสารสถาบันวิจัยพัฒนธรรม, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๒๙-๔๒.

รัตติยา เหนืออำนาจ. “เกษตรวิถีกับการบริหารจัดการตามแนวคิด Lean Thinking” วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๑.

รัตติยา พรหมกัลป์. “ทุนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากทางการท่องเที่ยวต้นน้ำเจ้าพระยา”. ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑. ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ๙-๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

รัตติยา พรหมกัลป์. “ประเพณีจับข้อมือสาว: กุศโลบายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคนไทยเชื้อสายมอญ”. วารสารสถาบันวิจัยพัฒนธรรม, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๒).

รัตติยา เหนืออำนาจและอัครเดช พรหมกัลป์. “๑๐๓ ปี ประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ การสืบสานบนพื้นฐานของความขัดแย้ง”. วารสารอาชญากรรมและความปลอดภัย, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๕๙-๗๒.

๗.๓ การฝึกอบรม

โครงการ “พัฒนาผู้จัดการงานวิจัย” รุ่นที่ ๑๖ ณ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๑ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อบรมเชิงปฏิบัติการ โครงการ “คลินิกวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพคณาจารย์และนิสิตอาเซียน เรื่อง “Asian Research Guideline by Lisrel” ณ วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศูนย์อาเซียนศึกษา

อบรมหลักสูตร “การใช้โปรแกรม Lisrel โปรแกรมทางสถิติสำหรับการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์” ณ ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

๘. รางวัล/เกียรติบัตร

ผลงานวิจัยระดับ “ดีเด่น” ผู้ร่วมวิจัยจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๕ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลงานวิจัยระดับ “ดีเด่น” ผู้ร่วมวิจัยจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหาชุตีภักดิ์ แหมทอง ฉายา อภินันโท
ชื่อภาษาอังกฤษ	PHRAMAHA CHUTIPAK HAEMTONG / APHINANTO
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๙ ประโยค - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สถานที่ปฏิบัติงาน	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๑๗๐ โทร ๐๘๒๕๖๒๓๕๔๕ E-mail: chutipak_๑@hotmail.com
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	๑๑๐ วัดสังเวชวิศยาราม ถนนลำพู แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
ผลงานวิจัย	
ปี ๒๕๕๘	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อสังคมภายใต้นโยบายหมู่บ้านศีล ๕” งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
ปี ๒๕๕๙	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธของคณะสงฆ์จังหวัดนครพนมเพื่อการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับประชาคมอาเซียนงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ปี ๒๕๕๘	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “โครงการขับเคลื่อนการพัฒนาการจัดการหลักสูตรพระธรรมทายาท ” งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
ปี ๒๕๕๙	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการประสิทธิภาพการบริหารตามหลักพุทธจริยธรรมาภิบาล” งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ปี ๒๕๖๐	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : แนวคิดและบทบาทองค์กรทางศาสนาพุทธคริสต์” งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ปี ๒๕๖๐	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๕ เรื่อง “อัตลักษณ์กับการท่องเที่ยว: ศึกษาการนำอัตลักษณ์มาใช้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ปี ๒๕๖๑	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “โครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข : สร้างสัปปายะด้วยวิถี ๕ส” งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
ปี ๒๕๖๓	เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง “รูปแบบการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมไร้รอยต่อทางศาสนา” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “สันติภาพไร้รอยต่อ : การพัฒนากระบวนการทัศน์และความเข้าใจทางพหุวัฒนธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล นายวีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์
วัน/เดือน/ปีเกิด ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓
ที่อยู่ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
ถนนสามัคคีสาย ข ตำบล รุสะมิแล อำเภอ เมืองปัตตานี
จังหวัด ปัตตานี ๙๔๐๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๑ ศิลปะศาสตร์บัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. ๒๕๓๐ นิติศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. ๒๕๓๙ พัฒนาบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๖๒ กำลังศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาที่ยั่งยืน)
มหาวิทยาลัยทักษิณ

การทำงานปัจจุบัน

ตำแหน่งอาจารย์พิเศษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ประสบการณ์วิจัย/ผลงานวิจัย

พ.ศ. ๒๕๖๑ งานวิจัยเรื่อง “การปลูกฝังหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ในตำแหน่งผู้วิจัย

พ.ศ. ๒๕๖๑ งานวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑๕” ในตำแหน่งหัวหน้าโครงการวิจัย

พ.ศ. ๒๕๖๓ งานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณะและเครือข่ายการจัดการของชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย” ในตำแหน่งผู้วิจัย

ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์

ผลงานวิจัย

นายวีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์และพระมหาสมคิด สมปนโน (๒๕๕๙). ทศนคติต่อการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน กรณีศึกษา : สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดปัตตานี. นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติศึกษาศาสตร์วิจัย ครั้งที่ ๓ เรื่อง "การพัฒนาคุณภาพการศึกษา : แนวโน้ม ความท้าทาย และความยั่งยืน" คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันที่ ๒๘-๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๙. หน้า ๙๓. ISBN๙๗๘-๖๑๖-๒๗๑-๓๑๒-๕

บทความทางวิชาการ

วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, พระมหาเสาวนันท สุภาจาโร, อังคาร กาญจนเพชร, ประลอง นนทธีรงค์ และสุธาทิพย์ นววิธากาญจน์ บทความ เรื่อง การเมืองการปกครองของไทยกับพระพุทธศาสนา. วารสารมหาจุฬาลงกรณปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๒): January - June ๒๐๑๙

- ดลนภา รัตนภิกขุ, จรรยา จันทร์แก่นรัตน์ และวีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์ บทความ เรื่อง การจัดการของเสียอันตรายในอุตสาหกรรมไทย. วารสารมหาจุฬาทานีปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๒): July - December ๒๐๑๙
- ชุมศักดิ์ นรารัตน์วงศ์, พระครูสุตกิจโสโมสร, ศदानนท์ วัดตธรรม, วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์ และจักรธร สุริแสง บทความ เรื่อง การแก้ปัญหาคอร์รัปชันตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. วารสารมหาจุฬาทานีปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๒): July - December ๒๐๑๙
- วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, โยธิน ทองเนื้อแข็ง, ชนิศร์ ชูเลื่อน และรัชชเมธ จันทนวล บทความ เรื่อง การพัฒนาการศึกษาสู่ศตวรรษที่ ๒๑. วารสารมหาจุฬาทานีปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๕ (๒๕๖๔): January - June ๒๐๒๑
- วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, พงษ์ศักดิ์ สุวรรณมัลย์, สุนทร อรุณโณและณัฐณิชา วรรณมณี บทความ เรื่อง หลักการบริหารกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทย. วารสารมหาจุฬาทานีปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ (๒๕๖๔): July - December ๒๐๒๑
- วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, สุนทร อรุณโณ, จักรธร สุริแสงและพงศ์ศักดิ์ บุญมาศ บทความ เรื่อง หลักการและทฤษฎีการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารมหาจุฬาทานีปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๗ (๒๕๖๕): January - June ๒๐๒๒